

ואומר, דעיילת לפוטא דאריה בשלום ונפקת בשלום¹⁰, כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום" (בראשית רבה פ' ס"ד).

פנינה יקרה היא האגדה הזאת, שנשארה לנו שריד מהברייתות ההסטוריות שלנו, ונוכל ללמוד ממנה הלכות גדולות בהסטורית-המרידה של בר-כוכבא. הנה אנו רואים כאן שמלכות רומי בימי ר' יהושע בן חנניה, כלומר, הקיסר אדרינוס נתן רשות לבנות את בית המקדש. בלי ספק הרשה לבנות מחדש גם את ירושלים, כי אי אפשר לבנות היכל תפארה בעיר שוממה. וגם הננו רואים זאת מהמלשינות שהלשינו, שאם יבנו חומות ירושלים לא ישלמו היהודים כל מס, רואים אנחנו שניתן הרשיון לבנות גם את ירושלים, אלא שהמדרש רוצה בעיקר לספר כאן את המאורע, שאירע על ידי זה, שבתחלה נתן אדרינוס רשות לבנות את בית המקדש ואחר כך צוה לשנות את מקומו, אבל באמת הרשה אדרינוס לבנות גם את ירושלים. הדבר הזה מקיים גם על ידי סופרי העמים, כי כפי עדות אפיפאנוס¹¹ בא אדרינוס לא"י בשנת שבע וארבעים אחרי החרבן (הוא שנת 117, השנה הראשונה למלכות אדרינוס), ובדעתו היה לבנות את העיר ירושלים חוץ מבנין בהמ"ק, שהשאיר זאת ליהודים עפ"י דרישותיהם.

והנה החכם שריר אינו מאמין שחפץ אדרינוס לעשות טובה כזאת ליהודים, והוא מחליט ואומר: "ערך ההסטוריה של האגדה, הזאת הוא אפסו תוהו" (מהדורה 4 ח"א, 671). אולם שריר לא התבונן, שמלבד הטובה הזאת שמספר המדרש – הנה גם לפי דברי סופרי רומא עשה אדרינוס עוד טובות רבות ליהודים: א) הנה בחיי טרויאנוס הקיסר היה אדרינוס נציב בארץ סוריא, ולחיוס קיטוס היה נציב בארץ-ישראל, הוא קיטוס האכזר שנלחם בארם-נהרים והרג הרבה אלפים מיהודי בבל, בלי ספק הצטיין באכזריותו גם בא"י, אולם כשמלך אדרינוס, עוד בהיותו בסוריה, קרא תיכף אליו לאנטוכיה את לחיוס קיטוס ויסירהו מהיות נציב בא"י¹².

ודאי עשה אדרינוס הטובה הזאת ליהודים באהבתו אותם. ב) בימי טריאנוס האחרונים התנפלו היונים והרומאים באלכסנדריה של מצרים על היהודים והחריבו את חלק העיר שישבו בה היהודים, והנה נמצא פרגמנט אחד בלובר הפריזי וחלק ממנו בלונדון, ומשם נראה, שהוא מין פרטיכל ממשפט שהיה לפני אדרינוס בראשית ימי מלכותו, בין מלאכי היהודים ובין מלאכי היונים. האחרונים

10 אמר הקורא להארי: תן לי שכרי. אמר הארי: לך והתפאר. שנכנסת לפי הארי בשלום ויצאת בשלום. המלה "מלגלג" היא ס"ס וצ"ל: מגלג, ובאריה: תפאר כמו "זיל גלג לאמך" (בר"פ לו).
11 אפיפאנוס כותב: "בשנת מ"ז אחר החרבן בא אדרינוס לא"י ובדעתו היה לבנות את ירושלים, אבל לא את בית המקדש, את הבנין מסר ביד עקילס, וקרא את העיר בשם איליה". הדברים הללו אין להם כל מובן, וערובו זמנים ישנם כאן, וכונתו היא כן: "אדרינוס בא בשנת מ"ז אחרי החרבן לא"י והבטיח לבנות את העיר, אבל לא את בית המקדש, כי מסר אותו ליהודים עצמם לבנותו עפ"י דרישתם. אבל רק אחרי המרידה הוציא לפועל את בנין העיר שמסר אותו בידי עקילס וקרא את העיר בשם: איליה".
12 שפריטאנוס (בספרי חיי אדרינוס: 5) כותב, כי כשקראו את אדרינוס לקיסר עוד בטרם הביא לקבורה את טרינוס – קרא תיכף אליו לסוריא את לחיוס קיטוס ויסירהו מהיות עוד נציב בא"י.

אגדות של מרד.

יב. אדרינוס אוהב היהודים.

בימי ר' יהושע בן חנניא גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפזיון¹ מעכו ועד אנטוכיא, והיו מספיקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם. אזלון אליו כותאי ואמרין: ידוע להו למלכא דהדין קרתא מדרתא תתבני ושווריא ישתכללון מנדא בלו וחלך לא יתנוכו², אמר להון מה נעביד ונזרית? אמרין ליה שלח ואמר להון או ישנן יתיה מאתריה או יוסיפון עליה חמש אמין או יבצרון מיניה חמש אמין, ומן גרמיהון אינון חזרין כהון⁴, והוה קהליא סצמתין בחדא בקעתא דבית רמון כיון דאתון כתיבא שרון ככין בעי לממרד על מלכותא⁵, אמרון יעול חד בר נש חכימא וישדך צבורא⁶, אמרין יעול ר' יהושע בן חנניא דהוא ארכילוסטיקא דאורייתא⁷, עאל ודרש: ארי טרף טרף ועמד עצם בנרונו, אמר כל דאתי מפיק ליא אנא יהיב ליה אנרא⁸, אתא הדין קורא מצראה דמקוריה אריך, יהיב מקוריה ואפקיה⁹, אמר ליה: הב לי אנרי, אמר ליה: זיל תהא מלגלג

- 1 בלשון יון שלחנות לחלוף מטבעות, להחליף לעולי גולה את מטבעות מדינתם על מטבעות א"י.
- 2 הלכו הכותים ואמרו: ירדע המלך, שאם יבנו את העיר המורדת הזאת וישכללו את חומותיה לא ישלמו היהודים את המס אל המלך.
- 3 אמר להם המלך: מה לעשות? הלא גזרתי לבנות את בית המקדש?
- 4 אמר להם: או שישנו את מקומו לבנותו במקום אחר, או שיוסיפו או יפחתו ממדתו, ויחזרו בהם מעצמם.
- 5 היה הקהל נאסף בבקעת בית רמון וכשבאו הכתבים התחילו בוכים וחפצו למרוד במלחות.
- 6 אמרו: יבא איש חכם וירגיע את הצבור.
- 7 הגדול שבחכמי התורה.
- 8 מי שיוציא את העצם אני אתן לו שכר.
- 9 בא העוה שנקרא: קורא מצרי, שחרטומו אריך, והכניס חרטומו והוציא את העצם.

הצטרפו שהרומאים עשו זאת בפקודת הנציב, וסוף דבר היה, כי על אחד מהאלכסנדרים נחרץ משפט מות¹³. ג) הקיסר אדרינוס צוה לקבל כסף מקופת הממשלה ולהקים מחדש באלכסנדריה את הבתים ההרוסים שהרסו הרומאים (כראניק של אוזביוס בנוסח הירוגימוס)^{13b}. כל זה מראה בפירושו, שלב אדרינוס היה בימים הראשונים טוב ליהודים.

והנה כל כותבי הקורות מתפלאים על אדרינוס, שסופו הוכיח על תחלתו, שהיה שונא היהודים ורשע עריץ מרצח ואכזר, ומנין באה לו אהבתו הגדולה הזאת ליהודים בראשית מלכותו? אולם עלינו עתה להתבונן אל אגדת המדרש שהבאנו למעלה: ר' יהושע שהיה חכם כללי ונואם מצוין, ממשיך לנו משל מעצם שנתקע להארי בגרונו והבטיח שכר למוציאו, והקורא הסתכן בנפשו והוציאו, ואחר כך התל הארי בהקורא ולא שלם את שכרו. אבל אין המשל דומה כלל להנמשל, כי היהודים לא עשו כל טובה לאדרינוס, והוא הבטיח ליהודים מתנת חנם רשיון לבנות בית המקדש, ואח"כ חזר בו, כדי להתאים את המשל להנמשל, וגם מהסיוס שסיים ר' יהושע: "אף אנו דינו שנכנסנו בשלום ויצאנו בשלום" – הננו משערים, כי אף כאן נתקע לאדרינוס עצם בגרונו בשעה שתפס את המלוכה והבטיח לר' יהושע וחבריו רשיון לבנות ביהמ"ק, בשכר שיוציאו לו את העצם הזה, ואחר שעשו זאת במסירת נפש – חזר בו אדרינוס, ולהבין את הדבר הזה – נביא כאן פרטים אחדים. איך שהגיע אדרינוס למלוכה, הנה דיו קסיוס (69.1), בדברו על אדות אדרינוס שהיה הגמון סוריא, הוא אומר: "טרינוס ואדרינוס היו שניהם מארץ אחת (מספרד). טרינוס היה אפוטרופוס של אדרינוס, ומלבד זה היה קרובו, כי אדרינוס לקח את נכדת אחותו לו לאשה, והיה בכל יום בבית טרינוס ואכל על שלחנו, ובחפצו להלחם שנית עם הפרתים השאיר תחת ידו את אנשי הצבא בסוריא, אבל זולת זה לא השיג טרינוס כלום על ידי אדרינוס, וגם כל ימי טרינוס לא נעשה אדרינוס קונסול ממדרגה ראשונה".

והנה גלוי הדבר, כי טרינוס רצה להמליך אחרייו את ליזיוס קיסוס [קוויטוס], אך אשת טרינוס שהתנתה אהבים עם אדרינוס עוד בחיי בעלה, עשתה בתחבולותיה תיה ובשקריה עד שהמליכה את אדרינוס (עיין דיו קסיוס 69.1). מזה אנחנו מבינים, כי בשעה שתפס אדרינוס את המלוכה, נשאר ליזיוס תקוע כעצם בגרונו, לא בללוע ולא להקיא, כי היה ירא להשאיר אותו בחיים פן יקח ממנו את המלוכה, מפני שכל אנשי הצבא ידעו רק את ליזיוס קיסוס לגבור מנצח, ולא את אדרינוס, ולהרוג את ליזיוס על לא דבר – ירא גם כן, כפי הנראה, פנה אדרינוס בצר לו אל ראשי היהודים, שהם יגישו על ליזיוס קובלנא על מעשיו נגדם. ראשית קרא אדרינוס את ליזיוס אליו עוד בהיות אדרינוס באנטוכיא, ויסירהו

13 שירי ח"א עמוד 65 בדברו על המקורים, עיין מה שמביא שם בשם ריינאך.

13b זה לשונו: Hadrianus Alexandriam a Romanis subversam publicis

אדרינוס בנה מחדש אלכסנדריה הנחרסה ע"י הרומאים – מקושת הממשלה. Instrauravit expensis.

מהיות נציב בא"י, ואחרי זה נסע אדרינוס לרומא דרך ארץ ישראל כמו שהבאנו למעלה מדברי עפיפאנוס, ואז כפי הנראה הגישו אליו היהודים את הקובלנא על ליזיוס, על מעשיו הרעים נגדם בא"י, וביותר נגד זה שנעשה להם באלכסנדריה, כי אף שהיה ליזיוס קוויטוס רק נציב בא"י, בכל זאת כנראה שהיתה ממשלתו פרושה גם על מצרים וקיריני וקיפרוס¹⁴. אדרינוס רב את ריב היהודים... ויוציא להורג את ליזיוס. כמו שמספר דיו קסיוס (69.2), שאדרינוס בעלותו על כסא רומא המית את ליזיוס קיסוס בקנאו בו, וזהו העצם שהוציאוהו – הקורא המצרי (כלומר, הטענה על אדות אלכסנדריה של מצרים), אבל על ידי זה הסתכנו היהודים, כי אלו לא עלתה בידי היהודים, שאדרינוס יהרוג את קיסוס בוודאי היה קיסוס נוקם ביהודים ומשמידם.

בהיות אדרינוס בא"י הראה את חיבתו ליהודים. ישנם עוד היום מטבעות שחקוק עליהן ציור, איך שהקיסר אדרינוס עומד ומקריב קרבנות יחד עם אשה (סמל אומה נכבשה) וסביבם כתובת בלשון רומית: "ביאת הקיסר ליהודה", ומצד השני למטבע יש ציור איך שהקיסר מקים מעפר את האשה הכורעת לפניו, וסביבו שלשה נערים (יהודה, גליל, עבר הירדן) אווזים כפות תמרים, ומסביב כתובת רומית: *Judaea* (מלחמות היהודים למונטר, עמוד 38), ויפה כיון הגרש"י ראפפורט, שהציור הזה מורה, שהקריבו אז קרבנות עבור שלום הקיסר בבית המקדש החרב (ערך מלים ע': אדרינוס), ולדעתי עשו זאת על פי הוראות ר' יהושע, שהוא העיד: "שמעתי שמקריבים אף על פי שאין בית" (מגילה יוד, ועוד), כי ר' יהושע היה חכם מדיני גדול, ועל ידי זה תפש את אדרינוס בלבו, לתת ליהודים הרשיון לבנות את בית המקדש ואת עיר ירושלים.

עיר האלהים היתה נכונה לשוב לכבודה הראשון, ולבני ישראל היתה תקוה טובה לראות את העיר על תלה בנויה, והעבודה תשוב לדבר הקדש. אחד המלצים מבני יהודה הכותבים יונת, שם דברים בפי החוזה סבלה הנושאת משלה על קסרי רומא, לאמר:

.....ואחרי יקום איש אחר,

ראשו חבוש כובע כסף, ושמו כשם לשון ים¹⁵

14 את הדבר הזה הוכיח הר"י הלוי (הורות הראשונים ח"א כרך ה' צד 422) מזה שמצינו, כי דיו

קסיוס (68.32) אחרי שמספר את גבורות ליזיוס בבבל, ואחרי שיאמר שהצטיין מאד בהלחמו בדאציון, יאמר אחרי זה: "בעבור זה נתעלה למדרגה גבוהה מאד, ואחרי זה במלחמת דאציון השנייה, שהראה את גבורתו עוד הפעם – נתעלה בהצלחתו ותהלתו עד כי היה לקונסול, ויהי גם לנציב בארץ ישראל, אבל הכבוד הזה הביאו לקנאה ושנאה, ולבסוף גם את המות".

הדברים האלה בלתי מובנים, כי איזה משרה היא זו לפני קונסול רומאי להיות נציב בא"י? אולם דיו קסיוס שם לפני זה בספרו מכל ההתקוממות בקיריני וקיפרוס נגע גם בדבר מצרים, והוא אומר: "היהודים קבלו את ענשם ע"י שרי הצבא אשר שלח טרינוס נגדם, וביחוד ע"י ליזיוס. הוא היה שר צבא וכו' ואח"כ היה לקונסול בפאלעסטינא וכו'. מזה רואים אנו, שכל הנעשה במצרים וכו', היה הכל על ידו."

15 אדרינוס – אדריא, שם ים איטליה.

איש יקר גדל־דעה ומטיב ראות,
ובימיו, הוד מלך בתלולות שערות שחורות,
ובימי דור ובא, תקרינה כל אלה.

עיר חמד אלהים לשבתו יעשה תפארת

וחפרו טול אורה כוכבי אור

עוטה נאון צבי מחמד עין אדם וכליל יופי.

חוכה גם סנדל יבן, אין קצה לרוחב

נבהו עד עב יגיע, כל עין תשורנו,

וראו צדיקים יחדו כל נאמני ארץ,

כבוד אל שדי בקודש, ונעימות פניהו,

ובשרו תהלות אל ונאוונו ים וקדם^{15b}.

אבל שמחת היהודים לא נמשכה, אויבים מקנאים באו והפריעו את השמחה, ובלשון שקר השפיעו על אדרינוס לבטל את הבנין. המקנאים האלה. לפי דברי המדרש, היו הכותים. אבל זה אי אפשר, שהרי הכותים לקחו גם הם חלק במלחמת השחרור שנלחמו היהודים נגד רומי (ספר יהושע השומרוני פ' מח), אולם זאת היא רק תקון הצינוורה, והמקנאים האמיתיים היו היהודים הנצרנים שנקראו בשם: מינים. (גנוסטיקים). כי במדה ששמו בני ישראל על בנין בית המקדש – בה במדה נעצבו עליו המינים, מפני שידעו שעל ידי זה יפול יסוד גדול מחומת אמונתם. הנה השליח פולוס (במכתבו אל העברים) דורש את הכתובים בפלפול עצום, והוא מוכיח, כי ישו הנוצרי היה כהן גדול בבית המקדש העולמי של הטבע האלהית, ורק פעם אחת בא אל הקודש, ולא בדם כבשים ועתודים אלא בדמו בעצמו, וכפר על יושבי תבל לעולם ועד. הוא מוסיף לומר: "יש לנו מזבח, אשר גם משרתי המקדש אסור להם לאכול ממנו, כי אברי הקרבנות אשר הוזהר דמם בקודש הקדשים ביד הכהן הגדול, לכפרת־עון – נשרפו מחוץ למחנה, לכן, כאשר קדש ישו את העם בדמו, נענה גם הוא מחוץ לעיר. ובכן נצא אליו מחוץ למחנה ונשא את חרפתו, פה אין לנו עיר עולמית – נחפש את העיר העתידה, וברור לפי הדברים האלה, שהמינים ראו בבנין בית המקדש סתירה לדתם, והשליח בר נבא אמר על אדות הרשיון לבנין ביהמ"ק בידי הרומאים: "הנה מהרסיו יבנוהו? הן במלחמותיהם [של היהודים] נחרב בידי האויבים, ועתה יאמרו עבדי האויבים לקומם את הריסותיו, להסגיר שנית את עיר הקדש והמקדש ועם ישראל בידיהם" (אגרת בר נבא 4, 16).

והנה ראינו למעלה, שאדרינוס היה בארץ ישראל. בעיר קסריה. מקום מושב הנציב, היו המינים שרי המלוכה. עוד ישו אמר: "תנו לקיסר את אשר לקיסר, ולאלהים את אשר לאלהים" (מתי, כב, כא). והמינים בפרט התאמצו תמיד

^{15b} תפארת העברית החזיון החמשי בתרגומו של שטיינברג.

להחניף למלכות רומי, והרומאים שידעו את אמונת המינים לרומי ואת שנאתם לישראל, מסרו בידיהם משרות גדולות בהמשלה (עין ח"א אגדה כ"ה). את שנאתם לישראל הדגישו המינים במלשינות שהלשינו תמיד עליהם לפני מלכות רומא. מטרת המלשינות היתה מלבד הנקמה בהיהודים אויביהם – גם תקות טובה היתה לה לעלות ע"י זה לגדולה, הרעה הגדולה הזאת הכריחה את ר"ג בן הדור הזה לקבוע תפלה כנגד המינים (ברכות כט), והנוסח היה: "ולמלשינים אל תהי תקוה, וכל המינים כרנע יאבדו". כפי הנראה, גם הנציב החדש טורנוס רופוס היה גם הוא אחד מהמינים, ולכן מצינו שאמר לו ר' עקיבא: "יודע אני שאתה בקי בתורתן של העברים" (פסיקתא רבתי פכ"ג). וכי מנין היה איש חיל רומאי למדן בתורת ישראל? אלא בודאי, שהיה יהודי נוצרי¹⁶, כי אמנם היה מדרכם של הרומאים להקדים מתושבי קסריה לנציבים, או כפי שנקראו בפי חז"ל: מלכים, כמו שמצינו: "קסרי בת אדום היתה מטרור פורין של מלכים וכו' דמוקמי מינה מלכי" (מגילה ו'). אנשי החבריא הזאת ובראשם טורנוס רופוס סבכו את אדרינוס והוכיחו לו, שאם יבנה את ירושלים והמקדש – ימרדו בו היהודים, ואדרינוס, שהפיגה כבר אהבתו לישראל, רצה רק למצא דרך לצאת בכבוד מהבטחתו שנתן ליהודים, והמינים בהיותם יהודים משומדים, ידעו את הדין שבית המקדש צריך להיות על המקום שהיה ובאותה מדה שהיה – נתנו לו עצה הגונה. אדרינוס שמע לעצתם וחזר מהבטחתו ובטל את בנין בית המקדש. ר' יהודה בן אילעאי, בן הדור ההוא, שבאגדותיו משתקפות מצבי זמנו, הוא מרמז על הענין הזה: "אחשוורוש (אדרינוס) הרהר, אמר: מרדכי (ר' יהושע) מבקש לבנות בית המקדש, לבנותו אי אפשר, ולהחזירו אי אפשר, אלא הריני מגרה בו את חמן (טורנוס רופוס) ויהא זה בונה וזה

16 אם נתבונן אל הווכחים שהתוכח טורנוס רופוס עם ר' עקיבא – או נראה שכלם היו להוכיח את אמיתות העקרים של המינים: א) אחד העקרים של פולוס הוא – לבטל את המילה (מעשה השליחים, כא 21) ולכן מצינו שהתוכח טורנוס רופוס עם ר' עקיבא על אודות המילה, וישאל: "אם ד' חפץ במילה למה אינו יוצא הילד מהול ממעי אמו? (תנחומא תורית ב) אחד מעיקרי המינים היה להנהיג ביניהם קומונה, שיהי כים אחד לכלם (עין קה"ר פ"א, יוד), ולפי הדעה הזאת אסור לתת צדקה, כנודע, ולכן מצינו שהתוכח טורנוס רופוס עם ר"ע, וישאלהו: "אם אלהים אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסם?" (ב"ב יוד, ג) אחד מעיקרי המינים הוא להלל את השבת, כי הם אומרים בשם ישוע שהתיר לתלמידיו לתלוש שבלים בשבת (מתי יב), ולכן מצינו שהתוכח טורנוס רופוס על אדות השבת עם ר"ע, וישאלהו: "מה יום מיומים?" (סנהדרין סח, ד) המינים היו מבטלים נטילת ידים לסעודה (מתי טו, ג) ולכן כשישב ר"ע בבית האסורים אסר טורנוס רופוס להספיק לו מים שיוכל לטול ידיו לסעודה (ערוכין כא). ובזה מובן מה שמצינו, כי ר"ח בן תרדיון שנחפס לרין לפני המלכות (ע"י, יז) נאמר עליו במקום אחר: "יבשנתפס ר' חנינא בן תרדיון למינו" (שמחות ח), כלומר, לפני טורנוס רופוס המין.

אחרי שכתבתי כל זה מצאתי ראייה מפורשת שטורנוס רופוס היה מין, כי במקום אחד מצינו שטורנוס רופוס טען לפני ר' עקיבא שאלהים בעצמו אינו משמר את השבת (ב"ר פ"א), ובמקום אחר מצינו כי את הטענה הזאת טען מין לפני ר"א ור' יהושע ור"ג ור' עקיבא בהיותם ברומא (שמות רבה פ"ל).

אולם בזה לבד עוד לא כלתה הרעה שעשו המינים לאחיהם היהודים, ולהלן עוד נראה את הכעסים והצרות הנוראות שהסבו המינים ליהודים. וזה שהמליצו חז"ל: "בנוי נבל אכערים – אלו המינים" (ספרי האזינו). כי רק הם הביאו את היהודים לידי המרידה ותוצאותיה האיומות, וכדי להוכיח את זאת, עלינו לחזור שוב על אגדת המדרש שהבאנו למעלה.

יג.

הסיבות של המלחמה

"הקהל היה מאוסף בבקעת בית רמון, וכיון שבאו הכתבים (מהממשלה) התחילו בוכים, וחפצו למרוד על המלכות, אמרו: יכנס איש חכם וירגיע את הצבור. אמרו יכנס ר' יהושע שהוא חכם הכולל, נכנס ודרש לפניהם: ארי טרף טרף ועמד עצם בגרונו וכו'".

יש כאן הרבה שאלות: (א) הוא אומר שהיה הקהל מאוסף, מי הוא שאסף אותם? (ב) מהשנוי שנעשה שם בהיכל המלך – נודע ליהודים רק בשעה שהיו כבר נאספים ובאו להם כתבי־הממשלה, ואם כן למה מתחלה נאספו? (ג) מדוע נתאספו דוקא לבקעת בית־רמון ולא לירושלים? (ד) כאן משמע, שר' יהושע הרגיע אותם ולא מרדו כלל, ומדוע כתבו איזוביוס ושפריטאנוס שבשנה הראשונה למלכות אדריאנוס מרדו בו היהודים, אלא שהנציב הכניעם? –

כדי להבין את כל השאלות הללו, נביא כאן מאמר היסטורי, שבו אנו רואים איך שנפתו היהודים לשמוע בקול רמאים שארבו לנפשם. המדרש מספר "אפיק כרוזין מכריון ואומרים: כל הן דאית יהודאין מטמר, אית ליה מילא: ויפוק ליה, אילין דאתבוננו לא נפקו, ואילין דלא אתבוננו הוו נפקו להון ומתצדין, הדא הוא דכתיב (הושע ו'): ויהי אפרים כיונה פותה אין לב וכו'. והוה כרוזיא יהודאין משמדין, הוו מכריון: שאול מחזרה שלא תנכסין דבחיין, אייתון צלי, כל אילין דהון ידעין מאן אינון לא נפקי, וכל אילין דלא הוה ידעין מאן אינון כנוש כלהון בהדא בקעתא דבית רמון, אמר לשר צבא שלו: עד שאני אוכל קרן דגלוסקאן זו וירך דתרגול זה – אבקש אחד מהם ולא אמצא מיד הקיפום לגיונותיו והרגום, והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקיפרוס נהר¹.

1 הנוסחא במדרש שלנו היא אמנם כן: "והוה מפיק כרוזין ומכריון ואומרים אן דאית יהודאי ייתי ומלכא בעי למיתן ליה מילא, והוה כרוזין משמיעין יתהון וצדין יהודאי, הלא היא דכתיב: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב וגו' שאול מחזרה אייתון צלו שלא תנסבין אילין דבחיין אתבוננו לא נפקו ואילין דלא אתבוננו נכנסו כולן לבקעת בית רמון אמר לשר צבא שלו וכו' וכו' (איכ"ר פ"א, על אלה אני בוכיה). והנה מלבד המלים: "שאול מחזרה אייתון צלו שלא תנסבין אילין דבחיין" שאין להם כל פירוש – הנה גם כלו הוא משובש ומטורס, וכבר הרגיש גם הפירוש "מתנות כהונה" שהלשון הוא מגומגם, אולם יותר טובה היא נוסחת מדרש איכה רבה הוצאת בובער, וזה לשונה: "אפיק כרוזין מכריון ואומרים כל הן דאית יהודאי מטמר, אית ליה מילא ויפוק ליה, הוו כרוזיא י ה ו ד א י מ ש מ ד י אן, הוו מכריון ויהי אפרים

באור הדברים האלה הוא כן: המדרש מספר, כי שתי פעמים רמו את היהודים: (א) בעת קץ המלחמה היו הפליטים נחבאים במערות, ובאו שלוחי אדרינוס והיו מכריון ואומרים שיצאו היהודים ממחבואם והמלך נותן להם את דברו, כלומר, הבטחתו, שלא ימית אותם, והנה אלה שהבינו שההבטחה היא שקר – לא יצאו ממחבואם, ואלה שלא הבינו זאת יצאו ונצודו, והמיתו אותם. (ב) אחרי כן מספר, כי עוד לפני זה היה טורנוס רופוס מרמא את היהודים. זאת היתה בהתחלת המלחמה, בעת שחזר אדרינוס מהבטחתו שהבטיח להרשות לבנות המקדש, אז יצאו יהודים משומדים ("המינים") בשליחותו של טורנוס רופוס והיו מכריון ואומרים: "שאול מחזרה שלא תנכסין דבחיין אייתי צלו", כלומר, דעו לכם שהקיסר מבקש לחזור מהבטחתו, שלא תשחטו זבחים, ובכן התקבצו לבקש מהממשלה שלא תחזור בה, כל אלה שהכירו את המכריוס שהם משומדים, לא הלכו, וכל אלה שלא ידעו את המשומדים הללו, וחשבו עליהם שהם יהודים כשרים, שמעו בקולם ונאספו על ידי המשומדים אל בקעת רמון זו הסמוכה אל בקעת מגדו שנקראה בשם: לגיה (ראבינזאן III 414), מפני כי שם היה מקום תחנות לגיוני רומי, חיל המצב של א"י. זו היא מה שנאמר באגדתנו: "והוה קהליא מצמתון בהדא בקעת בית רמון", כלומר, המשומדים הללו באו בשליחות טורנוס רופוס לפתות את היהודים שיתאספו לבקעת רמון, כדי שימצא לו עילה להעליל עליהם שברדו במלכות ויוכל להרגם, כי אחרי שהגיעו הכתבים שהממשלה חוותה מהבטחתה, נתחמם לבם וגעו בבכיה והראו אותות מרידה, אמנם ר' יהושע בא תיכף והרגיעם, אבל לטורנוס רופוס היה די בזה שהראו אות מרידה, ואפשר שהמשומדים שהיו בתוכם עשו במכוון פעולות של מרידה, הוא כבר מצא תואנה לצוות לשר צבא הלגיונים החונים בבקעת רמון, להקיף את המורדים... ולהרגם בטרם שיספק להכנע ולבקש מחילה, ומלבד שהרוה המרצח הזה את נפשו הצמאה לדם יהודים, שהיה בוקע והולך לקיפרוס² נהר, מצא עוד שעת הכושר לכתוב לאדרינוס שהיהודים מרדו ברומא, אלא שהוא הרג בהם והכניעם, וזו היא מה

כיונה פותה אין לב. שאל מפלגא מתון, צלון דלא תיסב שאירא, כל אילין דהוו ידעין מאן אינון שמעין הוו נפקין להון ומתצדין, כנוש כלהון בהדא בקעתא ואמר לשר צבא שלו עד שאני אוכל וכו' וכו'. אבל גם הנוסחא הזאת משובשת ע"י הצנוור ומגיהים בורים, ובכ"ז: "בחרתי בה מעט תקנתי אותה ע"י נוסחת המדרש שלנו, הסופר ב. ש. מקסימון שלח לי בטובו שתי נוסחאות מהמאמר הזה בכתב־יד, נוסח אחד בכ"י מינכן והוא דומה לנוסח הדפוס שלנו, ונוסח השני בכ"י פארמה והוא דומה לנוסח של בוברי, מלבד במקום אחד: "כל אילין דהון ידעין מה אינון" שמעין לנראה שחסר: "ולא נפקין, וכל אילין דלא הוה ידעין מה אינון שמעין הון נפקין וכו'". 2 לקיפרוס נהר, לדעתי צ"ל: "לקט פרוס נהר", כלומר, הדם היה בוקע והולך עד שהגיע למקום מדרון ושפך נהר והתערב בתוכו, כמו: "ושפך על הרצפה והיה מקומו קטפרוס" (מעילה יז) "שופכו במקום קטפרוס" (ירוש' פסחים פ"ב, ה"ז), "מי קטפריסות" (ירושלמי שקלים, פ"ו ה"ב), והוא שאמר ר"א: "שני נחלים יש בבקעת ידים וכו' ושערו חכמים שני חלקים מים ואחד דם" (גיטי ג"ז).

שכותבים שפרטיאנוס ואיווביוס, שהיהודים מרדו בשנה הראשונה לאדרינוס והנציב הכניעם.

ובזה נבין גם כן את הכעס הגדול שכעס אדריאנוס על היהודים, בשמעו שנועזו היהודים למרוד בו על דבר שלא נתן להם רשיון לבנות את ירושלים וביהמ"ק, ולכן כדי להרעים את היהודים, גזר לבנות מחדש את ירושלים בתור עיר אלילית, ולקרוא את שמה: "אעליא קאפיטולינא" Aelia Capitolina, ועל מקום המקדש – היכל לכבוד יופיטר, ובו הציג את פסל תבניתו בתור פרש (הירונימוס, ישעיהו, ב). והגזירה הזאת היא שהביאה לידי מלחמת ביתר, כמו שמצינו זאת מפורש בספרו של הסופר דיו קסיוס, וזה לשונו: "כאשר החליט אדרינוס לבנות במקום העיר ההרוסה ירושלים עיר חדשה ולה שם חדש: אעליא קאפיטולינא, ועל המקום שעמד שם המקדש לאלהי ישראל – היכל לכבוד יופיטר, פרצה מזה מלחמה גדולה וארוכה מאד. היהודים וכו' הבלו על יגונם הגדול כל העת שאדריאנוס היה במצרים ובפעם השניה בסוריא וכו', אבל אחרי זה כאשר אך התרחק הקיסר, אז לא הסתירו עוד את מרידתם וכו' (69. 12).

כפי הנראה, חכו בפריצת המלחמה בגלוי עד שישב חקיסר ממצרים וסוריה. אפשר מפני שחשבו, כי ר' יהושע בן חנניה יסע אליו למצרים וישפיע עליו שיבטל את גזירת הבנין של אעליא קאפיטולינא, ולא יצטרכו עוד למרוד, כי מהמכתב שכתב אדרינוס מאלכסנדריה לגיסו סירוניוס (Serranus) הננו רואים שהיו אצלו באלכסנדריה באיכח הנוצרים והשומרונים וגם הנשיא באכח היהודים (עיין גריץ – שפ"ר 234). כונתו בזה לר' יהושע בן חנניה, שנמצא מפורש, שהיה באלכסנדריה (נדה סח). כנראה, שנסע אליו ר' יהושע כדי לבקש רחמים על: עמו שיבטל את הגזירה, ולהוכיח לו שבמעשהו זה הוא מסית את עם יהודה למרוד ברומא, אך אדרינוס שהיה כבר מפותה על ידי המינים, שגם באלכסנדריה לא עזבוהו – לעג לר' יהושע. כנראה היה אז ביניהם הווכוח הזה. אדרינוס שאל לר' יהושע: "גדולה הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים?", ור' יהושע ענהו "גדול הוא הרועה שמצילה" (מדרש רבה, סוף אסתר), כלומר, על הפחדים שהפחיד ר' יהושע אותו במרידת היהודים – שאל אדרינוס בלעג: האם ישראל יוכל לעמוד במלחמה נגד הרומאים מושלי התבל (שבעים אומות)? על זה ענהו ר' יהושע: ד' צבאות רועה ישראל יעזור להם במלחמתם נגד הרומאים.

כפי הנראה, היה אז גם הווכוח (המובא בתלמוד) בין מין אחד ור' יהושע כי מין אחד שהיה באותו מעמד לפני הקיסר, חפץ להחליש את הרושם שעשו דברי ר' יהושע, כי ד' יעזור ליהודים במלחמתם נגד הרומאים. על זה הראה המין ברמו לר' יהושע כי ד' הסתיר את פניו מ ישראל, אבל ר' יהושע הראה למין גם כן ברמו: עוד ידו נטויה עלינו, (חגיגה, ה) או התל אדרינוס בר' יהושע ויאמר לו: שאפילו אם יחפוץ ד' לעזור ליהודים נגד הרומאים גם אז לא יוכל לעמוד האריה (סמל יהודה) נגד הפרש הרומאי שיהרגו, כמו שהיה במלחמת החרבן³, לכן במקום המקדש ומזבח אריאל – אקים היכל יופיטר ופסל הפרש, 3 וזהו שמרמות האגדה: "אמר ליה קיסר לר' יהושע בן חנניה אליהם כאריה מחיל, דכתיב:

ר' יהושע השתדל להוכיח ולהראות לו על החלוק שבין מלחמת החרבן ובין המלחמה שתפרוץ עתה, כי אז נלחמו רק בני ההמון, והחכמים והאצילים לא לקחו חלק בה, לא כן עתה. אפילו החכמים והאצילים לא יתנוהו להקים במקום המקדש היכל ליופיטר ופסל פרש, אבל אדרינוס התעקש וצוה לבנות העיר והיכל יופיטר, והמלחמה החלה⁴.

יד

זמנה של המלחמה

תני ר' יוסי אומר נ"ב שנה אחר הרבן חבית עשתה ביתר לאחר חרבן בית המקדש, ולמה חרבה? על שהדליקה נרות לאחר חרבן בית המקדש. ולמה הדליקה נרות? שהיו בולווים¹ ירושלים יושבים באמצע המדינה, וכדי דחון חמי בר נש סליק לירושלים הוון אמרין ליה: בנין דשמעינן עלך דאת בעי מתעבדה ארכיטקטוס וכולומוס, והוא אמר לון: לית בדעתך, בדיל דשמעינן עלך דאת בעי מוכניה אוסא דילך, והוא אמר: לית בדעתך, והוה חבירה אמר ליה: מה את בעי מן דין? כתוב ואנא חתם², והוה כתיב וחבריה חתם, והוון משלחין אוניתא לבר בייתה, אמרין ליה: אין אתא פלניא מיעול לאוסיא דידידה לא תשבקוניה, דהיא זכינה נכן³, וכיוון דהוח שמע מינהון כן הוה אמר: הלואי איתבר רגליה דההוא נכרא ולא סליק לירושלים וכו' אף אינון לא נפקין טבאות, שמו לאיד לא ינקח, (ירושלמי תענית, פ"ד, ה"ד).

"אריה שאג מי לא יירא, מה רבותא? פרשא קטיל אריה" (חולין נט).

4 "אמר ליה לאו להאי אריה מחיל, אלא כאריה דבי עילאי, אמר ליה: בעינא דמחית ליה ניהליה, אמר ליה: לא מצית חזית ליה אמר ליה: יאברא חזינא ליה וכו' (שם), ועיין בספרי זה חלק ראשון (אגדה ה), שם בארית את האגדה הזאת לכל פרטיה ועיין להלן (אגדה יח) המשך של האגדה הזאת –

1 בולוווס הוא בלשון יון: "יו ע", והנה בערוך השלם ערך זה הוא מביא את המדרש: "דרכי ציון אכלות – מבלי בורגנין מבלי בוליוטוס" (איכה רבה, א, ד), והוא מקשה מה שנין בורגנין ליועץ והוא מתקן במקום: בורגנין – פגניא. אבל זו וסעות, פירושו כאן הוא: עצי-אלונים, כמו (יתרוקל כו ט) – "אלונים מבשן" תרגומו: "ב ל ו ס י ק", והכוונה בזה שעל הדרכים היו בתחלה מצויין עצי אלונים המגינים מפני השמש וגם היו בורגנין הם מגדלים שמוכרים שם מאכל ומשתה כמו: "למלך שהיה מהלך בדרך והגיע לבורגנין הראשון ואכל שם וכו'" (ויפרא רבה פ"ז).

2 שהיו יועצי ירושלים יושבים באמצע העיר וכשראו אחד מאנשי ביתר שעלה לרגל לירושלים אמרו לו הלא: שמענו עליך שאתה רוצה שנעשה אותך לגובה מסים וליועץ? והוא עונה להם: אין בדעתי. הלא שמענו עליך שאתה רוצה למכור את הנחלה שלך? והוא עונה: אין בדעתי. אמר חברו של היועץ: מה אתה רוצה מזה? כתוב שטר שהוא מכר לך את נחלתו ואני אחתום.

3 והיו משלחים שטר המכירה לבן ביתו בביתר: אם יבא פלוגי אל תתן לו להכנס אל נחלתו מפני שהיא מכורה לנו, וכששמע מהם כך, היה אומר: הלואי נשברו רגליו של אותו איש ולא היה עולה לירושלים וכו', וגם להם לא עלת הדבר יפה.

מסביב, אלא נקראו כן שתי שנים ומחצה שישב בן כוזיבא בשלוח בירושלים המשוחחרת, אחרי שגרש מתוכה את הרומאים וטבעו בה מטבעות לחרות ירושלים שנה ראשונה ושניה (עיין להלן). ואם כן צא וחשוב: שתי שנים ומחצה של מלכות בן כוזיבא ושלוש שנים ומחצה של מלחמת סיוורוס הרי שש שנים וכמובן עברו איזה שנים עד שהכינו היהודים את עצמם למלחמה ואיזה שנים עד שנצח בר כוזיבא את טורנוס רופוס וחילו, ואח"כ גם את שאר שרי הצבאות שבאו עליו, עד שגרש את כל הרומאים מא"י ומלך בירושלים. מכל זה נראה, שבכלל ארכה במלחמה בערך עשר שנים.

עלינו רק לברר, מתי התחילו שנות המלחמה הללו ומתי נגמרו. איוביוס כותב בכרוניקי שלו, שבשנת 19 למלכות אדרינוס נגמרה מלחמת היהודים בא"י שנת 19 לאדרינוס היא בערך שנת 135 לספ"ה⁶. וראיה לדבריו אנו מוצאים שבמזכרת שהוקמה ברומי לכבוד אדרינוס בשנת 136, חרות התואר: "אימפרטור שתי פעמים, מה שלא נקרא כן לא בכתובת משנת 129 ולא בכתובת משנת 134, מזה נראה, שבשנת 135 נגמרה המלחמה, ולרגלי נצחונו על יהודה קבל את התואר Imperator (עיין שירר ע' 697, בהערה 139) ואחרי שאנחנו יודעים, כי שש השנים של מלכות בן כוזיבא וירידתו נגמרו בתוך שנת 135, היינו בערך 134¹/₂ — נוכל להחליט, שהתחילו בשנת 128¹/₂.

את התחלת המלחמה נוכל ללמוד מדברי הסופר דיו קסיוס. הוא כותב: "כאשר החליט אדרינוס לבנות במקום העיר ירושלים ההרוסה — עיר חדשה ולה שם חדש: אעליא-קפיטולינא, ועל המקום שעמד שם המקדש לאלהי-ישראל — היכל לכבוד יופיטר, פרצה מזה מלחמה גדולה וארוכה מאד. היהודים, שלהם היה הדבר למראה בלהות של יגון ואנחה, שנכרים התישבו בעירם, וכי עבודה זרה ונכריה להם תעבד שם — הבליגו על יגונם הגדול כל העת שאדרינוס היה במצרים ובפעם השניה בסוריה, והאריכו את רוחם. הם עשו רק זאת, כי את כלי הנשק שהיה עליהם להביא, קלקלו בכוונה, כדי ששייבו אותם הרומאים להם, מפני שאינם ראוים למלאכתם. אבל אחרי זה כאשר אך התרחק הקיסר, לא הסתירו עוד את מרידתם, ומפני שלא ערבו בנפשם להתיצב נגד הרומאים במערכות המלחמה, חפשו מקומות שיוכלו להגן עליהם, שמו מערות וחומות משגבם, גם עשו להם דרכים מתחת לארץ להסתתר שם כשיתנפלו עליהם הרומאים, ולמבצריהם אלה כוננו מתחת לארץ דרכים המחברים אותם שיוכלו לבא ממבצר אחד למשנהו, ולמעלה לא ניכר דבר מזה וכן גם חפרו ועשו פתחים מלמעלה, כדי שיבוא דרך שם אור ואויר וכו' וכו' (69, 12).

6 בעל "דורות הראשונים" מכחיש את דברי איוביוס ודוחק את עצמו להעמיד את גמר המלחמה דוקא בשנת 133, וטעמו הוא, מפני שמדברי דיו קסיוס נראה, שאדרינוס היה בעת המלחמה ביהודה ואחרי שגלוי הדבר שאדרינוס היה בחורש מאי בשנת 134 ברומא, הוא משער שאדרינוס לא היה עוזב את המערכה לפני שראה את סוף המלחמה, ובוודאי שנגמרה לפני זה (כרך ה', ע' 602), אבל אין מזה כל ראיה, אפשר שהיה מוכרח באמצע המלחמה לנסוע לאיזה זמן קצר לרומא ואח"כ שב לא"י והיה שם עד גמר המלחמה.

רבו מאד הדעות על אדות מקומה של עיר ביתר, אבל אצלי ברי, שהיתה קרובה לירושלים במקום שנמצא עכשיו הכפר הערבי, זה שנקרא עוד היום: ביתר⁴. כך היא ג"כ קבלת הרב אשתורי הפרחי, וכאשר יעידו שרידי החורבות שם שנקראות בפי תושבי הכפר בשם: "חרבת אליהוד" וכאשר תעיד גם כן הכתובת שם אצל המעין שנעשתה ע"י שרי הלגיונות הרומאים שנשלחו מאדרינוס בשעת מרד בר כוכבא (ראה להלן). וגם נמצאו שם בחפירות החורבות המון אלפי מטבעות שטבעו בימי בר כוכבא. מכל זה אנו רואים, שהמבצר האחרון של בר כוכבא וחילו עם כל הצידה והמטבעות היו פה במקום הזה הרחק מים יפו 37 מיל אנגליות שהם ארבעים מיל רומיות, מכון לשעור הכתוב בתלמוד ירושלמי כאן, שביתר היתה רחוקה מהים ארבעים מיל.

העיר הבצורה הזאת שנקראה בשם: "כרך ביתר" (גיטין נ"ז, א): "בית תר" היתה בנויה על הר גבוה 700 מטר, ההר הזה מתנוסס בגבהו בין רוכסי ההרים המשתרעים ממערבה של ירושלים עד שער העמק (באב אל-וואד). כנראה שהם הם שנקראו בימים הקדמונים בשם-הכולל: "הרי-בתר" (שה"ש ב, 17) ⁵, מפני שהם מבותרים זה מזה על ידי עמקים עמוקים ונחלים צרים, וביחוד על ידי "נחל שורק" (ואדי-צור).

והנה על מאמר הירושלמי הזה סמך הגרש"י רפופרט להחליט, שהתחילה המלחמה בשנת ג"ב לחרבן, ואחרי שהמלחמה נמשכה שלש שנים, אם כן נגמרה בשנת ג"ה לחרבן, אבל חברו יוסט שפך עליו חמתו "כי נשען בזה על סופרי בני ישראל, ואין האמין להם, הלא ידוע לכל מתחיל לתור בדברי הימים של העמים, שהיתה זאת עשר שנים אחר כך, בשנת ס"ה לחרבן". ושי"ר השיב לו בצדק, שרבי יוסי היה עד ראיה וחי בזמן ההוא, ועליו יש יותר לסמוך מאשר על סופרי העמים שהיו כולם מאוחרים, ועד מפי עד.

אבל שניהם טעו בזה, שקבעו את זמנה של המלחמה לשלש שנים, ואילו העמיק שי"ר לדייק עוד בדברי חז"ל — היה מוצא, שהמלחמה נמשכה בערך עשר שנים, כי מה שאמרו חז"ל: "שלש שנים ומחצה הקיף אדרינוס לביתר" (איכ"ר, ב, פ"ב), הכונה בזה להמלחמה האחרונה שנלחם יוליוס סיוורוס בבן כוזיבא עד שנצחו וכבש את ביתר. אבל הלא נמצא גם כן בדברי חז"ל: "מלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה" (סנהדרין צז), ועל כרחך לא נחשבה המלכות הזאת בשעת המלחמה האחרונה, בזמן שנצחו הרומאים והקיפו עליו

4 בפסוק טו, ביהושע המדבר מעיר יהודה. בתרגום השבעים שם נזכר גם שם של העיר ביתר וזה ג"כ ראיה שהיתה ביתר ביהודה, ולא כדעת תאומרים שהיתה בשומרון סמוך לקסריה, ובפרט שזאת יא דעתו של איוביוס שנולד כמאה וחמשים שנה אחרי חרבן ביתר והיה בישוף בעיר קסריה ובאמת הכן הוא גם דעתם של הגיאוגרפים: ריסטר, טובלר, סעפפ (עיין "ירושלים" של לונץ, כרך יא). וכן היא גם דעתו של שלאטטר.

5 וזהו שהביא את רבותינו לדרוש: "הרי-בתר" אמר הקב"ה אפילו אין לי עליהם אלא מה שעשו בבית תר דיני ימתח עליהם (שיר השירים רבה, פסוק זה).

והנה שירר מדייק מזה כדברים האלה: "מהכתובות ומהמטבעות שנשארו הוחלט, שאדרינוס היה בשנת 130 בסוריה ובחודש נובמבר שנת 130 במצרים" ועל כן בשנת 131 היה עוד הפעם בסוריה" (ח"א, 680) ומזה החליט, שבשנת 132 פרצה המרידה.

אבל בשום אופן לא נוכל לומר, שכוון דיו קסיוס בזה למסע אדרינוס האחרון בשנת 130, כי איך זה יאמר: "ואחרי זה בפעם שניה בסוריה", והרי לא הזכיר בדבריו כלל שהיה כבר בסוריה פעם אחת? ולהיפך, הוא מזכיר בפירוש שלא היה כלל בסוריה, אלא מארץ יון בא ישר לארץ יהודה ומשם למצרים, כמו שהוא כותב: "בדרכו דרך ארץ יון למד סודות היונים, ואז הלך לדרכו דרך ארץ יהודה למצרים וכו'", (11, 69). שירר אמנם אומר: "אדרינוס בא אז מארץ יון לסוריה ומשם למצרים וכו'", אבל בדברי קסיוס לא נאמר: "סוריה", אלא ארץ יהודה, ואם מצינו לפעמים בדברי הסופרים שקראו ליהודה בשם "סוריה", זה היה מפני שהיתה יהודה חלק מסוריה, אבל לא מצינו כלל שיקראו לסוריה בשם: "יהודה".

מזה משער בעל "דורות הראשונים", שקסיוס מכוון בדבריו אלה למסעו הראשון של אדרינוס שהיה בשנת 123, ונסע אז מארץ יון לארץ יהודה ומשם למצרים וממצרים בא לארץ סוריה⁷, ומה שאומר: "שנית" לסוריה – כוונתו היא כן: בימי טרוינוס היה אדרינוס הגמון בסוריה וישב שם ימים רבים, ועתה בנסיעתו ממצרים חזר שוב לסוריה.

לפי דעתי, מה שהחליט אדרינוס לבנות במקום ירושלים – עיר אלילית בשם: "אעליא קפיטולינא", זאת היתה בשנת 123. – לעיל כתבנו, שכפי הנראה גור אדרינוס על זה עוד בשנת 118, אבל אפשר לשער, שאח"כ השתדלו היהודים להוכיח שהם לא מרדו כלל, אלא שהנציב העליל עליהם, והחקירה הזאת נמשכה והלכה עד שנת 123, שאז בהיות הקיסר ביהודה הצליח הנציב לחזק את העלילה והוחלט הגזירה, ואז לפי דברי דיו קסיוס "פרצה המלחמה". והיהודים הבליגו על יגונם כל העת שאדרינוס היה במצרים ובסוריה, וכאשר אך התרחק – לא הסתירו את מרידתם.

עלינו לדייק עוד בדברי דיו קסיוס. הנה הוא אומר, שכאשר התרחק הקיסר לא הסתירו היהודים את מרידתם, זאת אומרת, שפרץ המרד בגלוי, ואח"כ הוא אומר שעשו להם במצרים מתחת לארץ ולמעלה לא ניכר דבר. אבל הנהו מרד בגלוי? ובלי ספק שכוונתו היא כן: לפני נסיעת הקיסר הבליגו על יגונם ולא עשו כל דבר. אפשר משום שחשבו, שאולי יבטל הקיסר את הגזירה. אבל אחרי שנסע הקיסר לרומי לא הבליגו עוד על מרידתם, ומפני שלא ערבו את לבם לעשות את מעשיהם בגלוי – עשו ההכנות למרידה בהסתר מתחת לארץ.

היוצא לנו מדברי דיו קסיוס שהיו שלש תקופות בהתחלת המרידה:

(7) עיי' Dürer "Die Reisen des Kaisers Hadrian" 1881 S. 48

א) בזמן שהיה הקיסר במצרים וסוריה (לפי דברי זירר בערך 123-125) שאז האריכו היהודים את רוחם ולא עשו דבר. ב) משנסע הקיסר התחילו לעשות במסתרים הכנות למרידה. ג) כשתקפה התנועה את כל ארץ יהודה ונתרבו הכחות, פרצו המורדים בגלוי עד שנצחו וגרשו מא"י את טורנוס רופוס וחילו. באיו שנה נתגלתה המרידה לא נוכל לדעת בבירור, ויש רק לשער שהתגלות המרידה היתה בתוך שנת אחת-עשרה לאדרינוס. את ההשערה הזאת אנו מניחים על יסוד זה שאיוזביוס כותב, שהיה רעש בא"י בשנת אחת-עשרה למלכות אדרינוס, ולהלן נוכיח שטורנוס רופוס דבר עם ר' עקיבא על אודות הרעש הזה, ואם כן יוצא שהתגלות המרידה היתה בתוך שנת אחת עשרה לאדרינוס. מכל האמור בזה אפשר לערוך את המאורעות בסדר זה:

המאורעות	במשך	לחרבן	לספיה"ג	לאדרינוס
הגזירה לבנין אעליא והשתדלות לבטלה.	5 שנים	מח-נג	118 – 123	2 – 7
הבנין התחיל והיהודים שוקטים.	2 "	נג-נה	123 – 125	7 – 9
היהודים מתכוננים בסתר להמרידה.	1 1/2 "	נה-גו וחצי	125 – 126 1/2	9 – 10 1/2
רעש בקסריה ואימאוס.	–	גו וחצי	126 1/2	10 1/2
התפרצות המרידה בגלוי.	2 "	גו וחצי נח וחצי	126 1/2 – 128 1/2	10 1/2 – 12 1/2
מלכות בן כויבא.	2 1/2 "	נח וחצי-סא	128 1/2 – 131	12 1/2 – 15
מלחמות יוליוס סיוורוס.	3 1/2 "	סא-סד וחצי	131 – 134 1/2	15 – 18 1/2

והנה הירושלמי אומר שביתר חרבה על שהדליקה נרות לחרבן בית המקדש בשנאתם הגדולה לירושלים ותושביה. הבנת הדברים היא כן: תושבי ביתר היו בעלי השדות שבסביבותיה, שעוד היום הם פוריים מאד, וכדרך העשירים היו מאנשי השלום, וכמו אחיהם תושבי צפרי נתנוגם הם את ידם להרומאים. והנה בשלש השנים האחרונות לפני החרבן משלו ראשי-המורדים בירושלים, שהיו עוינים את העשירים, וכשהיה בא לירושלים אחד מתושבי ביתר, היו נוהגים יועצי-ירושלים לומר לו בהתול: "אתם העשירים שואפים למשול בירושלים, ובכן אנחנו מוסרים לידך את המשרה להיות יועץ וגובה מסים, ואחרי שפקיד כזה הוא ורכושו ערבים בעד המס, היו כותבים על נכסיו שטר, שהם משועבדים לשרי הממשלה, אף שהוא לא רצה כלל לקבל על עצמו את המשרה. וכשבא לביתו היתה כבר ביד בן ביתו פקודה, שלא להניח אותו להכנס לנכסיו, ולכן היו אנשי ביתר מקללים את יום עלותם לרגל לבית המקדש שבירושלים. וכשחרבה ירושלים ונשרף בית המקדש, היו אנשי ביתר מדליקים נרות של שמחה-לאיד, וכן גם כדי להראות בזה את נאמנותם להממשלה. ומסיים הירושלמי, שבאחרונה כל זה לא הועיל להם, כי רק נ"ב שנה אחרי החרבן ישבו בשלום, ובשנת נ"ג הפריעו הרומאים את שלותם עוד קודם שהפריעו את שלותן של שאר ערי ישראל, ובזמן מועט אחר זה נחרבה ביתר לגמרי. נוכל לשער, שאף שהמרידה בגלוי התחילה רק בשנת נ"ז לחרבן, בכל זאת גרשו הרומאים את היהודים מביתר עוד בשנת נ"ג לחרבן, כי בשנה הזאת התחילו הרומאים לבנות את אעליא קפיטולינא, ומפני שחששו, שיפריעו היהודים לבנות עיר-אלילים במקום

ירושלים עיר הקודש, לכן מהרו הרומאים לגרש את היהודים מביתר ולבצר את העיר, כדי להגן משם על ירושלים. כי מצינו: „מעשה בששים בני אדם שהיו מהלכין לכרכום של ביתר, ובא נכרי ואמר: חבל על ששים בני אדם שהיו מהלכין בדרך ביתר, שמתו וקברתים, והשיאו את נשותיהם” (יבמות קכ”ב). ברור הדבר, שהכרכום (המצור) הזה היה על ידי היהודים שצרו על עיר ביתר. שבתוכה היו רומאים, וששים היהודים הללו הלכו לעזרת אחיהם, אלא שבדרך ביתר ארבו להם הרומאים (שהיו בראשית המלחמה עדיין נפוצים בא”י), והרגום⁸. הדבר הזה היה בראשית התפרצות המלחמה בגלוי בשנת ג’ז לחרבן, והננו רואים, שאז כבר ישבו הרומאים בביתר. ומה נוכל לשער, שאיזה זמן לפני זה גרשו כבר הרומאים את היהודים תושבי ביתר מעירם, והתבצרו בתוכה. וזה שמעיד ר’ יוסי, כי רק חמשים ושתים שנה אחרי חרבן ירושלים, שהתה ביתר בשלותה, ואח”כ הפריעו את שלותה, ולבסוף נחרבה לגמרי.—

טו

בר כוזיבא ורבי עקיבא

„תני ר’ שמעון בן יוחי: עקיבא רבי היה דורש דרך כוכב מעקב — דרך כוזבא מעקב. רבי עקיבא כד הוה חמי¹ בר כוזבא הוה אמר, דין הוא מלכא משיחא. אמר ליה ר’ יוחנן בן תורתא: עקיבא! יעלו עשבים בלחיך ועדיין בן דוד לא יבוא.” (ירוש’ תענית, פ”ד, ה”ז).

על ידי האגדה הזאת אפשר להבין את השאלה התמוהה, שנשאלה ע”י ההיסטוריונים של העמים: איך זה ערבו היהודים את לבם לפרוץ במלחמה נגד הרומאים האדירים מושלי התבל המלומדים בכל תכסיסי המלחמה; הלא עוד לא עברו ששים שנה ממלחמת חרבן ירושלים, והיו זוכרים איך הרומאים עשו בהם הרג נורא, ואיך זה נואלו עתה להלחם עם הרומאים ולקוות לנצחון? ומה שעוד יותר יפלא, היא השאלה, מאין סבצו במלחמת ביתר את המספר הגדול של אנשי חיל, כי היו לבר כוזיבא ארבע מאות אלף גבורים (ירוש’ תענית שם) ולפי דברי דיו קסיוס 580 אלף, בשעה שבמלחמת חרבן היה להם רק כ”ד אלף אנשי חיל (מלחמות 1.6.5).

אבל ישנן שתי סיבות להשנוי הכביר הזה שבא ברוח העם. ראשית, מפני שבמלחמת חרבן לא פגעו הרומאים ברגשי הדת של היהודים ולא חללו

(8) אי אפשר לומר, שזה היה בימים האחרונים, בזמן שישבו יהודים במבצר ביתר, ויוליוס סיוורוס שם מצור על העיר. כי ששים יהודים לא היו הולכים להלחם ברבבות הרומאים שצרו על ביתר, ומלבד זה הנה אנו רואים כאן שנקברו ההרוגים, ובית דין השיאו את נשותיהם, אבל במלחמת ביתר האחרונה לא באו הרוגים לביתר לקבורה. (ירוש’ תענית, פ”ד, ה”ז). ובי”ד לא היו מתירין את נשותיהם להנשא. (אבות דרבי נתן, פ’ ל”ה).

1 כשראה את בן כוזיבא אמר: זהו מלך משיח.

כל הקדוש להם. אדרבה, הרומאים נתנו כבוד להמקדש ושלחו גם קרבות להקריבם לשלום המלכות. הם בקשו מהיהודים רק שיקבלו שוב עליהם את עול מלכות רומא, ובשביל זה היו החכמים נגד המלחמה, ור’ יוחנן בן זכאי יעץ להקנאים להכנע לרומאים (לעיל אגדה א), ולפי עדותו של יוסיפוס האמינו לבסוף גם הקנאים בעצמם, שהסתיר ד’ את פניו מבית יעקב והסיר מהם את חסדו (מלחמות, 7.8.7). אבל עכשיו בימי מלחמות ביתר הקימו הרומאים במקום ירושלים עיר הקודש — עיר אלילית, ובמקום המקדש — שקוף משומם, ולכן חכמים בעצמם והמתון ר’ יהושע בן חנניה, וביחוד ר’ עקיבא קראו את העם למלחמת מצוה נגד הרומאים.

הסיבה השניה היתה, מפני שכידוע נטעו הנביאים את האמונה בלב האומה, כי בעת צרה יקים ד’ להם משיח חוסר מגזע דוד והוא יגאלם מכף אויביהם, ונביא אחד הרחיק ללכת עוד יותר באמרו: „ואתה בית לחם אפרתה, צעיר לחיות באלפי יהודה, כטף לי יצא להיות מושל בישראל” (מיכה ה, 1). כלומר, שהמשיח יולד (כמו דוד) בבית לחם², ולכן חשבו שזה שלא הצליחו הקנאים במלחמתם היה מפני שלא היו הראשים הללו מוצע דוד. ואחרי חרבן בית שני נתפרסמה אז אגדה, שביום החרבן נולד המשיח בבית לחם יהודה (ירוש’ ברכות פ”ב, ה”ד), וכמובן מבית דוד. הדבר הזה היה כל כך מפורסם בישראל עד שהגיע גם לאוני המלך דומיטיוס בן אספסיאנוס, וגזר שיביאו לפניו כל אלה שיצאו מחלצי דוד המלך כדי להרגם³. אבל עתה במרידת ביתר היו בטוחים בנצחונם, כי עכשיו מפקדם ושר צבאם בן כוזיבא היה מגזע דוד⁴ וגם נולד בסביבת בית לחם. כי מצינו במדרש⁵ מעשה שאירע במקום שנקרא לפעמים בשם: „בקעת בית גטופה”, ולפעמים בשם: „בקעת בית כוזבא”. משני

2 כאשר נמצא זאת גם באיבנגליון: „ויש אשר אמרו (על ישו) הוא המשיח, ואחרים אמרו: המן הגליל יבוא המשיח! הלא הכתוב אומר כי מוצע דוד מבית לחם העיר תנה דוד משם יצא המשיח” (יוחנן ז, 14).

3 את הדבר הזה מביא דירנבורג בספרו: „משא א”י” עמוד 186 בשם היגיסוס, והנה אנו רואים את תנאי העיקרי שיהיה המשיח „בן דוד” ונולד בבית לחם — גם מזה שכותבי האיבנגליונים שהכירו את ישו למשיח, התאמצו בכל עוז להוכיח שהוא מגזע דוד ונולד בבית לחם יהודה, ואם אמנם גלוי היה שבית אבותיו היה בנצרת שבגליל, אמרו, שאמו במלאת ימיה ללדת הלכה לבית לחם יהודה ושם ילדה אותו. 4 זה מוכח מדברי ר’ יוחנן בן תורתא שאמר לר”ע: „עקיבא יעלו עשבים בלחיך ועדיין בן דוד לא בא”. מזה נראה כי בן כוזיבא היה בן דוד, כלומר, ממשפחת דוד, אלא שלפי דעתו של ר’ יוחנן עדיין אינו בן דוד המקוה.

5 המעשה הוא באחד שהמית נחש ענק בעזרת איזה עשב שחבש לראשו, הספור הזה מובא בחמש מקומות ובכלם משונה הנוסחא של שם המקום שאירע בו המעשה: (א) „בקעת בית גטופה” (קהלת רבה פ”ה) (ב) „בקעת בית תופת” (במדבר רבה פ’ י”ה). (ג) „בקעת בית טרפא” (בראשית רבה פ”ז). (ד) „בקעת בית שופרי” (ויקרא רבה פ’ כ”ב). בכלם צריך לקרוא: „בקעת בית גטופה”. (ה) „בקעת בית כוזבא” (תנחומא חוקת א).

השמות שנקראה הבקעה הזאת נוכל לשער, שבתחלה היה מושך ושוטף בבקעה נהר גדול, ואחרי שכובו מימיו היה מתערב ונוסף באדמת הבקעה ועשה אותה לחה, ולכן היתה מבורכת בשפעת ירקות ועשבים יותר משאר המקומות, כמו שמצינו: "עד שיכלו סנריות (ירקות) מבקעת בית גטופה" (שביעית פ"ט מ"ה), וזאת היא מפני לחות הבקעה (עיין פירוש המשנה לרמב"ם). ולכן היה מצוים שם בין העשבים גם נחשים גדולים.

והנה מלשון הכתוב: "אנשי בית לחם ונטופה" (נחמיה ז) נראה, שהיתה בקעת בית גטופה סמוכה לבית לחם, ובאמת נמצא עוד היום כפר ערבי סמוך לבית לחם שנקרא בשם: "בית גטופה" (עיין הארץ לספיר), ולהקום הזה מכון הכתוב: "ויקום ואנשי כוכה וכו' וישבי לחם" (ד"ה י"א, ד) כלומר, יושבי בית לחם (רות רבה פ"א). מכל זה נראה, שבקעת בית כוכה או כוזבא היתה בסביבות בית לחם, ואפשר כי בית לחם היתה בהבקעה הפוריה הזאת, ולכן נקראה: "בית לחם" כי הוציאה שפעת דגן וחטים.

קרוב לודאי הוא, כי בר כוכבא נקרא בפי חכמי ישראל גם לפני מפתחו בשם: "בן כוזבא" על שם מקומו, שנולד בבקעת בית כוזבא, כי מדרך המורדים היה להסתיר את שמם, ולהקרא על שם מקומם, כמו שנקרא המורד של טור מלכא בשם: "בר דרומא" (גיטין נז), מפני שהיה מעיר אחת בדרום, ואפשר שגם את השם: "בר כוכבא" רכש לו ג"כ על שם הבקעה הזאת, כי אמנם מסורת היתה בישראל, שהכתוב: "דרך כוכב מיעקב" נבא בלעם על דוד בית הלחמי, זה שימחץ את פאתי מואב (עיין פירוש אברבנאל). וכאשר קם שמעון בן כוזיבא להכות את רומא, והוא היה בן דוד ונולד בקרבת בית לחם – ראה בו ר' עקיבא את המשיח בן דוד וקרא: "דין הוא מלכא משיחא", ודרש עליו את הכתוב: דרך כוכב מיעקב – דרך כוזבא מיעקב, ועל שם הדרשה הזאת נקרא בפי בני דורו: "בר כוכבא", ובשם הזה נקרא בפי סופרי האומות. אבל היהודים יראו להוכיח את השם הריבולוציוני, הזה והוא נקרא בפיהם רק בן כוזיבא על שם מקומו.⁶

סמל המלוכה של – בר כוכבא, היה "כוכב", כאשר נמצא על מטבע אחת שטבע בר כוכבא. מצד האחד לולב ופרי ארז ומסביב להם כתוב: ש"ב (שנה ב') לחרות ישראל; ומצד השני צורת בית המקדש ומלמעלה צורת כוכב ומסביב כתוב: "שמעון".⁷ מפני כי שם העצם של בר כוכבא היה – שמעון, אפשר שהסמל הזה היה על שם הכתוב: דרך כוכב מיעקב.

ר' עקיבא הוסיף לעטר את בן דוד כבוד והדר ויחסרהו מעט מאלהים... כי על

6 מלבד בסדר עולם כתב יד מינכן פרק ל במקום "בר כוזיבא" כתוב – בר כוכבא (שירר כרך א', עמוד 682).

7 עיין בספר: געשיכטע דער יודישען מינצען לד"ר מ. א. לעוו עמוד 94 והנה מסורת היא ביד היהודים שקראים לצורת כוכב ☪ כזה, בשם: "מגן דוד", יכול היות שהיה הכוכב עוד סמל המלוכה של דוד, אפשר שג"כ על שם הכתוב ההוא, ובר כוכבא בתור בן דוד השתמש בו...

הכתוב (דניאל ז): "עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב", שממנו נשמע שיש בשמים שני כסאות לישיבה – דרש ר"ע: "אחד לו ואחד לדוד" (סנהדרין לה), כלומר, כבר כתבנו, שבמלחמת החרבן היתה דעה מקובלת שלכן נפלו היהודים לפני הרומאים מפני שד' הסתיר את פניו מבית יעקב, על זה אמר ר' עקיבא שהיתה זאת מפני שלא מלך אז עליהם בן דוד, אבל אם יעמוד בראשם אחד מבית דוד, יוכל הוא בכחו לבד לשחרר אותם מיד הרומאים, כד"ד וד'. כלומר, משיח בן דוד, יושב גם הוא על כסא בשמים, לימין עתיק יומין, ואין מוחה בידו לעשות כרצונו...

והנה נוסף עוד מקרה שהשפיע על לב כל היהודים להאמין, כי ד' יצא לפניהם להשמיד את הרומאים, כי בימים ההם פרץ רעש גדול והחריב בארץ יהודה שתי ערים: את קסריה ואת עמאוס.⁸ שתי הערים האלה היו מקומות מושב להרומאים בארץ, וכנראה נהרגו אז ברעש הזה רבים מהרומאים ההם, ובזה ראו היהודים אצבע אלהים ואת לטובה שינצחו את הרומאים. סופרי הדור ההוא מדגישים זאת בפירוש בספרי האפוקליפטיים, כמו שמצינו במקום אחד שכותב, שצוה ד' את איש אחד לכתוב בספר את ההריגות שעשו החיה והעוף בצאן בפקודת שנים עשר הרועים האחרונים. (זה ציור פיוטי, לההריגות שעשו ביהודים אנשי חיל רומא הרגלים והרוכבים בפקודת שנים עשר קסרי רומא האחרונים, והם: יוליוס צור, אוגוסטוס, טיבירוס, קליגולו, קלודיוס, נירון, אספסיאנוס, טיטוס, דמיטריאנוס, גרבה, טריאנוס, אדרינוס), והוא הולך ומספר לאמר: "וארא כאשר בא האיש ההוא אשר כתב את הספר בדבר האדון, ויפתח את ספר האבדון ההוא אשר האכידו שנים עשר הרועים האחרונים ההם וישם אותו לפני אדון הצאן ואת מטת הזעם לקח בידו ויך את הארץ ותבקע, ויפלו כל החיה והעוף מעל הצאן החן ויטבעו בארץ ותכם עליהם, וארא כאשר נתנה חרב גדולה על הצאן ותצאנה הצאן אל חיות השרה לחמיתן, וינוסו כל החיה ועוף השמים לפנייהם וכו' (ספר חנוך, פרק 3, שורה 17). ובספר אחר כתוב: "כי יראה בעולם רעש במקומות, תסיסות העמים, עמל לאומים, ריבות ראשים, התרנשות השרים – דע לך כי הוא הדבר אשר על אודותיו דבר ר'" (ספר עזרא הרביעי, חזיון ג').

אולם יותר מכלם השתמש ר' עקיבא במאורע הרעש לפחת רוח תקוה בלב היהודים, שינצחו את הרומאים, והיה דורש על זה את הכתוב (חגי ב): "כי כה אמר ד' צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וכו', והרעשתי את כל חנוים וכו', ומלאתי את הבית הזה כבודי" (סנהדרין צז:).⁹ כפי הנראה הגיעו דברי ר"ע (על ידי מלשינים) אל טורנוס רופוס; והוא

8 עיין בכרוניקה של הסופר איוביוס לשנת אחת עשרה למלכות אדרינוס. והנה קסריה היתה כמעט עיר רומאית, ועיר עמאוס היתה קילוניא רומאית שהושיב בה אספסינוס שמונה מאות אנשי חיל שנפטרו מעבודת הצבא (מלחמות 7-6).

9 עיין שם ברש"י שחק מאד בפירוש דרשת ר' עקיבא, והדבר פשוט כמו שכתבנו, שכוונת ר"ע

שרצה להוכיח אם אמת הדבר – שאל הוא בעצמו את ר"ע לסיבת הרעש, כמו שמצינו: "שאל בלצא את ר' עקיבא, אמר לו: מהיכן הרעש נעשה? אמר לו: בשעה שהקב"ה היה מסתכל בבתי עבודת אליהם ובעובדיה האִיך היו נתונים בשקט ובשלוה בעולם ורואה ביתו נחרב ונתון בידם, כביכול, היה טקנא ושואג, ומיד השמים והארץ רועשים, שנאמר: (יואל ד') ד' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו. וישראל מה היו עושין? כביכול הוא מנין עליהם, שנאמר: וד' מחסה לעמו" (שמות רבה פ' כ"ט). הנה מתוכן התשובה נראה שנאמרה אל שרומאי, ונוכל לשער, ש"בלצא" הוא כנוי על "טורנוס רופוס"¹⁰, כי bellicosus ברומית באורו: "בעל מלחמות", "שונא"...

ר' עקיבא ערך גם כן סדור לעניני ריגול לטובת המרידה, כמו שמצינו במדרש ספור הכתוב בשפה חידתית, שרבי עקיבא עלה לרומי ("לקסריה"), ואמר לבן ביתו: "לך וקנה לי מהשוק דבר שיהיה שווה את הכסף" (מרגלים חרוצים שיהיו שווים את כסף המשכורת שיקבלו). הלך והביא לו צפרים (כן הוא קורא למרגלים, על שם הכתוב: "ובעל כנפים יגיד דבר" (קהלת סופ"י). אמר לו ר"ע "מפני מה שהית לצוד?" (למה עבר זמן רב עד שהבאת אותם?). ענה בן ביתו "מפני שהצפרים חרדות מהאדם"¹¹ ("בתחלה לא רצו להיות מרגלים מפני שהם מפחדים מהרומאים). קרא ר' עקיבא עליו את המקרא הזה (משלי כט): "חרדת אדם יתן מוקש" ("אלה שמפחדים אינם מוכשרים לריגול, כי חרדת המרגל מושך עליו את עין השוטרים) (רות רבה ריש פ"ו). כי בעיני ר"ע תלויה הצלחת המרידה רק באנשים המוכשרים לפעולתם, אנשים בעלי לב אמיץ והנכונים למסור את נפשם על קדושת ירושלים ושחרור ישראל מעול הרומאים, ולפי דעתו היו מכריזין בין היוצאים למלחמה: "מי האיש הירא ורך הלב – שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות הרב שלופה, ילך וישב לביתו"¹² (סוטה מד). לר' עקיבא היתה המלחמה הזאת מלחמת מצוה, כי מלבד שר' עקיבא הלאומי רצה לגאול את עם ישראל מקושי השעבוד של הרומאים – היתה לו בזה גם השקפה מיסטית, גאולת הקב"ה כביכול בעצמו, כי בכל מקום שישאל בגלות שכינה עמהן.¹³ וכנראה שמטעם זה דרש: "גם שבט לוי יוצא למלחמת

היתה להרעש שהיה אז בא"י והרעיש את מושבות הרומאים.

10 סיום תשובתו של רבי עקיבא לבלצא – היא, כי ה' הוא מגן ומחסה לעמו. סיום כזה נמצא גם בתשובת רבי עקיבא לטורנוס רופוס, ששאל אותו למה מלים ישראל את בניהם, גם שם מסיים, כי ה' הוא מגן לישראל החוטאים בו (תנחומ' של בוברי תוריע ד'), מזה נוכל לשער, שבלצא הוא כנוי לטורנוס רופוס. ומפני שיש רמז של מרידה בתשובה הזאת – לא הזכירו חז"ל כאן את שם טורנוס רופוס בפירושו. ולהלן נזכיר, שחז"ל מזכירים עוד פעם את טורנוס רופוס בכנוי בלצא.

11 שם במדרש כתוב: "מפני שהן חרדות מהאדם", אבל לפי שידועים אנחנו מהמציאות, הדבר הוא להיפך, אם כן צ"ל: "מפני שהן חרדות מהאדם", ובה עולה המשל יפה.

12 בניגוד לר' יוסי הגלילי האומר: "הירא ורך הלב" – זה המתירא מעבירות שבידו" (שם).

13 "ר"ע אומר: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, כביכול, אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמ-

סדין" (ספרי במדבר, פיסקא קנז), כלומר גם תלמידי חכמים, המלמדים תורה לישראל כמו שבט לוי – גם הם יוצאים למלחמת מצוה.

ובאמת מצינו, שמלבד ר"ע השתתפו במרידה עוד רבים מחכמי ישראל הגדולים, וביחוד נראה, שהיו ר' שמעון (בן עזאי) ור' ישמעאל (בן אלישע) פעילים מאד בתנועת הגאולה, שתקפה אז את האומה, עד שבמקום אחד נקראה כל התנועה על שמם, כמו שאמרו חז"ל: "כך אמר הקב"ה לישראל: הראינו את מראיך – זו הנאולה שהביא הקב"ה לישראל בימי רבי שמעון ורבי ישמעאל וכו'".¹⁴ (מדרש זוטא לשיר השירים, ב' ד). ר' ישמעאל היה כל כך בטוח בנצחון היהודים ובבנין בית המקדש, עד שמתוך תקותו אמר: "לכשיכנה בית המקדש אביא חטאת שמינה" (שבת יב:).

אבל היו גם חכמים רבים, שהתנגדו להמרידה ונבאו חזות קשה להחכמים המשתתפים בה. בראש החבורה הזאת עמד ר' אליעזר בן הורקנוס, שהתנבא לר"ע ואמר לו: "עקיבא! וכו' בשחיטה תהא מיתתו" (פסחים סט). כנראה, שר"א חשב, שעדין לא הגיע זמן הגאולה, מפני שישאל לא חזרו למוטב, כמו שמצינו: "ר"א אומר: אם ישראל עושין תשובה ננאלין ואם לאו אין ננאלין. אמר לו ר' יהושע: אם אין עושין תשובה אין ננאלין? אלא הקב"ה מעמיד מלך שנוירותיו קשות כחמן ("טורנוס רופוס"), וישראל עושין תשובה וסחזירן למוטב" (סנהדרין צז:). ור' יוחנן בן תורתא אמר לר"ע: "עקיבא יעלו עשבים בלחיד ועדיין בן דוד לא בא". כן גם ר' יוסי בן קיסמא אמר: "אומה זו מן השמים המליכה" (עבודה זרה יח). ועוד רבים מהחכמים התנגדו להמרידה. אבל יותר מכלם היה זה שמואל הקסן. פתגמו הרגיל לבני עמו היה הכתוב: (משלי כד) "בנפול אויבך אל תשטח ובחשלו אל יג' לבך, פן יראה ד' ורע בעיניו והשיב מעליו אפר" (אבות פ"ד, כד). כפי הנראה, הזכיר את הכתוב הזה להמורדים, בשעה שראה את מפלת הרומאים לפני המורדים, והוא גם אז לא האמין בנצחון, ולפני מותו בימים האלה התנבא בארמית אחרית רעה על המורדים ועל מנהליהם, לאמר: "שמעון וישמעאל דחברא, וחברוהי דקטלא, ושאר עמא דביזיה, ועקן סניאן עתידים לסיתי על עלמא" (סנהדרין מא). כלומר, מנהלי המרידה ר' שמעון ור' ישמעאל יהרגו בחרב, וגם חברים ר"ע יומת, שאר העם יהיה לביזיה, וצרות גדולות עתידין לבא על העולם. ובאמת נראה להלן, כי ר"ש ור' ישמעאל ור"ע היו הראשונים מחכמי ישראל שנהרגו על ידי הרומאים.

כפי הנראה, רצו חכמי ישראל לטכס עצה בדבר תנועת המרידה אם

פזית וכו', וכן אתה מוצא בכל מקום שגלו שכינה עמהן. וכו' ואומר: אחי מלבנון כלה, וכי מלבנון היא באה והלא מלבנון היא עולה? כביכול אני ואת מלבנון עולה" (מכילתא בא, יב, מא).

14 כנראה שפיסקא זו היא עתיקה מאד, ונאמרה בשעה שמלך בן כוביבא בירושלים קודם שראה הדורש את סופה של הגאולה הזאת שנגמרה בחרבן ביתר ובהריגת רבבות אלפי ישראל ובתוכם גם ר' שמעון ור' ישמעאל ור' עקיבא יוצרי הגאולה הזאת...

לרחקה אם לקרבה, ובכן נתאספו גדולי ישראל על חג הפסח אל עיר בני-ברק כמו שאנו רואים רמזי-האגדה המפורסמת: „מעשה ברבי אליעזר ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו! הניע זמן קריאת שמע של שחרית“ (הגדה של פסח). האגדה הזאת היא קטע מהברייתות ההסטוריות של מרידת ביתר, וממנה נראה, שכל התלמידים של גדולי ישראל אלה נתכנסו לעיר בני ברק, מקום בית מדרשו של ר"ע (סנהדרין לב), ושם נמצאו התלמידים הרבים של ר"ע, לא רק תלמידיו ממש, כלומר, אלה שלמדו מפיו תורה, אלה היו רק שלש מאות איש (נתחומא, סוף חיי שרה), אלא גם הצירים של בני הנוער, שהעריצו את ר"ע והלכו על פי השפעתו ובעקבותיו בדבר התסיסה הלאומית, ואלה היו במספר כ"ד אלף איש (נדרים נ"ז). נוכל לשער, שהם קראו אליהם גם את צירי התלמידים של שאר חכמי ישראל לישא וליתן עמם על יחסם להמרידה, ואז נתאספו גם רבותיהם. למראית עין התאספו רק כדי לחוג ביחד את חג החרות, אבל בעיקר היתה זאת מוצעה מדינית בדבר התנועה הלאומית שתקפה או את הנוער הלומד. בסעודה הזאת הביע ר"ע את דעתו המוחלטת, שחג החרות של יציאת מצרים הוא אות וסמל על חג החרות שבעגלא ובזמן קריב, ובברכת הגאולה שאמרו אז בסעודה – קבע ר"ע את הנוסחא: „כן ד' אלהינו יגיענו לרגלים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ובחדוש בית מקדשך וכו' ונודה לך על נאותנו ברוך אתה ד' נא אל ישראל“ (ירושלמי פסחים פ"י, מ"ז). אבל הרבה מהחכמים שהיו שם פקפקו אם צריכים חכמי התורה להשתתף בתנועת המרידה והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו! הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, כלומר, עד שרבותיהם נשאו ונתנו בדבר זה – כבר באה התשובה מצד התלמידים שהחליטו על דעת עצמם להיות הראשונים למסור את נפשם על חרות עמם, והדגישו זאת בסיסמא של מסירת נפש, שהתבטאה תמיד בקריאת הפסוק: „שם ע ישראל“....

כפי הנראה, החלו התלמידים הללו תיכף ממחרת הפסח להתיצב במערכות המלחמה, והיו מחפרים את נפשם והלכו בראש המחנה בחזיות המלחמה היותר מסוכנות, וכולם מתו מות גבורים על שדה קטל¹⁵. התלמוד אומר עליהם: „וכלן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה“ (יבמות סב). אפשר,

15 ברור הדבר, שאם היו התלמידים הללו מתים מיתת עצמם, לא היו קובעים את יום מותם לכביה לדורות, כי מה להם לקהל ישראל ולתלמידי ר"ע? ואין ספק, שצדקה השערת הר"י קרובל, שהמיתה הזאת שמתו בה תלמידי ר"ע היא מגפת המלחמה. מפני שמסרו את נפשם בשביל עם ישראל, לכן מתאבל העם עליהם. וכאמת נראה, שהיתה זאת קבלה בימי הגאונים. רב שרירא גאון כותב באגרתו: „היה שם דא על התלמידים של ר' עקיבא, קשה רק להבין מה שמסיום שם התלמוד שמתו מיתת אסכרה, אפשר שבשם הזה מרמזים על הרומאים.“

שהכוונה היא כן: הצלחת המלחמה תלויה באחדות שרי-הצבא, שכל אחד יסייע לחברו שינחול את הנצחון, אבל אצלם נעדרה האחדות, כל אחד שאף, שרק הוא יהיה המנצח, ונהל את המלחמה לפי ראות עיניו, וסופם היה, שכלם נפלו במלחמה. הפרק הזה שבו מתו היה „מפסח ועד עצרת“ (שם). וכנראה, שבכל החמשים יום שמפסח ועד עצרת היו מלחמות גדולות בין הרומאים ובין היהודים, ואפשר עוד, שהמלחמות הללו הן הן אותן שנזכרו במדרש: „חמשים ושתים פולססאות עשה אדרינוס ביהודה“ (איכה רבה, פ"ב). ובמשך הימים האלה נפלו עשרים וארבעה אלף תלמידי ר"ע במגפת המלחמה. וכפי הנראה, היה להם להתלמידים הללו נצחון גדול ביום ל"ג בעומר, הוא יום שמונה עשר לחודש אייר. ולכן נוהגים עוד היום בכל תפוצות ישראל להתאבל בימים שמפסח ועד עצרת, ואין מסתפרים ואין נושאים אשה, לזכר האבלות של תלמידי ר"ע¹⁶ ורק יום ל"ג בעומר הוא יום חג לתלמידי בית הספר, והם יוצאים אל השדה מזוינים בחרבות-עץ וקשת וחצים. ולפנות ערב חוגגים „הלולא“¹⁷, כלומר, מדליקים נרות רבות בכל בתי הכנסיות ובתי המדרשות. כל זאת עושים התלמידים היום מזכרת כבוד לחבריהם תלמידי ר' עקיבא, שמתו מות גבורים על עמם ועל ארצם.

הערה

הערה

16 החכם רח"י בורנשטיין דל החליט בתחלה, שאבלות הזאת היא על ההריגות הגדולות בשנתתתנ"ו שהיו בימים שמפסח ועד עצרת, אבל כשהראיתי לו שכבר רב האי גאון כתב, שהאבלות היא בשביל תלמידי ר"ע (מביאו רבינו ירוחם בספרו: ארם וחזו, נתיב כב), שהוא היה זמן רב לפני שנת תתנ"ו – הורה לדבריי. 17 כל המנהגים האלה היו נוהגים בקהלות שבפולניה, והנה להדלקה הזאת היו קוראים: „ה ל ל א ד ר ב י ש מ ע ו ב נ י ו ת א י י“ כן ידועה ההדלקה הגדולה שמדליקים עוד היום בא"י בכפר מירון על קברו של רשב"י, וקוראים לה ג"כ: „הלולא דרשב"י. הם אומרים, ש-„הלולא“ פירושו: „יום הפטירה“ אבל זהו טעות, ולפי דעתי „הלולא“ פירושו: הדלקת נרות רבים, שרשו: „הלל“ שבאורו „האר ה“ כמו „הלל בן שחר“ (ישעיה יד), וכן: „בהלו גיר“ (איוב, כט) לכן נקראה החתונה: „הלולא“, מפני שהיו מדליקים נרות רבות בבית החתונה (גיטין פט). וכן כשהדליקו נרות רבות לאות נצחון על השוגא – נקרא ההדלקה הזאת בשם: „הלולא“, כמו שמצינו בטור מלכא כשהדליקו נרות רבות לאות נצחון, כי סר מעליהם הקיסר וחילו – נקראו ההדלקה והמחולות, בשם: „הלולא וחנגי“ (גיטין נז). וכן כאן נראה, כי עשו היתודים ההלולא הזאת לאות נצחון של תלמידי ר"ע על הרומאים, אבל אח"כ כשנזכרו הרומאים – אסרו על היהודים בעונש מות, לעשות את ה-„הלולא“, ואז פסקה ה-„הלולא“ אצל היהודים, ורק הקנאי הגדול ר' שמעון בן יוחאי, שוגא הרומאים, הוא לבדו הסתכן לעשות את ה-„הלולא“ לאות נצחון לחבריו תלמידי ר"ע, ולכן נקרא על שמו: „הלולא דרבי שמעון בן יוחאי“, ואפשר שמצאוהו הרומאים חוגג את ה-„הלולא“ והרגוהו, ומה נולדה ההגדה: „יום ל"ג בעומר הוא יום המיתה של ר' שמעון בן יוחאי.“

בר כוכבא מלך בירושלים

„אין מחללין אותו (מעשר שני) לא על מטבע שמרד (ישל מרד) ולא על מטבע שאינו יוצא ולא על המעות שאין ברשותו, כיצד? היו לו מעות כזביות ומעות ירושלמיות אין מחללין עליהן, אם חלל לא קנו עליהם מעשר, אבל מטבע היוצא משם מלכים הראשונים מחללין אותו עליהן (תוספתא מעשר שני, פ"ב, ב.). התוספתא הזאת מובאה בתלמוד בבלי: „אין מחללין על המעות שאינן יוצאות, כיצד? היו לו מעות כזביות ירושלמיות או של מלכים הראשונים אין מחללין." (בבא קמא צו:). ובירושלמי: „מטבע שמרד כגון בן כוזיבא אינו מחלל, היו לו מעות של סכנה וכו' וילין הנאה לים המלח" (מעשר שני, פ"א, ה"ב).

הנה נמנו כאן שלשה מיני מטבעות: א) כוזביות, כלומר, מטבעות שטבעו בן כוזיבא על שמו בזמן שהיה למלך. ב) ירושלמיות, כלומר, מטבעות שטבעו על שם חרות ירושלים משעבוד הרומאים, שני המטבעות הללו נקראו בשם: „של מרד", מפני שטבעו אותם בשעת המרד של בן כוזיבא. המטבעות הללו נמצאו עוד היום בידינו באופנים שונים במספר רב, ונציג כאן לדוגמא איזה מהם: מטבע של כסף, מצד אחד שער ההיכל עם ארבעה עמודים, מלמעלה כוכב. משני עברי השער: „שמעון". מצד שני לולב אגוד ובצדו אתרוג, סביב: „לחרות ירושלים".¹ או: מטבע של כסף, מצד אחד אשכול ענבים, סביבו „שמעון", מצד שני גבל בשלשה נימין, סביבו: „לחרות ירושלים".² ג) מעות של סכנה, לפי דעתי נקראו כן המטבעות שטבע אדרינוס לזכרון שבמקום ירושלים בנה עיר אלילית אעליא קאפיטולינא, ובתוכה היכל ליופיטר. המטבע הזאת של נחשת: מצד אחד ראשו של אדרינוס;³ סביב: imp. caes. Traiano Hadriano (אימפריטור קיסר טריאנו אדרינא), ומצד שני „היכל", יופיטור יושב על כסא, שתי תמונות עוטרות אותו, ביד כל אחת כידון, מסביב ומלמטה רשום: Col. Ael cap. (קולוניה, אעליא קאפיטאלינה).⁴ המטבעות הללו נקראו בשם: „מעות של סכנה",⁴ מפני שטבעו אותן בשעת גזירת השמד.

1 2 3 עיין בספר המטבעות של רפאלי. המטבע הראשון הוא ציור קמ"ט. השני הוא ציור קנ"ה. השלישי הוא ציור קצ"ו. וציין בספר: G. d. jüdischen Münzen לדר"מ א. לעזוי (93 – 96) שהוא רצה ליתם הרבה מהמטבעות הללו לזמנו של שמעון בן גיורא, ולהלן נזכרת את טעותו בזה.

4 הד"ר לעזוי הנ"ל מפרש המלים הללו בקשר עם מאמר חז"ל: „בקשו לגנוז דינרא דהריינא טריינא שיפא מפני טבען של ירושלים עד שמצאו לה מקרא מן התורה: „ובאו בה מריצים וחללוה" (עבודה זרה נב.). הוא אומר: ידוע שטרינוס טבע מחדש את המטבעות שהיו לפניו, ואם כן ודאי גם את המטבעות שטבעו היהודים בשעת מרידת החרבן ועליהם היה כתוב: „ירושלים" – החליקו ומרטו וטבעו אותם מחדש. ולכן רצו חכמים לגנוז אותם שלא להשתמש בהם (ע' 129). אבל מלבד שמלת „שיפא" בכל מקום באורה: שפשוף ומחיקה

והשעה הזאת נקראה „שעת הסכנה" (סוכה יד:). ובשביל שהיו על המטבעות הללו צורת האליל יופיטר – אסור ליהנות מהם, לכן היה הדין שיוליך הנאה לים המלח, כדין כל אסורי הנאה מפני אליליות (עיין תוספתא דמאי, פ"ח). והנה אנחנו רואים מכאן בפירושו, שהיה זמן שבו היה בן כוזיבא למלך. הוא הגיע למלוכה ע"י כשרונותיו הגדולים וע"י השתדלותו של ר"ע. חז"ל מפרשים בספור גבורתו הגדולה של בן כוזיבא וכח שריריו, שהיה מקבל אבני בליסטראות שורקו הרומאים באחת מארכבותיו, וזורקן על הרומאים והורג מהם כמה נפשות (מדרש איכה רבה, פ"ב).

וכנראה, שהצטיין גם כן באיסטראטגיה, וכשעמד בראש המורדים קבלה המרידה פנים חדשות, ואף ששלח אז אדרינוס עליו שרי הצבאות הגדולים, נצחם בן כוזיבא אחד אחד. כבר הבאנו למעלה דברי דיוקסיוס לאמר: „כאשר התרחק הקיסר אז לא הסתירו עוד התקוממותם, אבל מפני שיראו עוד ולא ערבו בנפשם להתיצב נגד הרומאים במערכות המלחמה פנים אל פנים, חפשו מקומות שיכלו להגן עליהם, ושימו מערות וחומות משגבם, גם עשו להם דרכים מתחת לארץ, להסתר שם כשיתנפלו עליהם, וכו'. בתחלה לא שמו הרומאים לב לכל המעשים האלה, אבל, כשראו הרומאים כי ההתקוממות אחזה בכל כנפי ארץ יהודה, ובראותם עוד, כי גם מכל ארצות הגולה יבואו חבורות חבורות להתחבר אל אחיהם בארץ ישראל, וכי יביאו להרומאים נזק גדול גם בסתר וגם בגלוי, ובראותם כי גם רבים מהעמים התחברו אליהם בתקותם להביא טובה לעצמם עד כי כמעט כל מדינות ארצות הרומאים באו לידי התרגשות ותנועה, אז שלח אדרינוס עליהם את שרי הצבאות היותר מהוללים וכו'." (12, 69).

כוונתו היא, שבתחלת המרידה הגלויה היו המורדים רק מתי מספר, ואלה יראו לעמוד במערכות המלחמה, ולכן התנפלו מתוך המבצרים והמערות שהכינו להם מתחת הארץ בשנות ההכנה להמרידה. אל המורדים המעטים האלה לא שמו הרומאים את לבם, וחשבו להשקיט את המרידה בחיל המצב שבארץ ישראל, אבל אחרי שנצחו המורדים את לגיונות המצב וגרשו את טורנוס רופוס וחילו ממבצרי הארץ – באו לעזרתו חיל המצב של סוריא.⁵ אולם בין כה וכה אחזה

הנה כל פירושו דחוק מאד, ולי הדבר פשוט, שצריך להגיה כאן הגהה קטנה: „הדריינא טריינא מפני טבעה שיפא של ירושלים וכו'". כלומר, החכמים רצו לאסור את כל הדינרים שטבע אדרינוס טריינא (הוא נקרא בשני השמות), מפני שטבע רבים מהדינרים על שקלי הקדוש, שהיו מטבע של ירושלים, אבל הרומאים שפו את צורת המטבע של ירושלים וטבעו עליהם את צורת המטבע של אדרינוס, ומפני שנשופה היטב צורת המטבע של השקלים, לא יכלו להכיר איזה מהדינרים היו בתחלה שקלי הקדוש, ולכן בקשו לאסור את כל הדינרים עד שמצאו להם היתר מן הכתוב, שהשקלים אחרי שבאו בידי הרומאים הפריצים – נתחללו ויצאו מקדושתם הראשונה, ומותר להשתמש בהם.

5 עיין שיריר 575, שמביא מן מקורות רומאים שפובליציזם מארצ'לוס, נציב סוריה, לקח חלק מן מצב הרומאים שבסוריה (שהיה בערך ארבעה לגיונות) והוביל אותם לארץ יהודה להשקט המרידה.

המרידה בכל כנפות ארץ ישראל ובכל ארצות הגולה, כי ר"ע⁶ נסע לכל אלה המקומות שנמצאים שם בני ישראל ויעורר אותם לבא ליהודה מזוינים בכלי מלחמה ולעזור לאחייהם לשבור את עול מלכות הרשעה. אפשר שזו היא המסורת, שר"ע היה נושא כליו של בן כוזיבא.⁷ כלומר, ר"ע נשא את כלי מלחמתו של בן כוזיבא אל כל היהודים יושבי ארצות הגולה להתחבר לאחייהם בארץ ישראל. כפי הנראה, היתה זאת אחרי הרעש בשנת 127, שאז עמד בראשם בר כוזיבא, ור' עקיבא הלהיב במעשיו ודבריו את לב ישראל הקרובים והרחוקים, וכשהתחילו להצליח במלחמתם, נלוו עליהם גם השומרונים ונהרו באלפיהם לעמוד בשורה אחת במלחמה נגד הרומאים (ספר יהושע השומרוני, פמ"ח).

והנה דיוקסיוס מודיע, שגם רבים מעובדי האלילים באו לעזרת היהודים. אולם אחרי שיודעים אנו את המשטמה והשנאה העזה שהיתה אז בין היהודים ועובדי האלילים – קשה להאמין, שאלה האחרונים התנדבו לבא לעזרת ישראל, שנאי נפשם. אך הדברים האלה מובנים על פי דברי הפסיקתא המדברת מגלות עשרת השבטים שגלו לשלשה מקומות, והיא אומרת: „ואחת נלתה לדפני של רבלתה ונבלעה שם כמו שכתוב (הושע, ח): נבלע ישראל בנוים וכו' וכו' ואלה שנבלעו ברבלתה הקב"ה עושה להם מחילים מלמטן והם מתכבין בהם עד שהם באים תחת הר הזיתים שבירושלים והקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולים מתוכו, כמו שזכריה אומר (זכריה יד) ועמדו רגליו וכו' ונבקע הר הזיתים ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו וכו' הדא הוא דכתיב (ישעיה מט): ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה וכו' הן אני נשארתי לכרי ואלה איפה הם" (פסיקתא פ' ל"ב). ברור הוא, שהפסיקתא מתכוונה להגיד, שבני הגולה שבדפני נשתמדו מחמת המציק, נתבוללו ונבלעו בין הגוים שם, אך בסתר לבם זכרו האנוסים האלה את מקור מוצאם ויחכו ליום, שיוכלו לשוב לדת ישראל. והנה ר' עקיבא בא אליהם כדי לעוררם לעזרת ישראל, וכאשר פרץ עתה הרעש בארץ יהודה (כבימי עזיהו שעמד ד' על הר הזיתים) – באו רבים מהאנוסים האלה לארץ ישראל בגלגול מחילות, כלומר, באו לארץ ישראל בתור עובדי אלילים, בעודם בגויותם נבלעים בקרקע השמד, וכשבאו עלו מהקרקע שנבלעו בו וישבו לדתם. ועל זה נתבא הנביא: מי ילד לי את אלה? ובחנם חשב עליהם דיו קסיוס שהם עובדי אלילים ממש.

וע"ז נבין גם את המשפט הקשה שהוציא ר' עקיבא: „עשרת השבטים אינן עתידים לחזור, שנאמר, וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה – טה היום הולך ואינו חוזר, אף הם הולכים ואינן חוזרים" (סנהדרין קי:). ברור שמתכוון ר' עקיבא במשפטו זה רק לחלק מהם ולא אל כלם, כמו שנמצא זאת מפורש

⁶ ר"ע נסע מסעות רבות: לערביא, לגליא, לאפריקא, לכרכי הים, לזיפרין, לגינוק שבמדי, לבבל. (עין ראש השנה כ"ו, בבא קמא ק"ג, עבודה זרה ל"ד, יבמות קכב).

⁷ כן כתב הרמב"ם בסוף הלכות מלכים, ודאי היה לפניו המקור באיזה מדרש.

במקום אחר: „ואבדתם בנוים – ר' עקיבא אוטר אלו עשרת השבטים שנלו לכו"ו" (תורת כהנים, פ' בחקותי, פ"ח). ואחרי שנודע כי עשרת השבטים גלו מלבד למדי, גם לחלה וחבור ונחר גזון, יש לשאול, מדוע זה פרט ר' עקיבא רק את מדי? ונוכל לשער, שבמדי נטמעו היהודים, מחמת אונס, בין הגוים, והנה כשנסע ר' עקיבא לארצות רחוקות, כדי לבקש עזר מהיהודים, מוצאים אנו אותו גם בעיר גינוק בארץ מדי (ב"ר פליג). ואפשר, שדרש ר"ע עזרה גם מהאנוסים ההם, וכאשר השיבו פניו ריקם – הוציא עליהם משפט חרוץ שנפסקו החוטים המקשרים אותם אל עמם האומלל, ואינם חשים עוד בגורלו. כהאנוסים בדפני שבאנטוכיה, והוא אומר: מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ומתרחקים מצור חוצבו ולא יחזרו עוד לעולם. אבל ר' אליעזר בן הורקנוס, שהתנגד מאד להמרד, לא מצא כל עון בעשרת השבטים היושבים במדי, והוא ממליץ עליהם: „כיום הזה – טה היום מאפיל ומאיר, אף עשרת השבטים שאפלה להם כך עתידה להאיר להם" (סנהדרין ק"ו). כלומר, כשתזרח עליהם שמש הגאולה האמיתית, ילכו גם הם לאורו, וישבו לעמם.

נגד המחנה הגדולה הזאת שלח אדרינוס את מבחר אנשי חילו ביד שרי צבאותיו, ביניהם היה גם אומבריקוס (Umbrius) שר צבא הגרמנים וחילו.⁶ אבל בן כוזיבא הכה את כלם מכה נצחת. כפי הנראה, לא נשאר עוד רומאי אחד בארץ יהודה, ותשע מאות ושמונים וחמש ערי הפרוות וכפרים וחמשים ערי מבצרים היו בידי היהודים (דיו קסיוס 14, 69). וכפי שנראה להלן היו אלה מבצרי-סלע, וברובם היו בנוים על הרי-בָּתֶּר, כלומר, ברוכסי ההרים המשתרעים משער-העמק עד ירושלים.

קרוב לודאי, שגם ירושלים נכבשה אז בידי היהודים, כאשר יאמרו זאת מפורש חז"ל: „כשכבש אדרינוס את ירושלים וכו'" (תנחומא פ': ראה החלותי). מזה אנו רואים, שהיתה תחלה בידי היהודים, גם הירונימוס בפירושו (דניאל ט, 27 ועוד), מזכיר, שכבשו היהודים את ירושלים. לדבר הזה מסכים גם שירר' והוא כותב: „אין ספק שנלכדה ירושלים על ידי המורדים והתישבו בה, ואם אמנם שהמקורים הראשיים: דיו קסיוס ואיוזביוס אינם מזכירים זאת – הלא בלי א"ה יחסרו במקורים הללו דברים רבים וכו', והדבר מתברר על ידי המטבעות וגם על ידי עדות הסופר אפפיאן האומר, שהרומאים שבו ולכדו אותה וכו'" (עמוד 691). ובאמת נראה שבשוש סופרי הרומאים להזכיר את הנצחון שנצחו היהודים⁷ וכבשו את ירושלים, ורק לפעמים מפליטים זאת כלאחר יד, כמו שמזכיר, למשל, הסופר יוסטין (I, 31, 10). שכאשר כבש בן כוזיבא את ירושלים – גרש מתוכה את עובדי האלילים, ואת הנוצרים המית.

נוכל לשער שאחרי שכבש בן כוזיבא את ירושלים – בנה בתוכה

⁶ על אחת ממטבעות הזכרון שמצא הסופר מומזין (Mommsen) נמצא השם אומבריקוס הגרמני

בין שרי הצבא שנשלחו להשביט את המרד בא"י.

⁷ כדאי לציין, שדיוקסיוס אינו מזכיר כלל לא את שם בן כוזיבא ולא את שם ב"ת ר---

גם את בית המקדש משאת נפש כל היהודים, שבשבילו מסרו כל כך את נפשם.
 כמו שאומר מפורש המדרש: "רבי תוה סמוך לחרבן טקדשא" (איכה רבה, ב'
 ב), שהכוונה היא לחרבן המקדש של בן כוזיבא. וכן אמרו חז"ל: "נכנס
 אדריגוס להמקדש וכו'" (תנחומא, ריש פקודי), ומלבד זה מפוררים רמזים רבים
 בתלמוד, המורים שהיה בית מקדש גם בזמן ההוא⁸. כן גם יוליגוס אפוסטטוס
 במכתבו להלל הנשיא הוא אומר: "מה יעזו למקדשם שנחרב זה של ש פעמים",
 כלומר, המקדש השלישי שבימי בן כוזיבא, וכן כתב גם כריסטסטמוס (מובא בשירר).
 והיותר מוכיח בזה הם מטבעות של בן כוזיבא שנמצא עליהם צורת ההיכל.

אבל הנה נכצאו מטבעות רבות מזמנו של בן כוזיבא ועליהם חרות השם: "אלעזר-הכהן", לדוגמא: מטבע נחשת מצד אחד המר, מלמטה: "אלעזר הכהן"; ומצד השני אשכול ענבים, סביב: "לחרות ירושלים".⁹ או מטבע כסף, כד עם יד אחת, לימין שבולת סביב: "אלעזר הכהן". מצד שני "זר". בתוכו: ש"ש ע" [10]. גם יש מטבע, מצד ימין כפות תמרנים ומסביב: "אלעזר הכהן", ומצד שמאל מסביב לענב: "שנת אחת לנאולת ישראל", עוד אחת מצד אחד: "אלעזר הכהן", ומצד השני ש"ש מע"ן¹⁰.

והנה אין ספק, שאלעזר הכהן הזה היה הכהן הגדול בבית המקדש ההוא. אולם מי הוא אלעזר הזה? יש משערים, שזהו התנא העשיר, ר' אלעזר בן עזריה, אבל מלבד שלא מצינו בכל ספרות חז"ל איזה רמז שהשתתף בתנועת המרידה — לא נזכר כלל שהיה כהן גדול, יותר נראה שהיה זה ר' אלעזר בן חרסום.¹¹

8 עיין ירושלים—לונדן (כרך ו') מאמרו של יעקב הכהן שכי.

9 ציור שני המטבעות האלה נמצא בספר המטבעות של רפאלי, הראשון הוא ציור קס"ד, והשני

ציור קע"א.

10 ציור שני המטבעות האחרונים נמצא בספר: "הירושע מינצע" של ד"ר לעזריהו הראשון מסומן במספר 22, והשני במספר 23. והנה הם הוא מחליט על רבים מהמטבעות של "אלעזר" ורבים מהמטבעות של "ש-מ-ע-ו-ן" שטבעו אותם על שם: "אל-עזר בן שמעון" ועל שם: "ש-מ-ע-ו-ן בן גיורא" ראשי הקנאים בזמן מלחמות החורבן, אבל בכלל קשה להאמין שהיהודים טבעו מטבעות בזמן שהרומאים היו חולקים וכובשים את הגליל ועבר הירדן. ומלבד זה יש כאן הרבה טענות: (א) מדוע לא הזכירו חז"ל כלל את המטבעות הללו, כמו שהזכירו את המטבעות של בן כוויבא. (ב) מדוע טבעו מטבעות על שם אל-עזר ו"ש-מ-ע-ו-ן" ולא על שם יוחנן הגלילי? (ג) איך יכול שמעון לטבוע מטבעות בירושלים בשנה השנייה? הלא הוא בא לירושלים בשנה השלישית? (מלחמות 4, 10, 12). (ד) על הרבה מטבעות של שמעון נמצא רושם של שמות טרייונים ואדרינוס, והם היו כבר אחרי החורבן. מכל הטענות האלה נוכל להחליט, שטבעו המטבעות האלה על שם שמעון בן כוויבא ואלעזר הכהן בבית מקדש של בן כוויבא, כמו שנראה להלן. 11 את השערתו הזאת כתבתי בשנת תרס"ח (במאסף "ירושלים" – לונדן כרך ז), ואח"כ מצאתי שגם שלאסטר כותב בן (טוטוגריפה עמוד 136), והנה הוא משער שם עוד שנקרא: "בן-חרסום" כלומר "ש-מ-ע-ו-ן" (כמה בגרם ובחט"ס). כן הזכירהו החכמים לגנאי בשביל שנטה אחרי בן כוויבא שנקרא הוא גם בן לגנאי: "ה-כ-ו-ז ב"י" אבל אין דבריו נכונים, וכמו שהזכרנו שכן כוויבא נקרא על שם מקומו ואינו כלל שם גנאי, בן-גם השם חרסום אינו כלל שם של גנאי אלא שנקרא בן-על שם מסחרו, כמו

כי מצינו שנחשב בין עשרה הרוגי־מלכות – גם „רבי אלעזר חרסנה“ (איכה
רבה, פ': בלע), וגם מצינו שכשנהרג בשעת הסכנה (גזירת השמד) שאסור
היה לקרוע על המת, היו קורעין על חרסום למטה מן הצדדים (שמות פ"ט).
וגם על ר"א זה מצינו שהיה כהן גדול, ועבד את העבודה ביום הכפורים,
והנה היה הדין: „אחר שכלתה עבודת צבור, כהן שעשתה לו אמו כתונת
לובשה ועובד בה עבודת יחיד, ובלבד שימסור אותה לצבור“ ומסופר שם: „אמרו
עליו על ר' אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת משתי רבוא, ולא הניחווהו
אחיו הכהנים ללובשה מפני שנראה כערום“ (יומא לא.): והנה בזבזו הון רב כזה על
בגד שלבש פעם אחת, בשביל השמחה המפתיעה שזכו עוד הפעם לבית
המקדש חדש.

חז"ל מפריזים לספר על העושר הגדול שהניח אביו לר' אלעזר זה: "אלף עיירות כיבשה וכנגדם אלף ספינות בים" (יומא לה). עלינו להבין, באיזה אופן נתרכו בימי קדם הון גדול כזה בידי איש אחד? וגם איזה צורך היה אז בארץ ישראל בספינות רבות מאד (אלף הוא אמנם לשון גזומא?) בתשובה על השאלות האלה נברר את השם: "חרסום" שנקרא בו אביו על שם עסקיו. כבר כתבנו, כי בשם: "חרס", נקראה לפעמים צדיפה מחוספסה ונקראת בארמית: "חספא" או בעברית: "חרס", הצדיפה היא נרתק לשרץ שבו נמצאה מרגלית¹². אבל מקום העיירות של ר"א בן חרסום היה על חוף ים התיכון, כי התלמוד אומר: "עשרת אלפים עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך ואלף מהן היו לר"א בן חרסום וכנגדן אלף ספינות בים." (ירוש' תענית פ"ד, ה"ז) בשם הר המלך נקראו שלשת הגלילים מתנת מלך סוריא שקרעם מהשומרונים ונתנם ליונתן החשמונאי, ואח"כ נחשבו אליו ערי חוף ים התיכון בא"י וסוריה שרבים מהן נכבשו בידי החשמונאים, וביחוד בידי אלכסנדר ינאי.¹³ בכל החוף הזה אמנם אין מקום לצידת הצדיפה של המרגלית, אבל תחת זה יש שם צדיפה-חרסית אחרת שבתוכה יש שרץ המים שנקרא: "חלזון". שהוא מוציא ליחה שצובעים בה תכלת או ארגמן, והצמר הצבוע היה מחירו יקר כזהב. והנה גלוי הדבר, שבימי קדם היו צדיפות-החלזון בשפע גדול בתוך ים התיכון.

שובאר בפנים.

12 עיין בספרי: "מסערי אגדה" (ח"א אגדה ס'), שם הוכחתי זאת באריכות, ושזהו המליצה

לאחר שהבין דבר חדש מתוך דבר שאמר לו הכירה "אי לאו דרלאי לך חסא לא משכחת מרגנותא" (בבא מציעא יז:) ובעלי התוספות שם מקשים: תחת איזה חספא מוצאים מרגליות? אבל הכוונה היא לתצדיקה המחוססת שמעלים אותה מתוך הים ובתוכה נמצאה המרגלית, וכן היא ג"כ המליצה לאיש הטורח בחנם טרחה גדולה: "צללת במים איירימ והעלית חרס בידך" (בבא קמא צא), וזהו המשל לצולל היורד לקרקע הים ומגביה משם צדיפה ריקה שאין בה מרגלית, והנה הפרופסור ש. קליין במכתבו אלי העיריני שכבר כתב כן החכם ערנרייך באחד מכרכי הוורלד ד. י. לי גי' ומפני שלא ציין לי באיזה מהם לא אוכל לדעת עד כמה נתכוונו לדעה זאת.

13 עיין בזה במאמרי: "פולמוס אסוירוס בהתקופה (כרך 19, עמוד 143), שם הארכתי בזה.

כמו שמזכירים זאת גם חז"ל: «יוגבים – אלו צידי חלון מסולמות של צור ועד חיפה» (שבת כו.). וכפי הנראה, היו לו לאביו של ר"א ספינות רבות בים, שהיו עוסקות בצידת החרס של חלון. כל ספינה כזאת, כשהיא מביאה צידת החלון, הרי היא צריכה להמון פועלים שיתעסקו בזה להסיר את הנרתק מעל גבי החלון, להוציא מתוך החלון את הליחה ולהכשירה לצביעה, ומקהל פועלים כאלה נוסדה מושבה או עיירה, וזהו שאמרו חז"ל בהפרזה שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים, ומעסק החרסים הללו עשו בית אביו את כל העושר הגדול, ולכן נקראו בשם חרסום¹⁴ או: «חרסנא».

נוכל לשער, שאביו של ר"א זהו העשיר הגדול והכילי גביני בן חרסין שמוזכר במדרש, שכאשר מת אביו אמר גביני לאמו: «הראיני כל כסף וזהב שהניח לי אבא! הלכה והראתה לו כור אחד של דינרים, היא עמדה בצדו האחד של הכור, וגביני עמד מצדו השני, ולא ראה האחד את השני (קהלת רבה, פ"ד, ו')¹⁴ אביו של גביני, שנקרא גם הוא: «חרסין», כנראה שעסק בצידת הצריפה-החרסית ומזה צבר את כל ההון הגדול שהניח לגביני בנו וזה הוסיף עליו בעמלו ובחסרו את נפשו מטובה, עד שהניח לבנו ר"א במותו עיירות וספינות רבות מאד.

והנה כשפרצה המרידה, עמד, כפי הנראה, גם ר' אלעזר בראש הנהגת המורדים יחד עם שמעון בר כוכבא, ובכספו הרב תמך בחנוצת המרד. ואם שהיה בר כוכבא באומץ לבו ויחוסו – המנהיג המדיני, היה ר' אלעזר בכהונתו בעשרו ובתורתו – המנהיג הרוחני, וטבעו מטבעות על שמות: שמעון, אלעזר הכהן, וירושלים.

אולם המטבעות הללו נמצאות רק של השנה הראשונה ושל השניה אבל מכאן ואילך פסקו. אות הוא, כי השנה השלישית כבר לא היתה מתאימה לטבוע מטבעות, וזהו ראיה לדברי חז"ל: «מלכות בן כוזיבא שתי שנים וסחצה» (סנהדרין צז:). כי בשנה השלישית החלה כבר מלחמת יוליוס סוורוס שבסוף המלחמה נהרג בן כוזיבא ואח"כ נהרג גם ר"א בזמן של השמד¹⁵ ונכסיו

14 ד"ר קהוט משר, שגביני זהו ר"א בן חרסום בעצמו, ונקרא ג' ב' י' י', מפני שהיה סומא באחת מעיניו (כן מעיד שם המדרש על גביני) כי ג' ב' י' הוא מי שעפעפיו תלויות על עיניו, וא"כ הוא איש שעפעפיו אחת תלויה לו על עינו כלומר, שהיה סומא, וסומא זה היה בן חרסין כלומר, בנו של איש המפורסם בעשרו כחרסום (chrouas) (ערוך השלם ע' חרסום). אבל זוהי טעות, כי ר"א בן חרסום שהיה כהן גדול אי אפשר שזהו גביני הסומא, בעל מום פסול, אפילו להיות כהן הדיוט. יותר נראה לשער, שגביני היה אביו של ר"א, ואף שדרשו עליו שם את הכתוב: «גם בן ואח אין לו» – שהיה יחיד לאמו, כנראה שנתקיים אצל גביני רק בזה, שלא היה לו אח, כמו שמדגיש המדרש על זה רק «שהיה יחיד לאמו, אבל אינו אומר שם שגם בן לא תהילגביני» וכן נוכל לשער, שבאמת היה לו בן לגביני, וזהו ר"א, שירש את הרכוש הזה בשעה שמת אביו גביני, אלא שבשעה זו נולד גם זה שגול את כל העושר הזה מידי יורשו של גביני, כי נולד אז טורנוס רופוס שהרג את ר"א בתור מורד במלכות, ואת כל רכושו הוריד לטמיון של הממשלה. 15 אחרי שנראה מכאן, שר"א בן חרסום שמש בבית המקדש של כוזיבא רק זמן קצר א"כ יש

עברו למלכות.

ובזה נבין מה שמסיים שם המדרש: «יום שמת נביני בן חרסין נולד בלשאצר סנטרא דבבל», («שהוא לקח כל אותן הממון», ע"ש במתנות כהונה»). והנה סינטור שבבבל לא היה יכול לחמוס את רכושו של גביני, אבל זהו רק תקון מיוחד הרומאים, וכוונתם היתה לומר: «סנטרא דרומי», זהו שנוצר בדברי בן הדור של השמד, על הכתוב (בראשית פ' ס"ז): «וישטום עשו את יעקב – אמר ר' אלעזר בר יוסי: נעשה לו שונא נוקם ונוטר, עד כדין קריין: סינטוריה דרומי» (בראשית רבה, שם) כלומר, הוא דורש את המלה «וישטום» בראשי תיבות: «שונא נוטר», כמו שגם היום יש עשו, ששונא ונוטר ליעקב אחיו שהוא נקרא: «סנטור דרומי», ראשי-תיבות: «שונא נוטר», וכוונתו היתה לטורנוס רופוס, שהיה יהודי מין ועשה נקמות גדולות באחיו היהודים בשנאה ובאכזריות, ואפשר שמרמו בזה שאותיות: «סינטור» הן אותיות: טירנוס, וקראו כאן לטורנוס רופוס ברמו בשם: «בלשאצר» (Beliceus) ביונית: «איש מלחמה», כמו שכבר הבאנו שקורא בן המדרש לטורנוס רופוס (עין לעיל, פרק טו), אלא שהמגיה ראה שכתוב כאן: «בלשאצר סנטרא דבבל» והגיה: «בלשאצר», מפני שידע שהיה איזה בלשאצר מלך בבל.... וטורנוס רופוס סינטור דרומי הכניס את כל רכושו של גביני לאוצר הממשלה של רומי, כי אחרי שהרג את ר' אלעזר בנו של גביני עברו כל נכסיו למלכות.

יו

ימי הירידה וכבוש ירושלים

וכשכבאו ר' שמעון בן נמליאל ור' ישמעאל נזרו עליהם שיהרגו, והיה ר' ישמעאל בוכה וכו' וכשנהרג ר' שמעון ור' ישמעאל באתה השמועה אצל ר' עקיבא ור' יהודה בן בבא, עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם ואמרו: אחינו בני ישראל אלו טובה היתה לעולם תחלה לא היו מקבלים אלא ר' שמעון ור' ישמעאל, ועכשיו גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסוף פרעניות גדול עתיד לבא לעולם, ולפיכך נסתלקו אלו מן העולם,

לזה סתירה מזה שנמצא בתלמוד דעה אחת, שר' אלעזר שמש בכהונה גדולה י"א שנים (יומא ט), אבל הדבר הזה אי אפשר, מפני כמה סעמים (א) מה שמצינו במדרש שהוא נחשב שהרג בין עשרה הרוגי מלכות, וזאת היתה אחרי חרבן ביתר (ב) המתבונן בקדמוניות ליוסיפוס יראה, שהיה רק כהן גדול אחד בימי בית שני ששמש בכהונה גדולה י"א שנים וזה היה חנניה בן נדבאי בימי הנציב אלבינוס (שמש משנת תת"ח עד תת"ט, 48–59). הוא היה עשיר גדול מאד ובנו אלעזר היה הראש למפלגת הקנאים בימי הנציב פלורוס (מלחמות, 2, 17, 3), ברור הדבר, שלזה מכון התלמוד, אבל באיזה אופן נתחלף להמשתקים השם: «חנניה בן אלעזר» על «אלעזר בן חרסום» – רק לאלהים פתרונים, אפשר מפני ששניהם היו עשירים מופלגים, נתחלפו זה בזה.

הצדיק אבד ואין איש שם על לב (ישעיה, נז) ואומר: (שם) יבא שלום ינוחו על משכבותם. וכשנהרג ר' עקיבא בקסרי באתה שמועה אצל ר' יהודה בן בבא ואצל ר' חנניה בן תרדיון, עמדו וחגרו שקים את מתניהם וקראו את בניהם ואמרו: אחינו שמעונו, לא נהרג ר'ע על הנזל ולא על שלא עמד בתורה ככל כחו, לא נהרג ר'ע אלא למופת, שנאמר (יחזקאל כד): והיה יחזקאל לכם למופת וכו' וידעתם כי אני ד', מכאן ועד ימים מועטים לא ימצא מקום בא"י, שלא יהיו שם מושלכין בו, שנאמר (ירמיה, ט): דבר כה נאום ד' ונפלה נבלת האדם כדומן וכו', אמרו לא עברו ימים עד שבא בולמוס ועירבב את העולם, מכאן ועד י"ב חודש פסקו כולאות שביהודה, שנאמר (ישעיה לב): חרדו שאננות רגזה בוטחות – שאננות אלו בולאות שביהודה בוטחות אלו קרקסאות, לא היו דשון בוטחות אלא מרכסיו, אמרו לא באו י"ב חודש עד שנתקיים להם מה שאמר, שהיה ר"ם מושלו משל וכו' (שמחות פרק ח).

המאמר הזה, כפי הנראה, הוא קטע מהברייתות ההסטוריות שאבדו לנו שהיו מדברות על דבר מרידת ביתר. במאמר זה ישנם תאריכים ופרטים של עובדות הסטוריות חשובות מאוד, וחבל שהמאמר הזה נפל בידי מגיהים בורים, שחשבו, כנראה, שהריגת ר'ע היתה בזמן אחד עם הריגת ר"ש ור' ישמעאל, ובכן סרסו והפכו את הענינים כדי להסמיך את ההריגות זו אל זו, וכבר הרגיש גם הגר"א מוילנא, שהמאמר הוא מסורס, והוא מגיה ומפריד בין מעשה ההריגות הללו, אלא שגם הגהתו אינה מניחה את הדעת¹. ובעיני ברורי, שהנוסחא היתה כך: "וכשנשבאו² ר' שמעון³ ור' ישמעאל גזרו עליהם

1 הוא מגיה כך: "יבא שלום ינוחו על משכבותם וכו' אמרו לא עברו ימים עד שבא בולמוס, ועירבב וכו' פסקו בולאות שביהודה וכו' ואין בוטחות אלא שהיו העם בוטחים בו, וכשנהרג ר'ע וכו' וידעתם כי אני ד', מכאן ועד ימים מועטים לא ימצא מקום בא"י, שלא יהיה העם מושלכין בו וכו', נבלת האדם כדומן, אמרו לא באו י"ב חודש עד שנתקיים להם מה שאמר, היה ר"ם מושלו משל וכו'". אבל לפי הגהתו קשה להבין מה זה שהפולמוס שבא לא עשה כלום איזה פעולות אלא זה, שערבב את העולם? ומה ענין זה להבולאות?

2 הנה המלים: "וכשנבאו רשב"ג ור"ש וכו'" אין להם כל מובן, מאין באו? ולהיכן באו? לכן נכונה מאד השערת הר"י הלוי (דוה"ר כ' 5, ע' 619) שצריך להיות: "וכשנשבאו", ונשמטו השין והגון, ובאר"ב פל"ח הנוסחא: "וכשתפשו את".

3 כן צריך להיות ר"ש סתם, כמו שהוא במקור הראשון (במכילתא משפטים) והגירסא: "רשב"ג" היא בטעות, כי אנו רואים כאן, שהמדובר הוא מהרוגי מלכות בזמנה של מרידת ביתר, ורשב"ג הלא היה בזמן חרבן בית שני, לכן נראה כי ר"ש זה הוא ר"ש בן עזאי, שהוא נחשב בין עשרה הרוגי מלכות. אמנם בספר "תולדות תנאים ואמוראים" (ע' בן עזאי) סותר את הדעה הזאת, מפני שמצינו: "בן עזאי הציץ ומת" שמוזה נראה שמת ולא נהרג, אבל אין זו ראייה כלל, כי הלא הוא בעצמו מודה, שר"ע נהרג, ובכל זאת מצינו, שרבי שמעון אמר על ר"ע: "אם משמת חזר בו איני יודע" (תוספתא אהלות פ"ד). כי ה"ר ג' היא אחת מארבע מיתות בית דין, ולפי הנראה, כל חלומי הנוסחאות הן מסיבה זאת, מפני שבאמת נהרג לפני

שיהרגו וכו' באה השמועה לר"ע ולר' יהודה בן בבא וכו' ואמרו: אחינו בני ישראל! אלו טובה היתה [באה] לעולם תחלה לא היו מקבלים אלא ר"ש ור' ישמעאל עכשיו גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם, שסוף פרעניות גדול עתיד לבא לעולם ולפיכך נסתלקו אלו וכו' ינוחו על משכבותם, מכאן ועד ימים מועטים לא ימצא מקום בא"י, שלא יהיו שם [מתים]⁴ מושלכין בו שנאמר וכו', אמרו לא עברו ימים [מועטים] עד שבא פולמוס ועירבב את העולם, ולא באו י"ב חודש עד שנתקיים להם מה שאמרו, וכשנהרג ר'ע בקסרי וכו' ואמרו: אחינו שמעונו וכו', לא נהרג ר'ע אלא למופת וכו', מכאן ועד י"ב חודש פסקו בולאות שביהודה, שנאמר: חרדו שאננות רגזה בוטחות, שאננות – אלו בולאות שביהודה, בוטחות – אלו טרקסאות⁵, לא היו בו בוטחות אלא טרקסאות היה ר"ם מושלו משל וכו'".

פירושם של הדברים הוא כך: מהלשון שנאמר כאן: "שסוף פרעניות גדול עתיד לבא", משמע שהפרעניות עדיין לא באה אלא שר"ע צפה בחכמתו וראה שעתידה לבוא, ומה נוכל לשער ולקבוע את הזמן של הריגת ר"ש ור"ש שזה היה בסוף מלכות בן כוויבא בירושלים, בשעה שהיה עדיין בטוח בכחו הגדול, כי אף שכבר הגיע יוליוס סיוורוס לא"י בראש מחנה גדול, היה ירא לערוך מלחמה גלויה ביהודים והיה בוחר במלחמה פרטיונית, כמו שכותב ד"ר קסיוס: "אז שלח אדרינוס עליהם את שרי הצבאות היותר מהוללים, הוא קרא גם ליוליוס סיוורוס הנציב בכל ארץ בריטניה, וישימהו לראש ומפקד לכל הצבא, אבל גם הוא לא ערב את לבו להלחם ביהודים בחזית גלויה, כי ירא את מספרם הגדול ואת חרף נפשם במלחמה, וסיוורוס פנה להלחם רק כגדודים בודדים, ויצו על ראשי הצבאות שעמדו תחתיו להתנפל פעם כה ופעם שם, ולהשתדל לבל ישיגו אוכל ולסגור עליהם את הדרכים, ובאופנים כאלה (אף בזמן ארוך ועל ידי מתינות גדולה, אבל בדרך יותר בטוחה) הצליח להתלישם ולהשמידם" (12, 69).

מדבריו אלה אנו רואים את גודל כחו של בן כוויבא וצבאותיו, כי גם

החרבן רשב"ג ע"י הקנאים בירושלים (עיי' לעיל אגדה ו'), ואז נהרג גם ר' ישמעאל כהן גדול בקירוני (מלחמות 2: 6). והכוונה בזה היא אל ישמעאל בן פאבי, שנשטע בשנת 62 לרומי להצדיק לפני נירון קיסר את כהני המקדש בריבם כנגד אגריפוס השני, והקסרית מופיה עצרה אותו בתור בן תערובות, והובא לקירוני והומת (עיי"ש בערות ד"ר שמחוני), ואח"כ בימי ביתר נהרגו ר' שמעון (בן עזאי) ור' ישמעאל (בן אלישע) ומה נולדו הבלבולים והחלופים.

4 המלה: "שם" כנראה שהיא ראשי תיבות: "שם מתים".

5 המלה: "טרקסאות" כאן אין לה כל מובן, וברור שצריך להיות: "טרקסאות", כמו שנמצא בסוף המאמר: "לא היו בו בוטחות אלא טרכסין", וגם שם צ"ל: "טרקסאות", ובערוך השלם כותב: "טרקסאות בלשון יון פירושה חלל" וחזר מערה, בתוספתא אהלות פ"ה: כלים שבטרקסאות מכאן ומכאן טהורים. כן הוא גם בפירושו של הר"ש אהלות פ"ה מ"א, ופירש לנכון טרקסאות – חללים קטנים שבעובי הרפנות" (עכ"ל בערך: טרקסאות).

כשבאה מחנה גדולה ונוראה של לגיונות רומא, ובראשם הגבור המנצח יוליוס סיוורוס שהצליח לדכא את הבריטנים עזי-הנפש, גם הוא לא ערב את נפשו להלחם פנים אל פנים עם גבורי יהודה, ורק החליט להתליש ע"י תגרות קטנות תכופות ורצופות בכל המקומות בא"י, ובעיקר לסגור את הדרכים המובילים מזון ליהודים כדי להרעיבם.

והנה כפי הנראה, בראשית המלחמה הפרטיזנית הזאת, התנפל גדוד רומאי אחד בדרום יהודה על גבול אדום והצליח לקחת בשבי את ר' ישמעאל שישב סמוך לאדום (כתובות סד), וגדוד שני התנפל בגליל והצליח לקחת בשבי את ר' שמעון בן עזאי שהיה בטבריה (ערובין כט), ושני השבויים הללו הובלו לפני שר צבא רומא, והוא גזר על שניהם הריגה, כי היו עסקנים פעילים במרידה, כמו שכתבנו. וכשהגיע דבר הריגתם אל ר"ע וריב"ב הבינו תיכף את התכסיס החדש של סיוורוס להתגרות במלחמה פרטיזנית, במקום המלחמות הגלויות שנהגו בהן שרי-הצבאות הקודמים. והריגת שני הקדושים הללו היה סימן בידי ר"ע וריב"ב שמפני הרעה נאספו הצדיקים, כי סוף-פורעניות גדול עתיד לבוא. הם הבינו שע"י התנפלויות תכופות של גדודי הרומאים בכל קצוי הארץ – לא יהיה מקום בארץ ישראל שלא יהיו מתים מושלכין. בו"ב ובאמת בעוד ימים מועטים ראו כלם שנבואתם נתקיימה, שבא פולמוס וערבב את העולם, כלומר, הפולמוס הזה היה משונה מהפולמוסים הקודמים, כי אז עמדו הרומאים בחזית גלויה, אבל הפולמוס הזה בא והכניס ערבוביה בעולם היהודים, כי לא ידעו לאיזה מקום לקבץ את אנשי חילם להלחם ברומאים, ולא עברו י"ב חודש במלחמה הפרטיזנית הזאת עד שנתקיים מה שאמרו ר"ע וריב"ב, והיו מתים מושלכים בכל מקום.

מיתת ר"ע היתה בזמן אחרי כך, ומפני סיבה אחרת, כי הוא מת מפני סיבה דתית, ור"ש ור' ישמעאל מתו מפני סיבה מדינית עוד לפני גזירות השמד, כמו שמצינו מפורש במדרש: „אחרי מיתת רשב"ג ור' ישמעאל נזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה⁶. מה עשה ר"ע? הלא

6 הדבר הזה אמנם סותר אל זה שמצינו שאמר ר' ישמעאל בן אלישע: „ומיום שפשטה מלכות שגזרות עלינו גזירות קשות ומבטלות ומצרות ואין מנחת אותנו לכנס אל שבוע הבן וכו'“ (בבא בתרא סז) שמה נראה שגם לפני ר' ישמעאל היו כבר גזירות השמד, ואפשר היה כתוב: „ריב"א שהוא ראשי תיבות: „ר' יהודה בן אילאי“ שהיה ברור השמד, והמדפיסים טעו וחדפסו: „ר' ישמעאל בן אלישע“ והנה מצינו ר' יוחנן אומר: „שמעתי מהולכי אושא וכו' מאן הולכי אושא? ר' ישמעאל וכו'“ (בבא בתרא כח) ולכאורה זה סותר את מה שהחלטנו (לעיל אגדה ז) שהמתיבתא באושה היתה אחרי חרבן ביתר, וא"כ איך היה יכול ר' ישמעאל ללכת לאושא, הלא הוא נהרג לפני חרבן ביתר? אבל אין באמת הכוונה כלל שר' ישמעאל (היחיד) הוא הולכי אושא (הרבים), אלא הכוונה היא שר' יוחנן שמע זאת מפי חכמים רבים שהיו הולכי אושא, והתלמיד ששואל: „מאן הולכי אושא“ כוונת השאלה היא: בשם מי אמרו זאת הולכי אושא? ותוא משיב שהולכי אושא שמעו זאת בשם ר' ישמעאל ואפשר שהיו בימי ר' יוחנן עוד זקנים שהלכו בנעוריהם להתמיתבא באושא כמו למשל ר' ישמעאל בן יוסי שאמר: „אני ראיתי את ר' ישמעאל בן יוסי“

והקחי' קהלות ברבים וישב ודרש וכו' היתה ר"ע מתדין לפני טורנוס רופוס וכו'“ (מדרש משלי ריש פ"ט). גזירת השמד זו כבר היתה אחרי חרבן ביתר, והנה ר"ע נהרג מחמת שרצה להיות למופת, כלומר, להראות לאחרים, שמחויבים למסור את נפשם כשידרשו מהם לעבור על הדת, והוא שהביאו המספידים את הכתוב: „והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו“. ובאמת המספידים היו הראשונים, שעשו כמעשה ר"ע, ר' חנינא בן תרדיון עסק בתורה, והרומאים כרכוהו בס"ת ושרפוהו (עבודה זרה י"ז), ור"י בן בבא עבר על גזירת הרומאים ונהרג (סנהדרין י"א), ובאחרונה, כשעברו י"ב חודש למיתת ר"ע עשו כן גם בולאות שביהודה, וגם הם מסרו את נפשם על קדוש השם (לעיל, אגדה א').

והנה הקטע שהבאנו אומר, שבמלחמה האחרונה נתקיימו דברי הכתוב: רגזו בוטחות – אלו טרסקאות לא היו בוטחות אלא טרסקאות. הכוונה בזה למבצרי המערות והמחילות, שעשו היהודים בהתחלת המרידה, כמו שהבאנו למעלה את דברי דיו קסיוס האומר: „מפני שלא ערבו היהודים את נפשם להתיצב נגד הרומאים במלחמה גלויה – תפשו להם מקומות, שיוכלו להגן עליהם, שמו להם מבצרים במערות, עשו להם דרכים מתחת לארץ להסתתר שם, כשיתנפלו עליהם הרומאים. כן גם עשו מתחת לארץ התחברות להמבצרים, כדי שיהיה אפשר להגיע ממבצר אחד לשני מבלי שיהיה ניכר למעלה איזה דבר, וחפרו ועשו פתחים למעלה (כמובן שהפתחים היו ביערות). כדי שיבא דרך שם אור ואויר“ (12 – 69).

והנה ראינו מדברי הקטע, שהיהודים בטחו מאד במבצרי-הסלע האלה ולא האמינו, שהרומאים יוכלו לכבוש אותם. ובאמת היו הם מבוזרים היטב ועשויים לבלי הכבש, ועבודה גדולה היתה לסיוורוס עד שהצליח ללכוד את מבצרי הסלע האלה, כאשר מוכיח מכתבו של אדרינוס, שכתב להארדיכל אפולודורוס, ותוכן הדברים הם: „אדרינוס בהיותו במצוקה בקש מאפולודורוס למהר לשלוח עצותיו והצעותיו בנוגע לבנין מכוונת-מצור, אמנם לא לצור על ערים, אלא מכוונות כאלה, שיהיה אפשר לשום על ידם מצור על אלה, שנתבצרו בנקרת צורים ובתוך הרים. על הדרישה הזאת של אדרינוס מהר אפולודורוס לרשום רשימות ועליהם באורים רבים הנחוצים, כדי שתהיה האפשרות להשתמש בהן במקומות שונים, בהיות שאפולודורוס בעצמו לא הכיר את המקומות ההם“⁷. מזה נוכל ללמוד, עד כמה טרחו הארדיכלים להמציא מכוונות חדשות כדי לכבוש את מבצרי-הרים הללו.

רובם של מבצרי-סלע הללו, כפי הנראה, נבנו ברוכסי ההרים המשתרעים מירושלים עד שער-העמק (באב-אל-וואד), אבל לא כל המבצרים היו בנויים על הריב-בתר דוקא, היו אחדים מהם גם בשאר חלקי הארץ. כפי שנראה מתוך דברי חז"ל, היו אז שלש ערים גדולות מבוצרות מצפון לעמק יזרעאל, בשלש

(יבמות קד').

7 שייר (690 הערה 122) מביא זאת בשם ספרו של Piew עמוד 93.

קרנות בצורת משולש ממערב למזרח; המבצר כבול בקרבת עכו בקרן מערבית צפונית, המבצר שיחין בקרבת צפורי של פרסאות נגבה מזרחה מכבול, מבצר מגדלא על חוף ים טבריה.^{7b} האגדה מפריזה לספר על דבר רבוי העם שהיו בשלש הערים הללו בימי המלחמה (ירושלמי תענית, פ"ד, ה"ז), וכנראה שמטרת המבצרים היתה כדי לחסום את הדרך בפני אנשי החיל המתפרצים מסוריה להתנפל ביהודה. כי אף שחיל הרומאים בא מהמערב דרך אניות על הים, אבל מצפון-מזרח שטפו בהמון חיל הערביאים מתדמור (Palmyra), שיריר מביא, שבשנת 130 היה אדרינוס בפלמירה (680, הערה 92).

לכאורה מזור הדבר, שבשנה הזאת (שבן כוזיבא גרש את הרומאים מא"י ומלך בירושלים) יטייל לו אדרינוס בנאות המדבר פלמירה, אבל מדברי חז"ל נדע, שהטויל הזה היה בענין מדיני, כי ר' יוחנן אומר: "אשרי מי שהוא רואה במפלגתה של תרמוד (תדמור), שהיא היתה שותפת בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני, בחרבן הראשון העמידה שמונים אלף קשטים (רובה קשת) ובשני העמידה שמונת אלפים קשתים.⁸ (ירוש' תענית פ"ד, ה"ז) וכמובן שאין לו עסק לר' יוחנן עם התרמודים שבזמן נבוכדנצר, אלא עם אלה שהיו קרובים לזמנו, והבית הראשון" כאן כוונתו להערביים, שהשתתפו בחילו של טיטוס, והבית השני" כאן כוונתו להערביים של פלמירה, שהשתתפו בחילו של אדרינוס. ור' יוחנן זה, שידע לדרוש ששים מאורעות של צרה בזמן ביתר (שם), הוא מוסר לנו גם את המאורע הזה. – והנה מחנה אנשי חיל יהודים עמדו מקרוב למבצר מגדלא בכפר חרוב הסמוך לטבריה, וכל גדוד שעבר עליהם, התנפלו עליו והרגוהו, והיהודים התלוצצו ואמרו: "אחר שאנשי חילו של שמעון (בר כוכבא) מנצחים את אנשי חילו של אדרינוס – נרים את עטרת המלוכה מראש אדרינוס ונשים אותה בראש שמעון".⁹ אבל בגובה לבם נועזו לצאת למלחמה נגד המחנה הראשית של הרומאים, שבראשה היה אדרינוס בעצמו.¹⁰ שהתקרבה ובה, וכשיצאו למלחמה הזהיר אותם זקן אחד על הסכנה הגדולה שנגד פניהם ואמר להם: "רק ד' יכול להיות בעזרכם נגד אלה", אבל הם ענו בגאות: "אנו מבקשים, כי ד' לא יעזור לנו ולא ירע לנו", ובמלחמה הזאת נהרגו שני האחים, והרומאים הביאו את ראשיהם לפני אדרינוס (איכה רבה פ"ב, פ'; בלע).

המלחמה הגדולה הזאת שהיתה זכת דם רב, מצאה לה מקום, כפי הנראה, בעמק יזרעאל, במקום שנקרא בדברי חז"ל: "ב ק ע ת י ד י ס", מפני שיוצאים

7b גרץ חושב כאן את הערים של מלחמת טור מלכא, שלדעתו אחת היא עם מלחמת ביתר, ובאמת

הן שתי מלחמות שונות.

8 כן היא הנוסחה בירושלמי, ועיין בראשית רבה סוף פנ"ו במתנות כהונה.

9 "אמרו כל סמא דמלתא ניתי כלילא דאדרינוס ונתיב בראשו של שמעון" (עיין שם במדרש).

10 במפק הבא נזכיר, שהאמת היא כדברי חז"ל, שאדרינוס היה בעצמו במלחמות האחרונות שנלחם

נגד המורדים.

ממנו שני נחלים, והוא נראה כגוף בעל שתי ידיים. ור' אליעזר בן הורקנוס שהתבונן אל שדה-הדמים הזה אחרי המלחמה – הפריז לצייר את המקום בדברים האלה: "שני נחלים יש בבקעת ידיים, אחד מושך אילך (נחל קישון), הזורם לים-התיכון) ואחד מושך אילך (נחל לוד גלוד הזורם לירדן), ושיערו חכמים שני חלקים מים ואחד דם" (גיטין נז).

במלחמה זאת נהרגו גם רומאים רבים מאד, עד שבשוו סופרי רומא להזכירה, אבל לאחרונה נצחו הרומאים המרובים ולמודי המלחמה. היהודים היו אנוסים להשגב בערי המבצר שנכבשו אחד אחד בידי הרומאים, וכך כבשו הרומאים מידי היהודים חמשים ערי מבצר, כמו שהזכרנו. ואפשר שזהו מה שאמרו חז"ל: "חמשים ושתים פולמסאות עשה אדרינוס ביהודה", זאת אומרת, כבוש חמשים המבצרים ושני המבצרים האחרונים, היינו ירושלים וביתר.

סוף סוף הגיעו הרומאים גם לירושלים. מהמלחמה הגדולה שהיתה על ירושלים לא נדע כמעט דבר. נשאר לנו לפליטה רק שריד היסטורי קטן, וזה לשונו: "רצונך לידע מה היתה נבורתו של אביקה בן נבתי? כשבאו השונאים להקיף את ירושלים, עלה אביקה לראש החומה, וכשהיו משלחים את האבן בליטרא, כיון שאביקה ראה אותה באה אל החומה, מיד היתה מתרמזת ובעט אותה ברנלו ומחזירה עליהם, מה עשו השונאים? היו משלחים אותה לפנים, כדי שלא תכה את החומה אלא תניע לפני החומה, אביקה היה סבור, שהיתה באה בחזקה, נתמרמר לצאת לרחותה עליהם ברנלו, ונפל בין החומות, שהיו שתי חומות לירושלים זו לפנים מזו, כיון שראו אנשי ירושלים שנפל אביקה נתפחדו, אמר להם אביקה: "אל תיראו! תונבא היא,¹¹ לא הוזקתי כלום." והם שוחטים לו פר וצולים אותו, והוא אוכל ועולה לראש החומה והוא נלחם עמהם ככתחלה" (פסיקתא דרב כהנא)¹² והנה אחרי שבכמה מקומות מיחסים חז"ל רק לבן כוזיבא את הגבורה לקבל אבני בליטטראות ברגלו, אין כל ספק שאביקה¹³ הוא כנוי לבן כוזיבא. אנו רואים, שאף שצרו הרומאים על ירושלים, בכל זאת היה להם פר לצלות את

11 פירוש: חולשה מועטה, עיין ערוך ע' תונבא.

12 הקטע ההיסטורי הזה נדפס בפסיקתא פרשה ל', פיסקא ט', אולם עיין בפירוש הרד"ל שם שכיוון להאמת בכתבו שהקטע הזה אין לו שם כל שייכות, ומקומו הוא בפרשה שלאחריה (פרשה ל"א פיסקא ג'). לפני המלים: "וכשהרגו את בן כוזיבא והביאו את ראשו אצל אדרינוס וכו' מצאו נחש ברוך, על לבו וכו'", כי שם מדובר מגבורי ישראל שלא יכלו שונאיהם להמיתם בדרך הטבע, אלא שמתו ע"י סבה מאד ד'. והנה הילוקס מביא ג"כ את הקטע הזה, והוא מביא הוספה שהורח דחף לאביקה מעל החומה ומת. אבל כנראה, שאחד מהמעתיקים ערבב כאן עובדה אחרת במלחמת אנשי גמלא עם הרומאים שהתחוללה רוח סערה שדחפה את היהודים במורד התלול (מלחמות 10-4), ומלבד זה טעה שם ליחס את אביקה זה בימי הכשדים שנלחמו על ירושלים.

13 אפשר שרמזו בשם: ג ב ת ר י: "ג ב ו ר ב י ת ר" "ואביקא הוא כמו "עקיבא", והיה

נקרא ברמי: "גיבור ביתר בן עקיבא" ואח"כ נעשה מזה: "אביקה בן גבתי".

בשרו. הדבר הזה מובן על ידי מקור שומרוני, המספר שהיו לירושלים שתי מחילות מתחת לארץ, אחת מהן היתה מעשי ידי שלמה המלך ונמשכה עד יריחו והשניה נמשכה עד לוד.¹⁴ דרך שתי המחילות האלו הביאו לירושלים בשר ודגים, אבל היו בירושלים שני שומרונים שבוים שהיו משרתים את בית המקדש, ואלה לקחו פיתקא וכתבו עליה שיושיב אדרינוס אנשי חיל על המבוא של המחילות ביריחו ולוד. את הפיתקא הזאת כרכו מסביב לחץ וירו אותה אל הרומאים, ועל ידי הרעב הוכרחה העיר להכנע.¹⁵ (ספר יהושע להשומרונים). מלבד הרעב סבלה העיר גם מצמאון, כי תעלה אחת הספיקה מים להעיר מהברכה שבמזרח ירושלים, זוהי שיוסיפוס קורא לה *Salomonis Kolimbetra* (מלחמות 4.2.5) כלומר, "ברכת הצלמון", והתעלה שירדה מהברכה הזאת, כנראה, שזוהי שנקראה בפי חז"ל: "יורדת הצלמון". זהו שמצינו: "וַיְהִי כִּי יָרַד מִן הַצֵּל מֶיִם" ¹⁶ פסולת (למי חטאת), מפני שכזבה מימיה בשעת פולמוס. אמרו לו: כל מימי בראשית כזבו מימיהם בשעת פולמוס" (תוספתא פרה פ"ח). רואים אנו מעדותו של בן הדור ההוא, שהנצורים סבלו גם מצמאון.

מה שהנהגה מה שלא יכלו לעשות גבורי רומא בחרבם – עשו הרעב והצמאון. תושבי ירושלים לא יכלו עוד לעמוד בנסיון ונכנעו, ואדרינוס כבש את ירושלים, כמו שמוכרים זאת חז"ל: "כשכבש אדרינוס את ירושלים וכו'" (תנחומא, פ': ראה החלותי). שיריר מביא בשם איווביוס שאחרי שכבש אדרינוס את ירושלים גרש מתוכה את תושביה היהודים ולא הרס את העיר, אבל לפי דברי הסופר אפפיאן נהרסה העיר (691, בהערה 125). לדעתי, אפשר שאפפיאן מכוון להמגדלים שבירושלים שגם אחרי שנכבשה ירושלים נמשכה עוד המלחמה עליהם, כמו שמצינו: "כל בירה ובירה שהיתה בירושלים לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום" (איכה רבה פ"א). והכוונה בזה לשלש המגדלים של ארמון הורדוס שהשאיר טיטוס לקסרקטין בשביל הלגיון העשירי (מלחמות 2.1.7) בידי טיטוס. נפלו בלי כל מלחמה, וא"כ נהרסו רק בידי אדרינוס כשנכבשו בידו אחרי מלחמה של ארבעים יום. אדרינוס כבש גם את המקדש, ואז "נכנס אדרינוס למקדש והיה מחרף ומנדף" (תנחומא, ריש פקודי). לפי עדות חז"ל, החרב אדרינוס את בית המקדש, כמו שמצינו: "עת היא שיעלה אדרינוס וינפץ

14 מחילות הללו נזכרו גם במדרש, שבנות לוד עלו לירושלים וחזרו ללוד מלוש בצק עד חומצתו מפני שהלכו דרך מחילה (ירוש' סוף מעשרות), וגם מפורסמה היא המחילה שדרך בה ברח צדקיה מירושלים ליריחו. וזה שכתבו איווביוס והירונימוס: "גודע לרומאים את אשר בגדו בהם יושבי יריחו ונתנו ידם להמורדים שבירושלים, ולכן כבשו גם את יריחו והחריבוה".

15 המבקרים חושבים, שטעה בעל הספר והחליף את ביתר בירושלים, אבל לדעתי לא טעה כלל, והדבר אירע באמת בירושלים, כי גם עליה צרו הרומאים.

16 רבים חושבים שירידת הצלמון הוא נהר או נחל, אבל אלו כן, היה צריך לכתוב: "יורד הצלמון", לשון זכר, עכשיו שכתוב: "יורדת" – הכוונה היא אל תעלה שהורידה מים מאיזה מעין שהיה על מקום שנקרא: צלמון.

אבני בית המקדש" (דברים רבה פ' עקב). וגם בקרוניקוס פאשעלוס מצינו שהחריב אדרינוס את בית המקדש (שיריר 573).

במקום ירושלים החרבה בנה מחדש עיר אלילית: "אעליא קפיטולינה", במקום תושביה היהודים שגורשו – הושיב עובדי אלילים ובמקום המקדש בנה מקדש ליופיטר (דיו קסיוס 12, 69), ובתוכו הציג את תבניתו בדמות פרש. (הירונימוס בפירושו לישעיה ב).

בן כוזיבא, כפי הנראה, הצליח להמלט מירושלים, אפשר ע"י איזה מחילה, ואנחנו מוצאים אותו פעיל במקום היחידי שנשאר עוד ליהודים מכל החוסן שהיה בידם, המקום הזה הוא מבצר ביתר.

ביתר

יה

אחריתם של ביתר ובן כוזיבא

ביתר

"בר כוזיבא מלך תרתין שנים ופלגא¹, אמר להו לרבנן: אנא משיחא, אמרו ליה: במשיח כתיב דמורח ודאין, כיון דחזויהו דלא מורח ודאין – קטלוהו"² (סנהדרין צג:).

האגדה הזאת היא מטרה למהתלות של שונאי התלמוד, הם שואלים: "היתכן הדבר שבן כוזיבא זה הגבור הנורא, שמחנות הרומאים העצומים לא יכלו לנצחו – והנה באו אליו הרבנן והרגוהו". ומלבד זה, הלא חז"ל בעצמם העידו, שבן כוזיבא נהרג במלחמה האחרונה נגד הרומאים (איכה רבה פ"ב), ואיך זה אמרו כאן שהרבנן הרגוהו?

אולם כבר הוכחנו (לעיל אגדה טז) שכחו הגדול של בן כוזיבא היה רק על ידי השפעת חכמי ישראל, וביחוד מנהיגי הדור ר' יהושע ור"ע שהיו נשמת המרידה ורוח אפה. הם משכו אליו את היהודים הקרובים והרחוקים והפיהו בלבם רוח של גבורה דתית ולאומית, וביחוד השפיע עליהם כרוזו של ר"ע, שהכריז על בן כוזיבא: "דין הוא מלכא משיחא". מתחלה הכיר בן כוזיבא בכח הזה, והוא שנתן לו את היכולת למלוך שתי שנים וחצי, אבל מעט מעט עזב בן כוזיבא את ההכרה הזאת, ואחרי שהיו לו מאתים אלף גבורים מקוטעי אצבע ומאתים אלף פרשים רוכבי סוסים – בטח רק על גבורתם, ובצאתו למלחמה אמר: "אנא ד' אל תעזרנו ואל תשחיתנו" (ירוש' תענית, פ"ד, ה"ז). כלומר, איני צריך לעזר אלהים, כי אוכל לנצח בכח גבורי לבד, וכמובן שבדברים כגון אלה הסיר מאחוריו את לב החכמים. בן כוזיבא לא חשש לזה, בחשבו, שמלכותו היא כבר מבוססת כל צרכה, ואחרי המכות הגדולות שהכה את הרומאים – ימשוך אדרינוס את ידו מארץ ישראל, ואפשר שהיה הדבר

1 מלך שתי שנים ומחצה.

2 במשיח כתוב שהוא מריח וד', כיון שראו שבו כוזיבא אינו מריח ודו – הרגוהו.

נגמר באמת ככה, לולא שראה אדרינוס בזה סכנה לכל ארצות ממשלתו. כמו שנראה מדברי דיו קסיוס, הוא כותב: "בתחלה לא שמו הרומאים לב לכל המעשים האלה (מעשה המרידה), אבל כשראו שההתקוממות אחזה בכל כנפות הארץ וכו' ובראותם עוד שגם רבים מהעמים התחברו אליהם וכו' עד שכמעט כל מדינות ארצות הרומאים באו לידי התרגשות, שלח אדרינוס עליהם את שרי הצבאות היותר מהוללים וקרא גם ליוליוס סיווירוס הנציב בכל ארץ בריטניה ושימהו למפקד הראשי לכל הצבא וכו'". מדבריו אלה רואים אנו, שאפשר שהיה אדרינוס משאיר את א"י בידי בן כוויבא, לולא שראה "שכמעט כל ארצות הרומאים החלו ללכת בדרכי היהודים לשחרר את עצמם מעול רומא", ולכן היה אדרינוס אנוס להתאזר בכל כחו לנצח את היהודים, ושלח לא"י את מבחרי הלגיונות. והנה מן הכתובות נודע לנו, שראשי הלגיונות הללו קבלו מתנות בשביל הצטיינותם במלחמה נגד היהודים: (א) הלגיון השלישי קירנאיקא (III Cyrenaica) שעמד בעריביה. (ב) הלגיון השלישי גלליקא (III Gallica). (ג) הלגיון העשירי פריטינסיס (X Pretensis). (ד) הלגיון הששי פיררטא (VI Ferrata) שעמד בסוריה. (ה) הקוהורטה הרביעית לינגונם (coh. IV Lingonum) ועוד 12 קוהורטות, שרובם לקחו חלק במלחמה. (ו) חלק הלגיון העשירי גמינא (X Gemina) שעמד בפנוניה. (ז) הצי האדיר של סוריה (Classis Syrica) גם הוא לקח חלק. (שיריר 687, הערה 116). (ח) ידועה היא הכתובת על יד המעין של ביתר, שנעשתה ע"י שרי המאה של הלגיון החמישי ממקדוניה, ולגיון האחד עשר מקלודיה (V Macedonia et XI Clodia) שמזה נראה, שגם הלגיונות הללו לקחו חלק במלחמה. (ט) דרמשטטר מביא מהכתובות, שהקוהורטה השביעית הפרטוריאנית לקחה חלק במלחמה. והנה זה היה חיל השומר של הקיסר, ועל פי חק הרומאים הם לא עזבוהו לעולם וזה אות, שאדרינוס בעצמו השתתף במלחמה. כן נראה מכתובת אחרת שלוליוס אורביקוס סגנו של הקיסר (Legatus) היה במלחמה, בודאי שהיה בלויית הקיסר. (י) חיל עזר ממוריטניה תחת יד הסריכון של הלגיון העשירי (Attius Seneca) (מונטר, עמוד 84). לחכמינו היתה אז שעת הכושר להכיר את הפראים הללו, ודרשו על הכתוב: ואנר אקנואם כלא עם – אלו הבאים מכבריה ומטונם ומטוריטניה, שמהלכין ערומים בשוק". (ספרי האזינו).

והנה כשהתחיל סיווירוס את תכסיסו החדש, במלחמה פרטיזנית, ובעיקר בהשתדלותו הגדולה שלא ישיגו היהודים צרכי אוכל – הבינו החכמים, שהרומאים ינצחו במלחמה הזאת, כי כל הזמן שהרומאים יצאו במלחמה גלויה נגד היהודים, התגברו אלה האחרונים, בבטחונם על ד' ובמסירת נפשם, על הרומאים. ואחרי שידוע היה שאדרינוס בטבעו לא היה איש מלחמה, והיה מוותר להפסידים ולעמים אחרים על איזה ארצות של ממשלתו, היה מקום לחשוב, שאפשר יותר גם על א"י, אבל אחרי שראו שסיווירוס מונע את עצמו ממלחמה גלויה ועושה רק תגרות קטנות ורצופות, הבינו שעוד מעט לא יהיה: "מקום בא"י שלא יהיו מתים מושלכים בו", וכשראו שסיווירוס משתדל בכל כחו להכרית אוכל מפיהם, ידעו

שהרעב הנורא יכריע את היהודים. החכמים התיאשו כנצחון, והיאוש הזה התבטא במה שאמרו: "סוף פורעניות גדול עתיד לבוא". (לעיל, אגדה י"ז). ואפשר לשער, שיעצו לבן כוויבא להכנע לרומאים על פי תנאים נאותים, אבל בן כוויבא לא התחשב עם דבריהם, כי: "אסר להו להרכבן: אנא משיחא", כלומר, אני המשיח, וכלכם מחויבים לשמוע רק בקולי. ובכן נמשכה המלחמה ואחרי חמשים ושתים פולמסאות כבש סיווירוס מבצר אחרי מבצר, עד כי נלחצו ונאספו היהודים אל עיר-המבצר האחרונה, אל ביתר.

עיר-המבצר ביתר היתה המשגב האחרון לבן כוויבא. בעיר הזאת נקבצו ובאו כל עדת ישראל: הסנהדרין; הישיבות; בתי-הספר הרבים שהיו מפוזרים על פני ארץ יהודה (אגדה ז). חז"ל הפריזו לספר מהמון בתי-הספר והתלמידים שהתכנסו לתוכה, וגם אלה היו חדורים ברוח המלחמה, ואמרו: "אם יבואו השונאים עלינו, במכתובין הללו אנו יוצאים ודוקרים אותם" (גיטין נז). והחכמים הוכרחו לשים מחסום לפיהם. ואף שהיה פירוד הדעות בינם ובין בן כוויבא – היו מחוברים על ידי רתוק, הוא התנא ר' אלעזר המודעי שהיה דורו וחביבו של בן כוויבא והיה גם חביבם של כל החכמים, ונשתייעו בו תמיד בדברי אגדה באמרם: "עדיין צריכים אנו למודעי" (שבת נה, בבא בתרא, י"ד, ועוד).

סיווירוס עם כל אגפי חילו פנה אל עיר ביתר ושם עליה מצור. והנה אין אנו יודעים דברים ברורים מכל הקורות והמעשים בימי המצור, איזוביוס כותב רק: "במרידות היותר גדולה היתה המלחמה בשנת השמונה עשרה לממשלת אדרינוס (134 לספיה"נ) סביב ביתר, שהיה מבצר חזק מאד ולא רחוק מירושלים" המצור על העיר הזאת נמשך הרבה מאד וכו' (קורות הכנסיה, 8. IV). ונוכל לצייר לנו שמסביב העיר הזאת היו במתחזיון לעלילות מלחמה נוראות. עם קטן, האזור בבטחוננו על אלהיו, מתאבק עם גוי איתן מלומד חקיקה קרב ומוזין בבליסטראות ומכונות. לפי עדות חז"ל, כשהקריבו את המכונות לנגוח את החומות – התנפלו עליהם היהודים מן המבצר בלב בטוח, כי הצדיק ר' אלעזר המודעי היה בכל יום עסוק בשקו ובתעניתו ומתפלל לפני ד' ואומר: "רבון העולמים אל תשב בדין היום!" נשענים על צדקת החסיד הזה, יצאו אנשי הצבא ורוח גבורה סמכתם להדוף את הרומאים ולהבריחם מן החומות, עד שנואש אדרינוס מתוקותו שיוכל לכבוש את העיר, ורצה לעלות ממנה, והנה בא אליו משומד נצרי³ והבטיח לו שהוא יפתח לפניו את שערי העיר, אם רק יצליח לעורר בלב בן כוויבא רגש חשד של בגידה על ר' אלעזר המודעי. המשומד בא להעיר דרך תעלה, בשעה שהיה ר"א המודעי טרוד בתפלתו, נגש אליו המשומד ולחש לו באזנו. האנשים שראו זאת תפסו את המשומד והביאוהו לפני בן כוויבא באמרם שהוא דבר עם ר"א על דבר סגירת העיר בידי הרומאים. בן כוויבא

3 במדרש איכה שלנו כתיב: "כתי" וכנראה זהו תקן הצינוורה, אבל במדרש איכה הוצאת בובר כתוב

בפירוש שהיה זה: "ש מ ד י א", בובר נבון אמנם בפירוש המלה הזאת, אבל לפי דעתי הדבר פשוט שהכוונה בזה ליהודי משומד, מין.

שאל אותו מה דבר עם ר"א. המשומד ענה: אם אומר – יהרגוני הרומאים, ואם לא אומר – תהרגני אתה, מוטב שלא אומר ולא אגלה את סוד המלכות. (כמובן, שכאשר רצו להרגו הודה לפני בן כוזיב שדברו יחד כביכול על אדות סגירת העיר). וכאשר שאל בן כוזיב את ר"א, שהביאוהו לפניו: מה אמר לך המשומד? ענה ר"א: בהיותי טרוד בתפילתי לא שמעתי כלום. בן כוזיב התקצף ובחמתו בעט ברגלו בר"א וכרגע מת ר"א. במותו יצאה בת קול: הרגת את ר"א המודעי זרועם של ישראל ועין ימינם, לפיכך זרועו של אותו האיש יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה וכו' (ירוש' תענית פ"ד, ה"ז, ואיכה רבה פ"ב).

בת קול הזאת היא – הסכמת העולם, כלומר, שכלם אמרו פה אחד, שבזה שהרג בן כוזיב את ר"א המודעי, שהיה לרוח גבורה ולזרוע לאנשי הצבא, בזה הוביש בן כוזיב את זרועו בעצמו, ובהריגתו את ר"א שהיה בעצמותו לעינים לבן כוזיב, בזה סימא את עינו בעצמו.

אפשר לשער, שראו החכמים כי מותו של ר"א הפיגה את רוח הגבורה מלבות אנשי הצבא: ועל ידי הרעב הנורא וחוסר המים באו הנצורים במצוק גדול⁴, וע"כ החליטו שצריכים להכנע בכל אופן, אבל בן כוזיב התעקש וסרב לשמוע לדבריהם, ובכך השתדלו להציל את יתר הפליטה כמו שעשה בשעתו ר' יוחנן בן זכאי, הם עזבו את בן כוזיב, וכפי הנראה מרמזי אגדה אחת יצא ר' יהושע בן חנניה מהעיר וכתר ברית שלום עם אדרינוס בשם כל החכמים והנוטים לדבריהם.⁵

ובזה מובנה האגדה שלנו. בתחלה הכריזו הרבנן על בן כוזיב שהוא משיח, כמו שקרא עליו ר"ע. אחרי שמלך בן כוזיב שתיים וחצי שנים, פסקו כבר הרבנן לקרוא אותו בשם הזה, אלא שהוא בעצמו אמר להרבנן: אני משיח! ואתם מחויבים לשמוע בקולי. אבל לבסוף כשהרג את ר"א המודעי, ראו החכמים שלכתחלה טעו בו, כי במשיח האמיתי כתוב: (ישעיה י"א): והירחו ביראת ד', לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אוזניו יוכיח, וזהו מה שאמרו: "דמורה ודאין", כלומר, שהמשיח יהיה חכם כשלמה המלך ולא ישפוט לפי מה שענינו ראות, אלא שיריח את האמת בחכמתו להוציא משפט צדק, אבל בן כוזיב הראה את ההיפך מזה, כי ע"י רמאות המשומד חשד את ר"א בדבר שאין בו, ושפך את דמו חנם, מזה נוכחו החכמים שאינו המשיח, ועל

4 דברי איזוביוס – בקורות הכנסיה" 8, V.

5 זהו הפירוש בדברי האגדה של "אריה דבי עילאי" (חולין נט), שלפי דעתי היא מספרת בהתחלתה על דבר הוכחות בין ר' יהושע ובין אדרינוס בשעה שגור לבנות אעליא קסיתולוגא, ואז אמר לו ר"י שהארי העליון (הרבנן) גם הם ימרדו בו, אבל אדרינוס לא שמע בקולו ולבסוף, במלחמה האחרונה בביתר, אמר אדרינוס לר' יהושע בבקשה ממך שהארי העליון ישוב למקומו (הרבנן יחדלו מהמרידה) ור"י התפלל ושב כארי למקומו (בהשתדלות ר' יהושע עזבו הרבנן את בן כוזיב) (עין ח"א אגדה ה'), ובה נבין מה שלא שפטו את החכמים כמורדים במלכות ונהרגו רק בגזירות השמד, וכן גם פסוק ולילינוס נהרגו רק על קדוש השם ולא כמורדים במלכות.

ידו לא תבוא הגאולה לישראל, ולפיכך צריכים להכנע להרומאים ולהציל את שארית הפליטה, ואז: "קטל'הו". אין הכוונה שהחכמים הרגו בפועל ממש את בן כוזיב, אלא מתוך שפרשו ממנו ולא תמכוהו עוד במלחמה, הרי זה כאילו הרגוהו, כי לבסוף אחרי שבגר הרעב בעיר ולא יכלו עוד הנצורים בחולשתם להגן על חומותיה, נכבשה העיר ביום המוכן לפורעניות הוא יום תשעה באב (תענית כ"ט). כפי הנראה הבדילו הרומאים מתוכה את אנשי השלום, ועל יתר תושבי העיר ערכו טבח נורא. וגם בן כוזיב נהרג⁶ במלחמה האחרונה ואת ראשו הביאו לפני אדרינוס. חז"ל מפרשים מאד בערך ההרג הגדול שנעשה בביתר. "היו הורגים בה עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו, הדם היה מגלגל אבנים גדולות והולך ושוטף מרחק ארבעים פרסה עד הים, את הילדים כרכו בספריהם ושרפום, עוללים נפצו אל הסלע" (גיטין נז, ירוש' תענית שם) סוף דבר, לא החיו שם כל נשמה. "ביתר לא נמלט טכנה איש להתיר אשת איש" (אבות דרבי נתן, פ' ל"ה).

לפי דברי דיו קסיוס נהרגו במלחמות בן-כוזיב חמש מאות ושמונים אלף יהודים, מלבד שמתו ברעב ותחלואים וכו', אבל גם רומאים רבים מאד נהרגו, עד שבבשורת הנצחון שכתב אדרינוס להסינס, לא נועז להתחיל במלים הרגילות: "שלום לי ולצבאותי".

אחרי שהצליח סיוורוס להשקט את המרידה, קבל את התואר: (Ornamenta Triumphalia) ונתמנה לנציב בסוריה (שיריר 698 הערה 140) וטורנוס רופוס שב למשמרתו הקודמת להיות נציב ביהודה⁷ ולשפוט את המורדים, איש הדמים הזה, בהיותו מתחלה הוא בעצמו יהודי – ידע למצות את עומק הדין של נקמה אכזרית ביהודים, כמו שדרשו חז"ל על הכתוב: "ורדו בכס שונאים" – שאעמיד עליכם מכס וככס" (ילקוט, בחוקותי). ראשית ערך טבח גדול במורדים, כמו שמעיד חברו לדעה איוזוביוס: "אחרי שהשיג רופוס מהקיסר חיל עוזר הראם קשה מאד, חבורות חבורות הובילים לטבח וכו'" (קורות הכנסיה" 8, IV), ואחרי שהיה מיצר שנשארו אנשי השלום – יעץ, כפי הנראה, לאדרינוס לגזור את גזירות השמד⁸, והמטרה היתה, או שיהפכו כל היהודים למינות, או להרבות את הרוגיהם, ומפני שהמינים נקראו בפי חז"ל בשם: "עשו הרשע"⁹, ובשם:

6 במד' כתוב שהתהלל גונתאי אחד שהוא הרגו, אפשר שצ"ל "גונתאיי" כלר', אחד מהנצורים הגנוסטיים

7 הנה בין התוארים הרבים שהיו ליליוס סיוורוס נמנה גם התואר: "נציב יהודה", ואחרי כן: "נציב סוריה" (עין שיריר 1, 648). אבל ממקורות התלמוד והמדרש נראה בפירושו, כי בגזירות השמד שארכו משך שלש שנים אחרי נצחונו של יוליוס סיוורוס – היה טורנוס רופוס הנציב, כמו שמצינו שהוא חרש את ההיכל (ירוש' תענית פ"ד, ה"ט) והוא דן את ר' עקיבא (ברכות סא), לכן אין ספק, שיווליוס היה לנציב ביהודה רק במשך ימי המלחמה ואחרי כן היה לנציב בסוריה.

8 ובאמת מצינו שחז"ל נקייהדעת לא קללו את שונאיהם אחרי שהאיבים מתו, ורק את שם שני אנשים הזכירו בקללה: "אדרינוס שחיק עצמות" או "שחיק סמיא" (קהלת יח, יד), וגם את שם טורנוס רופוס: "חרש רופוס שחיק עצמות את ההיכל" (ירוש' תענית פ"ד, ה"ט).

9 ואפשר עוד שטורנוס רופוס נקרא ביחוד בשם: "עשו הוא אדום", מפני שהמלה: "רופוס"

„נָבֵל“ (לעיל אגדה יב) לכן דרשו: „אמר נָבֵל בלבו – זה עָשָׂה הָרָשָׁע, ולמה נקרא שמו: נבל? עד שם שמלא כל ארץ ישראל מנבלתן של ישראל“ (מדרש תהלים ריש פ' י"ד).

ובזה נבין הדבר, שמתפלאים החוקרים על זה, שלא יצא אדרינוס לגמרי בעקבות אנטיוכוס מלך יון, שאנס את היהודים לעבוד את אלילי יון ולאכול את זבחייהם, אבל אדרינוס אנס רק לבטל את התורה והמצוות? אולם באמת היו היונים, וכן גם הרומאים רק כלי-חפץ בידי האחים הנפשעים היהודים, ובכן בימי אנטיוכוס, שהיו היהודים המתונים בעצמם עובדים את אלילי יון ואוכלים מזבחייהם, לכן רצו ליון את כל היהודים, ומלבד בטול התורה והמצוות – אנסו אותם על ידי חיל יון לעבוד גם את אליהם. לא כן עכשיו, רוח החיה של הגזירות היו היהודים המינים, שגם הם בעצמם לא עכדו את האלילים, ולכן השתדלו רק להפוך את היהודים למינות, לבטלם מתורה ומצוות, וביחוד ממצוות שבת ומילה, שהיו תועבות נפש המינים כנודע. ובכן, אחרי שנגמרה המרידה, שנבראה בעֲטִים של המינים, מצאו עתה להם עבודה אחרת להכחיד את היהדות. ולא לבד טורנוס רופוס הנציב, אלא גם כל בני סיעתו המינים היו הנהוגים בסרדיוטי רומי, ואת מי שצוו להרוג – קיימו הסרדיוטים את פקודתם, כמו שמצינו, שאלישע בן אבויה, אחרי שנהפך למין, היה הורג את רבי התורה (ירוש' חגיגה פ"ב, ה"א), כלומר שהיה מצוה להסרדיוט להרגם. הם היו מפקחים את עיני שוטרי רומי על תחבולות היהודים להפקיע את עצמם מחלול שבת, וכשאנסו הרומאים אותם לחלל את השבת לשאת קורות, נשאו היהודים את הקורה בשנים, כי ע"פי הדין: „שנים, שעשאוהו פטורים“. ובכן צוה אלישע, שיאנסו את היהודים לשאת הקורה יחידי, כן לא נתנו אותם לפרוק מעליהם את המשא ב"כרמלית", אלא ברשות הרבים. ובעת שמצד האחד רצו להעביר את היהודים על דתם ע"י יסורים נוראים, „שהיו מביאים כדוריות של ברזל מלובנים באש ונותנים תחת שיחיתן וקרומיות של קנים נתנו תחת צפרניהן“ (מדרש תהלים טז). מצד השני הסיתו אותם בכל מיני פתחים, כמו שרבי עקיבא עורך את החזיון: „אומות העולם שואלות את ישראל: מה דורך סדור שכך אתם נהרגין עליו? וכו', הרי אתם נאים! הרי אתם נבורים! בואו והתערבו עמנו! וישראל אומרים: אני לדודי ודודי לי“ (מכילתא שמות טו, ב). אבל היהודים קבלו את כל היסורים באהבה וימותו מות גבורים על קדוש השם. בכל זאת היו רבים מהם שלא יכלו לעמוד בנסיון ונשתמדו ועברו למינות, כמו שמצינו, שאחד מתלמידי ר' יהושע נשתמד ונעשה סרדיוט ופגש בשני חבריו, ששינו עטיפתם, כדי שלא יכירו שהם יהודים, אבל הוא הכיר את חבריו. ולבסוף הזכיר להם דרשת ר' יהושע (ב"ר פ' פ"ב) ¹⁰, וגם קהלות שלמות יצאו מכלל ישראל ונהפכו למינות, כמו שמצינו: א"ר אבוהו שלש

(Rufus) היא ברומית: „אדום“.

10 עיין בסוה אגדה ע"א, בהערה שם הוכחנו, כי רובם של קסדרי רומא בא"י היו אז יהודים.

עשרה עיירות, נשתקעו בכותים בימי השמד (ירוש' יבמות פ"ח ה"א) כלומר, נשתקעו במינים, כי הכותים גם הם היו גרדפים בימי אדרינוס, ועל כך גרזים הקדוש להם העמיד אדרינוס מקדש ליופיטור, מפני שהכותים נלחמו גם הם נגד אדרינוס (ספר יהושע השומרוני).

אולם גם דבר טוב נולד אז, כי יצאו מקהל היהודים והיו לאומה בפני עצמה, לא רק המינים הגנוסטיקים, אלא גם כל כתות הנוצרים, בין הנוצרים היהודים ובין הנוצרים-היונים. ושני מורים בכנסיות הנוצרית, הגישו אל אדרינוס מגילת ספר להוכיח, כי הברית החדשה היא תורה בפני עצמה, ואין לה כל יחס וחבור אל היהדות (איווביוס, קורות הכנסיה 3. 1).

פולמוס של יט פולמוס של

ואלו הן שמונה סלכי יון, אלכסנדר מוקדון וכו', נסקלגם, מפולמוס של אסווירוס עד פולמוס של אספסינוס שמונים שנה, אלו בפני הבית, מפולמוס של אספסינוס עד פולמוס של טיטוס כ"ד, ומפולמוס של טיטוס עד מלחמת בן כוזיבא י"ו שנה, ומלחמת בן כוזיבא ב' שנים ומחצה" (סדר עולם, דפוס קראקו, פ' ל).

על דבר זהותו של אסווירוס זה נשפך דיו הרבה. רפופורט (ערך מילים, ע' אסווירוס) משער, שזהו סקווירוס, סגנו של פומפיוס, שר צבא רומא, שכבש בפעם הראשונה את ירושלים בימי מריבות האחים הורקנוס ואריסטובול. אבל זהו דוחק גדול לתקן „אסווירוס–אסקווירוס“ ולקרא על שמו את הפולמוס של פומפיוס. אחריו בא גריץ (שפ"ר, חלק ב' ציון ט) והוא משער, שהכוונה כאן לקונטיליוס ורוס, נציב רומא בסוריה, זה, שהכניע את הכורדים בארץ יהודה בשנה הראשונה אחרי מות הורדוס, והוא מתקן: „ורוס“ במקום „אסווירוס“. אבל, ידוע שמזמן הורדוס ופולמוס של ורוס עד מלחמת אספסינוס לא היו פ' שנה אלא שבעים שנה – וגם זה, שמלחמת ורוס לא היתה חשובה כל כך, עד שתשאר בזכרון העם יותר ממלחמות אחרות הקשות ממנה.

והנה חז"ל בעצמם גלו לנו במקום אחד, למי מתכוונים בשם אסווירוס. כי הנה אמרו: „כרטי שלי לא נטרתי, לא היה נפשכם להיות כותבים לימי בראשית ולא לבנין בית המקדש ולא ליציאת מצרים, והיו כותבים לשני השמורות, חזרו ישראל להיות כותבים לחמשים למלכותו של אנוכמוס וכו' וכן לשמונה עשרה שנה למלכות של אסווירוס“ (מדרש זוטא על שיר השירים, הוצאת בובר). כאן גילו לנו, כי בשם אסווירוס התכוונו לספטימוס סווירוס, שכידוע רק הוא מלך שמונה עשרה שנה (משנת 193–211).

והנה בספרי זה (חלק ראשון) הוכחתי, שחברן טור מלכא הנזכר בתלמוד (גיטין נז) היה באחרית ימי רבי יהודה הנשיא (רבי), על ידי ספטימוס סווירוס

קיסר רומא, כי מרדו בו היהודים, וברור, שלזה מתכוונים גם דברי "סדר עולם", שהוא קורא להמלחמה הזאת: "פולמוס של אסירוס".

עלינו עתה להציב את הגירסא הנכונה ב"סדר עולם", כי המעתיקים סרטו את הלשון מאד, כמו שנראה מחלופי הנוסחאות בין הילקוט ובין "סדר עולם". ולדוגמא, ב"סדר עולם": "ואלה הם שמונה מלכי יון אלכסנדר מוקדון וכו' נסקלגם, מפולמוס של אסירוס וכו' עד מלחמת בן כוויבא שלש שנים ומחצה"; אולם בילקוט (ד' פראנקפורט דאדר, דניאל, פסוק: והצפיר) הנוסחא מהופכת, ושם היא כן: "מפולמוס של אסירוס וכו' שבע עשרה שנה מלכות בית כוויבא וכו' עד מלחמת בית כוויבא שלש שנים ומחצה, מכאן ואילך צא וחשוב תרי"ו שנה ומחצה, אלו הם מלכי יון אלכסנדר מוקדון וכו' נסקלגם". רואים אנו, שהמעתיקים בלבלו את הנוסחאות, ולפי זה יתכן, שלכתחלה היה כתוב "פולמוס של אסירוס" בסוף כל הפולמוסאות, ואחר כך העבירו אותו המעתיקים לראש הפולמוסאות: הם עשו כך בשביל קושיה גדולה שנודמנה להם: הם ידעו, כי רבי יוסי בן חלפתא הוא מחבר הספר "סדר עולם", והנה רבי יוסי זה הלא היה תלמידו של רבי עקיבא, דור שלם קודם פולמוס ספטימוס סיוירוס, ואיך היה יכול לכתוב על אדותיו? ולכן הציגו את פולמוס אסירוס בראש, כדי שיגמרו במלחמת בן כוויבא שהיתה בזמן ר' יוסי; אבל המגיהים האלה לא התבוננו, שנמצאו ב"סדר עולם" עוד הרבה דברים, שנכתבו שנים רבות אחרי מות ר' יוסי ונוספו על ידי סופרים מאוחרים (דוגמא לזה ראה גם להלן).

והנה מלבד הסרוס והבלבול יש גם שגיאות גדולות במספר השנים, לכן אציג פה את הנוסח הנכון, לפי דעתי, בצירוף נוסחת-השנים המתוקנה של "סדר עולם" כתב יד (הובא בספר "מאור עינים", פ' י"ט). לפי דעתי, צריך להיות כך: "אלו הן שמונה מלכי יון אלכסנדר מוקדון וכו' נסקלגם, אלו הן בפני הבית, מפולמוס רומיים של אספסינוס עד פולמוס של קיטוס ג'ב שנה. מפולמוס של קיטוס עד מלחמת בן כוויבא י"ו שנה, ומלכות בן כוויבא שתי שנים ומחצה ומלחמת בן כוויבא שלש שנים ומחצה¹, ומג'ב שנה אחרי חרבן הבית², עד פולמוס של אסירוס שמונים שנה".

מה שאמר "אלו בפני הבית" כוונתו להודיע בזה, שהחשבונות שחשב עד עתה היו במשך זמן הבית, אבל חשבון הפולמוסאות בכלל מתחיל מזמן חרבן הבית ואילך, ומפני שעכשיו הוא גומר את החשבונות הנוגעים להיונים, ומתחיל את החשבונות של פולמוסאות הרומאים, לכן הוא מדגיש: מ.פולמוס

1 רבו מאד שני הנוסחאות בזה, כי יש גורסים: "מלכות בן כוויבא" ויש גורסים: "מלחמת בן כוויבא" ויש גורסים שניהם, כמו בילקוט: "מלכות בית כוויבא ומלחמת בית כוויבא" וכן יש גורסים שתי שנים ומחצה, ויש גורסים: "שלש שנים ומחצה", והנוסחא הנכונה היא: "מלכות בן כוויבא שתי שנים ומחצה, ומלחמת בן כוויבא שלש שנים ומחצה" ועיין באגדה י"ד מה שכתבנו שם.
2 חמש התבות הללו נמצאות בנוסח כ"י אוקספורד בסוף המאמר הזה.

רומיים של אספסינוס". ומח שאמר "עד פולמוס של קיטוס ג'ב שנה". כן היא הנוסחא הנכונה ב"מאור עינים", וכן מצא שטיינשנדר במשניות כתב יד (סוטה, מ"ז) במקום "פולמוס של קיטוס" – "פולמוס של קיטוס", והכוונה בזה להמלחמה של לוסיוס קווינטוס Lusius Quintus, שר צבא טרינוס, שנלחם ביהודי בבל וארם, שנגמרה בשנת ארבעים ושבע אחרי חרבן, ומפני שפולמוס אספסינוס התחיל ארבע שנים לפני חרבן, אם כן עד שנגמר פולמוס של קיטוס הוא ג'ב שנה (משנת 66–117). "מפולמוס של קיטוס עד מלחמת^{2b} בן כוויבא י"ו שנה" – המספר הזה מתאים גם כן (משנת 117 עד התחלת שנת 132), שאז נגמרה מלכות בן כוויבא והתחילה מלחמת בן כוויבא וחרבן ביתר, שנמשכה שלש שנים ומחצה, היינו מהעת, שבא יוליוס סיוירוס עם חילו הגדול עד שנכבשה ביתר ונהרג בן כוויבא, זאת אומרת, מהתחלת שנת 132 עד שנת 134 וחצי. אחרי כן בא איזה סופר מאוחר לרבי יוסי והוסיף בסדר עולם גם את חרבן טור מלכא, שנחרבה בפולמוס ספטימוס סיוירוס. והנה מדברי רבי יוסי האומר: "ג'ב שנה אחרי חרבן הבית עשתה ביתר" (ירוש' תענית פ"ד, ה"ה) – הבין הסופר, שהתסיסה בביתר התחילה בשנה ההיא, והוא מתחיל חשבונו משנה ההיא, וכותב: "מג'ב שנה אחרי חרבן הבית עד פולמוס של אסירוס שמונים שנה" היינו, משנת 122 עד שנת 202, שאז נגמר חרבן טור מלכא³, שזהו בדיק שמונים שנה.

והנה נמצאה ראיה ברורה, שלפני איזה מהמעתיקים של "סדר עולם" היתה הנוסחא כמו זו, שמתוקנה על ידי כאן, ופולמוס אסירוס נמצא שם בסוף הפולמוסאות, כי הנה ב"סדר עולם", שהוציא לאור החכם ב. רטנר – מביא שם במקום הזה בהערה, שבכ"י אוקספורד ובנוסחת "מאור עינים" אחרי המלים "ג'ב שנים אחרי חרבן הבית" מוסיף: "מכאן ואילך צא וחשוב שש מאות ושש עשרה שנים ומחצה", וכן הוא בילקוט דפוס סלוביניקי, והעיר שם ה' רטנר, שזאת היא הוספה של הסופר המעתיק את ה"סדר עולם", שהיה בשנת ד' אלפים תקצ"ו (עיין שם בפ"ל, בהערה נ"ז, מביא שהסופר כתב: "מכאן ואלך צא וחשוב תשס"ח לחרבן ושנת החרבן היתה ג"א תתכ"ח, ואם נוסיף עליהם תשס"ח אחרי החרבן יעלו ד' אלפים תקצ"ו"), והנה אם תחסיר מהמספר תשס"ח מהחרבן את שמונים השנה מפולמוס של אסירוס עד אספסינוס, וממנו עד קיטוס ג'ב שנה, ומקיטוס עד בן כוויבא ט"ז, ומלחמות בן כוויבא ג' שנים ומחצה, ביחד קנ"א וחצי, ישאר תרי"ו וחצי. אבל ה' רטנר מתפלג, שהחשבון של הסופר איננו מדויק, שהרי השמונים שנה מפולמוס של אסירוס עד אספסינוס הלא היו בזמן הבית, ואם כן לא נוכל לנכות מהמספר תשס"ח רק ע"א שנה ולא קנ"א וחצי! לכן החליט רטנר, שהסופר טעה בחשבונו.

ולפי דעתי צדק רטנר בדבריו רק למחצה, היינו, שבכלל יש כאן טעות, אבל לא צדק בזה, שתלה את הטעות בדברי הסופר, כי קשה מאד ליחס לסופר

^{2b} שירירי מבאר שמלחמה היא שנלחמו היהודים באויביהם, ופולמוס היא שנלחמו אייבים ביהודים.

3 עיין בת"א אגדה כ', בהערה.

טעות בחשבון שכזה, שהוא בעצמו הולידו ולא העתיקו מהסופר שלפניו, אך בלי ספק היתה לפני הסופר הזה הנוסחא: "ומנ"ב שנה אחרי חרבן הבית עד פולמוס אסוירוס שמונים שנה", כאשר הגהתי, ואם כן גם שמונים שנה אלה הן אחרי הבית, וחשבון הסופר מדויק היטב. אולם, אחר כך באו מעתיקים ו"הגיהו" את נוסחת הסופר המדויקה, תקנו אותה לפי דעתם והעמידו את "פולמוס אסוירוס" בראש הפולמוסאות, אבל לא הבינו לתקן לפי הגהתם גם את חשבון הסופר, ולכן תלה רטנר את טעות החשבון בסופר הראשון.

הננו רואים בזה, שבעל "סדר עולם" מונה שלשה פולמוסאות: "פולמוס של אספסינוס", פולמוס של קיטוס, פולמוס של אסוירוס", היא המלחמה של חרבן טור-מלכא בימי רבי, ומלבד זאת מונה בעל "סדר עולם": "מלחמת בן כוזיבא" היא המלחמה של חרבן ביתר, ואפשר מפני שרצה למנות את מספר השנים, שהיה בן כוזיבא למלך, שהוא כולל אותן בתוך שש עשרה השנים לכן תולה בו גם את מספר השנים של מלחמת יוליוס סיוורוס, עד שנפל בן כוזיבא במלחמה ונהרג. לכן לא היה יכול למנות מפולמוס של יוליוס סיוורוס, שהיה כבר אחרי מלכות ב"כ, וגם לא מפולמוס של טורנוס רופוס.

והנה רבי יוחנן מונה שלשה חרבנות (גיטין, נ"ה), ואיננו מונה את הרביעי, מפני שרבי יוחנן מונה "חרבנות", כלומר: מקומות של ארץ ישראל שנחרבו, ואלה היו רק השלשה שחשב: חרבן ירושלים, חרבן טור-מלכא וחרבן ביתר, אולם הפולמוס הרביעי של יהודי ארם ובבל – זו היתה רק הריגה גדולה של היהודים, אבל לא חרבן מקום של היהודים בארץ ישראל.

כי ארם ובבל הם בחוץ לארץ, ומלבד זה לא נחרבו או המקומות האלה. שלשה הפולמוסאות האלה המונים ב"סדר עולם" הם הנזכרים במשנה: "בפולמוס של אספסינוס נזרו על עטרות חתנים וכו', בפולמוס של טיטוס (ק"טוס), נזרע על עטרות כלות וכו', בפולמוס האחרון נזרו שלא תצא כלה באפריון בתוך העיר" (סוטה, מ"ז).

והנה כל החוקרים חשבו, שהפולמוס האחרון הוא זה של בן כוזיבא, אולם הדבר הזה איננו נכון, כי מלבד שהננו רואים, שדקדקו החכמים בסדר עולם וקראו לשלשה מהמאורעות בשם "פולמוסאות", ולמאורע בן כוזיבא בשם: "מלחמת בן כוזיבא". הנה בפולמוס האחרון גזרו חכמי הדור: "שלא תצא כלה באפריון בתוך העיר", ואם הפולמוס האחרון הוא זה של בן כוזיבא – היה גם ר' יהודה בן אילעאי בין הגזורים, כי הוא היה אחד מתלמידי רבי עקיבא ומראשי חכמי הדור אחרי מלחמות בן-כוזיבא, ואם כן, איך היה יכול רבי יהודה זה בעצמו לאמר לענין הלכות מאן: "אפילו יושבת באפריון והולכת מבית אביה לבית בעלה" (יבמות ק"ח). שמוזה נראה שבימי רבי יהודה היו מעשים בכל יום, שהיתה הכלה יוצאת באפריון? ⁴ ובכן ברור, שלא גזרו עדיין על האפריון, והאיסור הזה נולד רק בפולמוס האחרון, שהיה בימי רבי.

4 אמנם במשנה שם מסיים: "ורבותינו התירו שתצא כלה באפריון בתוך העיר", אבל על כרחי

נשאר לנו עוד רק לברר דבר אחד: האמנם רק על שלשת הפולמוסאות גזרו גזירות של אבלות, ועל מלחמת בן כוזיבא לא גזרו כלל? וכי יעלה על הדעת, שלחרבן ביתר ולההריגה הגדולה והאימה הזאת לא עשו רבותינו כל זכר של אבלות?

על זה נשיב, שאמנם כן עשו זכר גדול של אבלות למלחמת בן כוזיבא, והזכרון הזה נוהג עד היום בכל תפוצות ישראל, יותר מכל שאר הזכרונות שתקנו לאבלות הפולמוסאות, והוא: האבלות מחג הפסח עד שבועות, שאסור להסתפר ולעשות נשואין, והטעם נתנו לזה, בשביל שמתו בו תלמידי רבי עקיבא (שולחן ערוך, אורח חיים, תצ"ג), כלומר, שמתו במלחמת בן כוזיבא ⁵

כ

ארסקינס מלכא

ר' יונה ורב יוסי עלין קומי ארסקינס באנטוכיה ¹, חתנין וקם מן קומיהון ², אמרין ליה: מן קומי אילן יהודאי את קאירם? ³, אמר לון: אפיהון דהני אני חזי בקרבא ונצח" ⁴ (ירושלמי ברכות פ"ה, ה"א).

¹הכוונה בזה לאורסיצינוס שר הצבא של הקיסר קונסטנטינוס וגיטו של הקיסר גללוס. האחרון היה עם חילו בארץ הקדם בשנת ארבעת אלפים ק"א (351) ונלחם נגד הפרסים שהתחזקו והתגברו על רומא באסיה המערבית, וגללוס

רבותינו אלה היו לכל הפחות דור אחד אחרי דור הגזורים, אם כן היו אחרי דורו של רבי יהודה בן אילעאי ואין היה יכול הוא לאמר: "אפילו יושבת באפריון?" אלא ודאי שהפולמוס היה בימי רבי, "ורבותינו מתירין" הוא כפי הנראה, רבי יהודה הנשיא – נכדו של רבי, שהוא ובית דינו נקראו בשלשה מקומות סתם בשם "רבותינו" (עין ע"ז לז: נדה, כ"ה). ועיין בספר "דורות הראשונים" (ח"ב, פ"ח), שמביא עוד הרבה מקומות בשם "רבותינו" רבי יהודה הנשיא בשם "רבותינו". פה מקום להעיר על טעות הרה"ח ר"ז יעבץ (בספרו תולדות ישראל ח"ז, צד 138) שטעה בפשט הגמרא (סוטה, מט), שם על דברי המשנה: "בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון וכו' ע"ז תשאל הגמרא ומשיבה: "מאי טעמא? משום צניעות" וסבר הוהב יעבץ, שהשאלה היא: מפני מה גזרו? משום צניעות! דבר אשר אין לו כל שחר, כאשר התפלא הוא בעצמו: "מה צניפות יש ביציאת אפריון? לכן נדחק לפרש, שלא באה כדי לבטל את הצניפות, אלא די למנוע את הפרסום באה עיי"ש, אבל באמת השאלה והתשובה בגמרא קאי על סוף המאמר בהמשנה: "ורבותינו התירו" על זה שואלת הגמרא: "מאי טעמא? ומשיבה "משום צניעותא", כלומר, לכן התיר רבותינו שתצא באפריון, יען שם באפריון פניה מכוסים וזהו צניעות.

5 המאמר הזה נדפס אמנם ממני בקונטרס: "פולמוס אסוירוס" (התקופה כרך 17-19), אבל כאן

הוא בשנים רבים.

1 נכנסו לפני ארסקינס.

2 כשראת אותם השר, קם מפניהם.

3 אמרו לו עבדינו: מפני היהודים הללו אתה קם?

4 את פני היהודים הללו אני רואה במלחמותי ונצח.

זה בבואו לא"י חפץ להעביר את היהודים על דתם על ידי שר צבאו ארסקי-נוס, ולכן מצינו שארסקינוס בהיותו בעיר צנברא שרף את ספר התורה של בני העיר, והם באו לר' יונה ולר' יוסי ושאלו: "מה לקרוא בספר כרביס?" כלומר, אם מותר לקרוא בחומש (ירושלמי, מגילה פ"ג, ה"א), וכן גם גזר ארסקינוס על היהודים שיאפו בשבת פת לאנשי חילו (שביעית פ"ד, ה"א), היהודים רצו למרוד בארסקינוס, כי בשעת השמד מחויב כל יהודי למסור את נפשו על כל דבר קל, אבל ר' יונה ור' יוסי גדולי הדור, בידעם, שלא יוכלו היהודים לעמוד בפני הרומאים, וראו בזה סכנת כליון האומה, לכן הורו שמותר לאפות לחם בשביל חיל ארסקינוס בשבת, והם נתנו טעם לדבר, שארסקינוס אינו מתכוון להעביר את היהודים על הדת, אלא שרצונו להאכיל את בני חילו פת חמה (ירושלמי, שם), בדברים הללו הרגיעו את לב רבים מיהודים להשתמש מהמרידה, אולם הקנאים מרי נפש הבינו את מחשבותיו של ארסקינוס, שרצונו באמת רק להעביר את היהודים על דתם, והחליטו להתקומם ולמות מות גבורים. ארסקינוס נצח את המורדים והחריב את הערים צפורי, טבריה, לוד ועוד, וישם אורבים לצוד את הנמלטים מצפורי, כמו שמצינו: "ביוםא דארסקינוס מלכא הוה צפוראי מתבעין וכו' ואיתצידן כולהון מן כירדא" (ירושלמי יבמות פט"ו, ה"א). הנצחון הזה בא לו על נקלה מפני שלא התקומם כל העם, וזהו שאמר ארסקינוס לעבדיו: את פני היהודים הללו אני רואה במלחמותי ואני נוצח, כלומר, אני נצחתי את המורדים רק על ידי שני החכמים האלה, שהיו מרגיעים את רוב העם, ונשארו מורדים רק מעטים, שהיה נקל לי לנצחם.

והנה באגדה הזאת נגעתי כבר בחלק ראשון (אגדה כט–ל), אבל עכשו הגיע לידי ספר "דורות הראשונים" ח"ב, ושם ראיתי (מפרק לד עד לט) שהמחבר מקדים את ר' יונה ור' יוסי בערך חמשים שנה לפני מלחמת גללוס וארסקינוס ביהודים⁵, וכאשר עמד לנגדו הדבר, שאנו רואים שארסקינוס זה שרף ספר תורה בימי ר' יונה ור' יוסי, ורדף אחרי שארית הפלטה של היהודים בצפורי, ולכן המציא המחבר, שהיו שלשה אנשים (ואולי ארבעה), שנקראו בשם ארסקינוס.

5 את הדברים האלה הוא מוכיח בראיות רבות מן תלמוד בבלי וירושלמי והנני להשיב עליהן הנה המחבר מתאמץ להוכיח (פ' לז) כי ר' מנא, בנו של ר' יונה וחברו ר' יוסי בר בון היו כבר עוד לפני שנת ד"א ס' מגדולי הדור, ובשנת ד"א ק"א (ימי ארסקינוס) כבר מתו, וראיותיו הן: הנה נמצא את ר' מנא נושא גנותן עם ר' בון בן חייא (ירוש' חלה פ"ד, ה"ז) וכל ימי ר' בון בר חייא היו רק כ"ח שנים (ברכות פ"ב, ה"ח) ואחרי אשר ר' בון ישב עוד לפני ר' יוחנן (קדושין מ"ד) א"כ על כרחך נשא ונתן ר' מנא עוד עמו לפני ד"א ס' (עיי"ש שהוכיח בפלפול אריך), ואולם אך למותר לדקדק בפלפול, כי אם אפילו היו כלם נכונים, גם כן אין מזה כל ראיה, מפני שבאמת שם הכוונה לר' מנא הראשון, שהיה תלמידו של ר' יוחנן, כמו: "בעי מיניה ר' מני מר' יוחנן" (מנחות כא), והנני להביא על זה ראיה, מדברי המחבר עצמו, שכתב שם (בהערה סט) כי ר' בון בר כהנא היה בן גילו של ר' בון בר חייא, שנפטר בן כ"ח שנה, ולפי זה אם היה האחרון פחות מכת שנה בעת שדבר עם ר' מנא, היה גם ר' בון בר כהנא צעיר לימים בימי ר' מנא, אבל הדבר הזה אינו נכון, כי באמת נמצא שהיה רב בן בר כהנא זקן לא רק בימי ר' מנא אלא עוד בימי ר' יונה אביו, כמו שמצינו בירוש' (מ"ק פ"א, ה') "ר"מ איתבר עוקא דסולמא שאל לר'

שנים היו בימי ר' יונה ור' יוסי והם שונים בתכונתם. הראשון היה רשע, והוא אשר שרף ספרי תורה בצנברא, ובני העיר שאלו את ר' יונה ור' יוסי אם מותר לקרות בחומשים בצבור (ירוש' מגילה, פ"ג, ה"א), וזה היה בזמן קדמון (לפי השערת המחבר), עוד בימי ר' יצחק נפחא, וראה לזה מצא, כי שלחו ליה בני הגליל לר' חלבו ואח"ז לר' יצחק נפחא: "בהו לקרות בחומשים בבית הכנסת בצבור" (חולין ס'), ומזה הוא מחליט, ששרפו אז הרומאים את ספרי התורות בכל ארץ הגליל, ולכן שאלו אם מותר לקרות בחומשים, ומכח לימוד של "מה מצינו" הוא מחליט, שאז שרף ארסקינוס גם את הס"ת בצנברא, וא"כ "שמע מינה", שארסקינוס זה היה בזמן קדמון עוד בימי ר' יצחק נפחא.

יונה אביו ושרא ליה אפילו כן א"ל פוק חמי חד סב וסמוך עליו, נפק ואשכח ר' בון בר כהנא ושרי ליה – הנה הוא קירא לרב בון: "חד סב", ואם כן על כרחך ר' מנא שדבר עם ר' בון הוא הראשון, וממילא נופלות בזה כל הראיות שהביא מזה, שנמצא את ר' מנא בחברת ר' שמאל בר אבדימי ור"י בן אלעזר (ירוש' שבת פ' כ"א, ה"א) שהספיד את ר' יוחנן (מ"ק כ"ה) מפני שגם פה הכונה לר' מנא הראשון.

והנה מוסיף המחבר להביא ראיה מזה, שמצינו ששאל גמליאל זוגא את ר' מנא (ירוש' ביצה ס"ה) והוא זה ששאל שאלות גם לר' יוחנן, אך גם כאן הכוונה היא לר' מנא הראשון – אמנם, פה כאלו חש המחבר בעצמו, שהגדיש את הסאה, לכן הוא אומר: "ר' מנא זה (ששאלו גמליאל זוגא) הוא השני ולא הראשון, אף שהיה בן דורו של ר' יוחנן, אך לא האריך ימים כמוהו, כי מצאנו בשמו ועמו רק את ר' אלעזר ורחב"א ור' אסי, אבל לא את ר' זירא וחביריו, מפני, שכפי הנראה כבר נפטר בימיהם ולא הגיעו ימיו להימים ההם" עכ"ל. אבל מקום זה אפשר להסיק את ההיפוך ממש, ר' מנא זה הוא הראשון שהאריך ימים אחרי ר' יוחנן, כי נמצאנו בחברת ר' יצחק בן אלעזר ור' שמאל בן אבדימי.

נשאר לנו עוד לבקר את ראיותיו מר' יוסי בר בון חברו של ר' מנא, שנמצא אותו נושא ונותן עם ר' אבהו (ירוש' סנהדרין פ"א, סה"ב), ועם ר' סימון (שם פ"א, ה"ד), שהיה כבר מגדולי תלמידי ריב"ל, ויוכל להחשב לגמרי על דור השני לאמוראי א"י, א"כ מבואר מזה, כי ר' יוסי בר בון היה לכל הפחות בערך שנת ד"א ס' מגדולי הדור, ובפרט, שגמליאל זוגא שאל אותו (ירוש' שקלים פ"ג, ה"ז) עכ"ל. אולם גם פה מוכרחים אנו להחליט שהיו שני ר' יוסי בר בון בשני זמנים שונים, כמו שמחליט גם המחבר בעצמו (כפ"ע בהערה), אבל לפי דעתו היה הראשון חבירו של ר' מנא בנו של ר' יונה, והשני היה אחריו בימי ר' אשי, אך לפי דעתי היה הראשון בימי ר' יוחנן, והשני היה בימי ר' מנא, והוא הוא זה שהיה בימי ר' אשי, כמו שנמצא, שהיו בימי ר' אשי גם ר' חנינא ראש הישיבה חברו של ר' מנא השני, וגם ר' אבא האחרון ועוד אחרים שישבו לפני ר' מנא השני, שלפי דברי המחבר הם כולם היו בימי ר' אשי.

והנני להביא ראיה, שר"י בן בון הראשון היה בימי ר"מ הראשון, הנה גם חמחבר אף שהוא חותר בכל כחו להקדים את זמנם של ר"מ ור"י בן בון, בכל זאת הוא מחליט, שהם כבר לא חבירו את ר' יוחנן מפני שהיו אחריו (פ"י), והנה נמצא: "ר' יוסי בן בון ר' יוחנן בשם רשב"ל וכו'" (ירושלמי כתובות פ"ד, ה"ד) שכפי הכלל שהניח הר"י הלוי, שבכל מקום שנמצא לשון כזה, הוא מראה על תלמיד השומע מפי רבו, וכמעט "כל חשבוניתיו בנויים על הכלל הזה, ואם כן משמע שהיה ר"י בן בון תלמידו של ר' יוחנן, וגם הננו יודעים מפי ר' שריא גאון, כי ר' אלעזר מת בשנה אחת עם ר' יוחנן, והנה נמצא: "ר"י בן בון א"ר

אחריו שנים רבות היה אורסקינוס השני. הוא היה צדיק ומוקיר רבנן... לכן, קם לפני ר' יונה ור' יוסי, כאשר באו אליו לאנטוכיא (ירוש') ברכות, פ"ה, ה"א, והוא הוא אורסקינוס אשר ר' יונה ור' יוסי התיירו ליהודים לאפות פת בשבת בשביל אנשי חילו. מפני שלא התכון חלילה להעביר את ישראל על דתו, אלא שרצונו להאכיל את בני חילו פת חמה, וזה היה ארסקינוס השני, שחי בסוף ימי ר' יונה ור' יוסי.

בכחשים שנה אחרי זה היה אורסקינוס השלישי (בשנת קיא"קיד), והוא הנוצר בקורות הרומאים, שהחריב והרס את צפורי, טבריה ועוד, וזהו שנוצר בתלמוד: "כיוסא דאורסקינוס מלכא הוה צפוראי מתבען וכו' ואיתצדן כוליהון מן כירא" (ירוש' יבמות, פט"ז, ה"א), ולפי דברי בעל "דורות הראשונים" היה זה כבר אחרי מותו של ר' מנא בנו של ר' יונה.

אך הנה יש עוד אורסקינוס הרביעי, זהו שנוצר בירושלמי: "ר' לעזר וכו' אבא מרא חורי פיתא לאורסקינוס בשבתא, שמא יצרכו לו הרבים" (ביצה, פ"ו, ה"ו), וגם הרב זכריה פראנקל הודה, שזהו אורסקינוס אחר, ולפי דבריו (אחרי שהגיה שם), הוא שם של חכם אחד, שהתירו לו לשאת אותו בכסא בשבת.

אולם, כל השערות המחבר בגויות על יסוד הקושיה, שנתקשה בה הרו"פ ושייב אותה בדוחק. הקושיה שלו היתה: איך אפשר שאורסקינוס זה האיש

בא כר ממל בעי אמר הרי עלי עץ מביא גיור אחד א"ר לעזר מתנינא אמרה כן וכו' (שקלים פ"ו, ה"ו) הרי רואים אנו מזה, שר' אלעזר משיב על דברי ר"י בן בון, ונוסף עוד כאן הראיה של המחבר, שר"י בן בון נושא ונותן עם ר' סימון שהיה מגדולי תלמידי ריב"ל ויוכל להתחשב לגמרי על דור השני לאמוראי א"י, וא"כ חרוק מאד לפי זה לחשוב, שאיש, שלא הספיק להכיר את ר' יוחנן שהאריך ימים מאד – איש כזה יהיה גדול הדור בימי ר' סימון, שהיה כחבר לר' יוחנן, מפני שהיה שניהם תלמידי ריב"ל.

סוף דבר נוכל להחליט, שהיו שני ר"י בן בון, והראשון היה מתלמידי ר' יוחנן. חברו ר' יוסי בן זבידא מזכיר ששמע מפי ר' אלעזר (ירוש' גיור פ"ו, ה"ג) שהוא ר' יוחנן נפטר בשנה אחת, וכפי הנראה היה ר' יוסי בן בון הראשון, בבלי שעלה לארץ ישראל, ולכן נמצא הלכותיו הרבות מפורזות על פני רחבי כל הירושלמי בשם: רבי, שמואל, ר"ה, רב יהודה, רב חסדא, וסתם בשם: רבנן דתמן. ור"י בן בון השני היה אולי בן בנו והיה בימי ר' מנא השני, ובזה נבין דבר שנתקשה בו המחבר (פנ"ב, בהערה ק"א), שם הביא הוכחת הגר"ן פראנקל כי ר' יוסי סתם בירוש' חברו של ר' יונה – הוא ר' יוסי בן זבידא הנוצר בבבלי, וגם המחבר מסכים לזה, אולם קשה לו להבין איך זה בא הדבר, שכל מקום בבבלי שהוזכרו שם יחד ר' יוסי בר בון ור' יוסי בר זבידא, נזכר ר' יוסי בר בון תחלה? הלא ר"י בן זבידא קודם לו? כן התפלא המחבר, אך באמת יש עוד להתפלא, הלא ר"י בר בון כחברו רב מנא היו תלמידי ר' יוסי סתם, שהוא ר' יוסי בר זבידא בהכחחם, וא"כ איך יחלוק עליו תלמידו ר"י בר בון? מכל זה אנו מוכרחים להחליט כמו שאמרתי, שהיו שני ר"י בן בון, וזה החולק עם ר"י בר זבידא היה הראשון הקודם לו, ולכן הוזכר ראשונה. ואחריו ר' יוסי בר זבידא שיוכל לחלוק עליה, מפני שאין זה רבו. – והנה האריך עוד המחבר (פלי"ח) להביא עוד ראיות מרב וירא השני שנוצר בירושלמי כיושב לפני ר' מנא, וגם מן עולא האחרון ועוד. את כל הראיות האלה יש לסתור, אבל איזו כח המקום לזה.

שראינוהו שורף ס"ת – שלבסוף הוא מכבד ומהדר את פני ר' יוסי ור' יונה וקם מפניהם? אך את הפליאה הזאת כבר בררנו, שזה היה מפני שהם השתדלו להחליש את המרידה בקרב היהודים, לכן הוקירם ארסקינוס וכבדם, ואין כל פלא, שארסקינוס זה ששרף את ספרי התורה היה יכול לכבד את חכמי ישראל, שהיו בעלי טובתו. והראיה שהביא משאלת בני הגליל לר' יצחק נפחא – אך למותר להשיב עליה, וכי בשביל ששאלו דין תורה נוכל להוציא מזה, שהיתה השאלה צורך שעה ומקרה שקרה באמת? ולמשל השאלות: "מי שיש לו ב' ראשים באיזו מניח תפילין?" (מנחות, ל"ו), "בהמה במעי אשה וקבל בה אביה קרושין" (גדה כ"ג), ועוד שאלות כאלה לעשרות הירועות לכל הוגה בש"ס. האם גם הם מקרים שקרו באמת במציאות? (ובפרט, שנמצא שם, כי בני הגליל שאלו עוד שאלות בדיני תורה לר' חלבו, ור"י נפחא). ואם אפילו נתעקש לאמר, שהשאלה הזאת היתה בשביל מעשה שהיה, מאין יוכיח המחבר, שהיתה בו בפרק, ששרף אורסקינוס את הס"ת בצנברא?

ובכן, אחרי שסתרנו את ראיות המחבר על שהקדים את ר' יונה ור' יוסי כחמשים שנה לפני שנת ק"א – נוכל עתה להחליט בודאי, שלא היה בא"י שר רומאי בשם: ארסקינוס אלא אחד, הוא הוא ששרף את הס"ת, והוא שקם מפני ר' יונה ור' יוסי, והוא שהרג את המורדים בצפורי אשר שמו אספולנית על חוטמם, ואפשר, שזהו גם מי שקראו אותו בשם: "אורסקינוס הרביעי", כי גם זמנו מסכים לזמן של ר' יונה ור' יוסי, מפני שמצינו, כי אבא מרי היה אחיו של ר' יוסי (ירוש', פסחים פ"א), ואחרי שנגיה במקום: "הורי פיתא", שצריך לומר, "הורי מיתי" כלומר "לבא" ⁶ ובאורו הוא, שהתירו לאיש אחד, שהיה שתדלן וחשוב אצל אורסקינוס, שהיה מחוץ לתחום והתירו לו לבוא לאורסקינוס בשבת, משום שהוא רק שבות, מפני הטעם שמא יצטרכו לו הרבה מבני ישראל, שאורסקינוס יחפוץ לעשות להם רעה, והוא ישתדל עבורם. –

כא

ר' מנא ור' אבון

(הסוף של האגדה הקודמת)

הנה מחבר "דורות הראשונים" מוכיח גם מהיסטוריה, שרב מנא מת עוד לפני שנת ק"א, וראיותיו הן מזה שמצינו, שר' חגיגא היה ראש הישיבה בצפורי והניח את כתרו לר' מנא (ירוש', פסחים, פ"ו, ה"א), ורב מנא היה שם ראש ישיבה אחריו, ומת שם בצפורי, וכל בני העיר חלקו לו הכבוד האחרון (מר"ר קהלת, פ' אם ירד גשם), אך לפי דברי הירונימוס הרס "ארסקינוס את עיר צפורי עד היסוד, ואיך זה היה יכול ר"מ להיות שם ראש ישיבה? מזה

6 כמו שמצינו: "ההוא גברא בעי למית" (סוכה נ"א), שפירושו: "האיש הזה רצה לבוא".

הוציא המחבר את משפטו, כי ר"מ מת עוד לפני שנת ק"א. בטרם שנהרסה צפורי. אולם אחרי העיון והבקורת נוכל רק להוכיח מזה, שהירונימוס בשמחו לאיד ישראל, הפריז על מדת האמת, וכי אורסקינוס אמנם החריב חלק גדול מהעיר בהרסו בתי המורדים בצפורי, אך לא החריבה כלה, ובין בתי העיר הנשארים לפליטה נחשב גם בית הישיבה, ושם ישב ר"מ בראש, אחרי שהניח לו ר"ח את כתרו.

והנה המחבר מתפלל מאין היתה ישיבה בצפורי? הלא המתיבתא היתה בטבריה מימות ר' יהודה נשיאה הראשון? וגם עוד בימי ר' יונה היתה עדיין שם כמו שמצינו: "אמר ר' יונה וכו' אמר ליה והרי עמך בטבריה" (ירוש' שביעית, פ"ה ה"א). מזה משער המחבר, שעוד בערך שנת פ"ב, אחרי אשר מת ר' יונה, שמו הרומאים את עיניהם לרעה בהישיבה בטבריה, ולכן הוצרכו החכמים לעקור אותה מטבריה לצפורי והיה שם ר' חנינא לראש, ואחרי זה כאשר בא שם ר' מנא הניח לו את כתרו. – אולם ההשערה הזאת אינה צודקת, ראשית המחבר בעצמו מביא פעמים רבות בספרו, שאף על פי שהיו בא"י ישיבות בערים רבות, עמדה תמיד בראשן "המתיבתא", היא הישיבה הראשית, אשר שם היה בית הועד לכל החכמים והסנהדרין, ובראש המתיבתא ישב גדול הדור, ואם כן הדבר פשוט שהמתיבתא אמנם נשארה על מקומה בטבריה, ובעיר צפורי היתה אז רק ישיבה פרטית ובראשה ישב ר' חנינא, אולם, כאשר הגיע תור ר' מנא להיות ראש ישיבה (אחרי מות ר' יוסי, שמלך אז אחרי חברו ר' יונה) ומאיוזה סבה לא נבחר בטבריה להיות ראש ישיבה, – הלך לצפורי ור' חנינא הניח לו את כתרו, ואין שום צורך להתעקש ולומר שהמתיבתא בצפורי נבנתה על חורבות המתיבתא של טבריה, כי אלו כן, מדוע לא בחרו תיכף בר' מנא הראוי לאותה איצטלא ובחרו בר' חנינא, שאחרי היותו שם ראש ישיבה, הניח כתרו לר"מ? ומלבד זאת הנה מצינו: "אם הגיע קורסו של תלמיד חכם כגון ר' אבון בטבריה ור' מני בצפורי" (מד"ר קהלת) רואים אנו מזה כי בה בעת שהיה ר"מ ראש ישיבה בצפורי היה ר' אבון ראש ישיבה בטבריה! – אלא בודאי כמו שאמרנו, שאחרי מות ר' יוסי המליכו בטבריה את ר' אבון לראש ישיבה, ור' מנא שחשב, כי לו יאתה יותר עטרת ר"י, בהיותו גדול הדור, ובנו של ר' יונה, לא רצה להיות כפוף לשבת לפני ר' אבון, והרחיק נדוד לצפורי, אשר שם אמנם היתה רק ישיבה ולא המתיבתא, ורב חנינא היה שם לראש, והוא הניח את כתרו לרב מנא, ואולי מפני שהיה אחיו הצעיר, כמפורש בירושלמי: "ר' מני הוון כגוי דרב חנינא אחיו מיתין אתון ושאלון לר' יוסי וכו'" (מ"ק פ"ג ה"ו), אך כשמלך ר' מני בצפורי באו אל ישיבתו כל גדולי התלמידים, והגנו מוצאים לפניו את ר' חנינא, ואת רב זירא השני.

היוצא לנו מכל זה, שכפי הנראה נדחה ר"מ מנשיאותו בהמתיבתא מפני ר' אבון, ובוזה נבין מאמר מוקשה מאד בירושלמי וזה לשונו: "ר' אבון דמוך באועדא ולא נמל ליה ר' מני חסד, והוון צפוראי אמרין עד מות שנאה,

בתר מועדא עבר ליה איקרה, עאל ואמר קומיהן, כהרא דתנן חכם שמת הכל קרוביו באינן דחון נביה אנן לא הווינן נביה" (מ"ק פ"ג ה"ו). והנה הדברים "עד מות שנאה" אין להם כל ביאור, איזה שנאה? אולם עתה על ידי זה שאמרנו ברור, שר' מני שנדחה מפני ר' אבון, נטר לו שנאה בשביל זה, וכאשר מת ר' אבון, ור"מ לא גמל חסד להספידו, ואנשי צפורי שידעו את הדין כי "חכם שמת הכל קרוביו" ואם כן מותר להספידו אפילו בחולו של מועד, ולכן הוכיחו את רב מני שמנע את הכבוד מהנפטר בשביל שנאה פרטית, ואמרו לו: "עד מות שנאה" כלומר, גבול השנאה הוא עד המות, אבל אחרי שמת השונא גם שנאתו אבדה לנצח, ור"מ התנצל שלא עשה זאת מחמת שנאה, כי אם עפ"י הדין, מפני שאסור להספידו בחוה"מ, ומה שאמרו: "והכל נחשבים כקרובי הת"ח המת", הכוונה היא רק לאנשי העיר, שישב בה החכם, אבל אנחנו אנשי עיר אחרת אין נחשבים לקרובים לכן אסור לנו להספידו בחוה"מ.

ולפי דעתי אפשר שאל המאורע הזה מתכוונים דברי המדרש רבה: "אם הגיע קורסו של ת"ח להסתלק מן העולם כגון ר' מני בצפורי ור' בון בטבריה, אם כדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהיו כל ישראל נומדין אותו חסד" (קהלת פ' י"א ג) כוונת המדרש היא לחלוק על דברי ר' מנא, והוא אומר: אם נפטר איזה ת"ח, אף על פי שהוא בעיר אחרת בין שנפל העץ בדרום (מת בצפורי) בין שנפל בצפון (מת בטבריה) כל ישראל נחשבים לקרוביו, לגמול אתו חסד, ומחויבים להספידו אפילו בחול המועד, כמו למשל רב בון שמת בטבריה ואנשי צפורי בקשו להספידו, ואולי גם רב מנא מת בצפורי בחול המועד, והספידוהו גם כל בני טבריה.

אולם את הסיבה שנבחר ר' אבון לראש ישיבה ולא ר' מני, נוכל לשער שהיה זה בפקודת הנשיא, שכפי הנראה, עברה רוח שנאה בין בית הנשיא, ובין ר"מ, ואם אמנם בתחלה היה ר' מני מבאי בית הנשיא כמו שמצינו שהיה מיעץ להם לקנות פרדים שאזניהם קטנות מפני שאמו סוסה ואביו חמור, (בראשית רבה פ' פ"ב), אולם אחרי כן, לפי הנראה, פרצה איזה שנאה ביניהם, כאשר נמצא זאת בפירוש: "רב מני הוון מצערי ליה דבי נשיאה אתא אשתטח ער קבריה דאבוהו" (תענית כג), ואולי נבעה השנאה הזאת בשביל שר' מני הקיל בכבוד בית הנשיא כמו שמצינו: "כד דטבת נהוראי אחתיה דרב יהודה נשיאה שלה רב חנניה בתר רב מני ולא סליק, אמר ליה אם בחייהן אין מטמאין להם כל שכן במיתתם" (ירוש' ברכות פ"ג ה"א), מפרשי הירושלמי נדחקו מאד בבאור הדברים האלה, ולפי דעתי, הפירוש הוא כך: ר"ח שלח לר"מ בהיותו עוד בטבריה שיעלה לצפורי להתעסק שם בקבורתה של אחות הנשיא, שאף שהיה ר"מ כהן¹,

1 הנה ר"מ זה שהיה כהן ע"כ הוא ר"מ השני בן ר' יונה, כי רואים אנו אותו פה בחברת רב חנינא.

ולפי זה, אמנם, נפלא מאד איך יכול רב מני הזה להשתטח על קבר אביו ר' יונה כאשר הבאנו למעלה (מתענית כ"ג), הלא מה לכהן בבית הקברות? ואפשר משום כבוד אביו, שהיה גם ת"ח גדול היה מותר להשתטח.

אבל משום כבוד הנשיא התירו לכהן לטמא אליו (עין שם), אך ר"מ לא הפך לעלות לצפורי. באמרו לר"ח: כי אפילו אלו היה הנשיא בחיים אסור היה לכהן לטמא לאחות הנשיא, כי משום כבודו של הנשיא מותר רק לטמא לו ולא לאחותו, וכל שכן עתה, שהנשיא רבי יהודה לא היה עוד בחיים, אי"כ בודאי אסור לטמא לאחותו, וזוהו נוכל להחליט, שר"י נשיאה השלישי מת בהיות עוד ר"מ בטבריה, והלל בנו היה לנשיא במקומו, ובחרות אפו בר"מ על אשר מנע כבוד מדודתו – היה מצער תמיד את ר' מני, וכאשר מת ר' יוסי דחה הנשיא את ר"מ מהיות לראש הישיבה, ובחר במקומו את ר' אבון.

ואולי יש בזה גם משום: "מתן אדם לפני גדולים ינחנו", כי כפי הנראה היה ר' אבון עשיר, ופזר נדבות גדולות להמתיבתא, כמו שנמצא: "ר' אבון עביר אילין תרעייה דסדרא רבא"², אתא ר' מני לנביה, אמר ליה חמי טה עבדית³, אמר ליה (ר"מ) וישכח ישראל עושהו ויבן היכלות, לא הווי בר נש דיאלון באורייתא⁴ (ירוש' שקלים פ"ה בסופו). – ויתכן גם, כי אל זה ירמזו דברי חז"ל: "רב מני מקיל לאילין דמתמניי בכספא" (ירוש' בכורים פ"ג, בסופו), כלומר, היה מקיל בכבוד ר' אבון, מפני שלפידעתו של ר' מנא נתמנה ר' אבון לריש מתיבתא רק בשביל שפור כסף.

כ"ב

נירון קיסר

"שדור עלוייתו לנירון קיסר"¹, כי קאתי שדי גירא לסורה אתא נפל בירו-
שלים², למערב אתא נפל בירושלים לארבעה רוחות השמים אתא נפל בירושלים,
אמר ליה לינוקא: פסוק צי פסוק³, אמר ציה: (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי
באדם כעד עמי ישראל ונו, אמר: קורשא בריך הוא בעי לאחרובי בתייה
ובעי לכפורי ידיה בהחוא נברא⁴, ערק ואול ואינייר ונפץ מנינה ר' מאיר⁵,
שדריה עלוייתו לאספסיאנוס קיסר וכו'" (גיטין נה).

האגדה הזאת תמוהה מאד, כי איך אפשר, שנירון קיסר ברח והלך ונתגייר,
והלא עובדא היסטורית היא, שנירון קיסר אבד את עצמו לדעת במגרש עיר
רומא? (יוסיפוס: מלחמות 2.9.4)

2 עשה שרים להמתיבתא.

3 ר"מ בא אצלו ואמר לו ר"א: ראה מה שעשיתי! 4 לא חיו בני אדם שילמדו תורה?

1 אחרי שמרדו היהודים ברומא – שלח עליהם למלחמה את נירון קיסר.

2 בשעה שבא קרוב לירושלים ירה חץ למורה ובא ונפל לירושלים.

3 אמר לילד אמור לי את הפסוק שלמדת?

4 אמר: ד' חפץ להחריב את ביתו ורוצה לקנח את ידיו באותו האיש! כלומר, אח"כ יענוש אותו.

5 ברח ונתגייר ויצא ממנו ר' מאיר.

אולם אין ספק, כי כאן צריך לאמור: "שדור עלוייתו נירון", כלומר, שנירון
שלח על היהודים את אחד משרי צבאו, מפני שאין להעלות על הדעת שמי
שהוא שלח למלחמה את נירון שהיה אז קיסר, ולכן כתוב אצל נירון: "שדור",
היינו: שלח. ולהלן אצל אספסיאנוס כתוב: "שדריה", היינו: שלח אותו,
את מי? "לאספסיאנוס קיסר", שלח את אספסיאנוס שהיה אחרי כן לקיסר,
אבל בזמן ששלח אותו נירון, היה רק שר צבא מלחמה.

מי היה שר הצבא ששלח אותו נירון בתחלה? על דבר זה לא נזכר
בתלמוד, אבל יוסיפוס מזכיר, שהיה זה צסטיוס גלוס נציב סוריה. ברומאי הוזה
ניכר הנטיה של חבה אל היהודים, פלורוס נציב יהודה שלח מכתב מלא כובדים
על היהודים שמרדו ברומי, ושרי הצבאות של צסטיוס יעצו לו שיעלה עם חילו
על ירושלים, אבל הוא לא שמע בקולם, והוא בחר לשלוח אחד מחבריו
לירושלים לחקור את הדבר (מלחמות 1.16.2). אחר כך כשפרצה המרידה באמת,
וצסטיוס היה אנוס לעשות את שליחותו ללכת להלחם ביהודים, בכל זאת
כשהקריב עם מחנהו אל הר הצופים במרחק שבעה ריסים מירושלים – חכה עוד
שלשה ימים ולא השתער על העיר, כאלו היה חס לשלוח את חציו לירושלים,
והאמין שיסגירו אותה יושביה בידו. ביום הרביעי נגש למלחמה, יושבי ירושלים
שמחוץ לחומת העיר נבהלו מהרומאים ונסוגו אחר לפנים מהחומה, וצסטיוס
שרף את חלק העיר ההיא, וחנה מול ארמון המלך, "ולוא רצה צסטיוס ביום
ההוא להרעיש בחזקת יד את חומות העיר, כי אז לכד את ירושלים מיד"
(מלחמות 4.19.2). אבל צסטיוס לא מהר ללכוד את העיר, כפי הנראה, חשב עוד
הפעם, אולי יכנעו היהודים ולא יצטרך להחריב את ירושלים.

ובכן אפשר שלזה התכוונה אגדתנו, שהשליח הזה שבא להלחם על
ירושלים – השליך חצים בארבע רוחות העולם ונפלו בירושלים, כלומר, כל
השתדלותו להרחיק את כלי זיינו מירושלים והלאה, שלא ישתמש להחריב את
העיר – לא הועילו, החצים נפלו בירושלים, היינו, שהוא היה אנוס לגשת
להרוס את העיר.

צסטיוס הרעיש על העיר חמשה ימים. ביום הששי כבר הצליח לגשת
עם אנשי חילו לחתור תחת החומה, והתכונן לשלוח אש בשער הר הבית,
והנה פתאם אסף את אנשי צבאו ויברח עמהם מהעיר.

מנוסת צסטיוס בה בשעה שכמעט היה יכול לכבוש את ירושלים,
הוא מעשה מוזר וכל הסופרים הרבו בהשערותיהם: יוסיפוס תולה אותו
בגזירת אלהים, וכשהוא מספר, שנגש צסטיוס לשלוח אש בשער הר הבית
הוא אומר: "פלצות גוראה אחזה את המורדים ורבים מהם מהרו לברוח מתוך
העיר וכו', וכאשר הוסיפו המורדים להמלט מעל החומה, כן הוסיפו בני ירושלים
להתקרב אל השערים ואמרו לפתוח אותם ולקבל פני צסטיוס, ואלו האריך
צסטיוס את המצור עוד זמן מצער, כי אז לכד את העיר חיש מהר, אך מאמין
אני שבעונות הנבלים הסתיר אלהים את פניו ממקדשו, ועל כן לא נתן שיבוא
קץ למלחמה ביום ההוא" (מלחמות 6.19.2). אולם לחז"ל היתה השערה אחרת;

צסטיוס ראה, כי ד' רוצה להחריב ביתו, אבל הוא לא חפץ להיות השליח ולקבל אח"כ צונשי, ולכן ברח מהעיר^{5b}. ונוסף לזה מצינו, שצסטיוס לא האריך ימים אחרי שחזר מירושלים, כי מת עוד בשנה הזאה (66/67 לפני ספה"ג) "אם על ידי מזלו, או לרגלי מאסו בחיים"⁶. מהדברים האלה נולדה האגדה, שצסטיוס נתגייר, הוא ובני ביתו, ובשכר נטייתו ליהודים תכבדהו האגדה, שיצא ממנו רבי מאיר...

הערה

^{5b} ואפשר מה שספרו חז"ל על אדות נבזראדן, שעשה הריגה גדולה ביהודים ופתאום הרהר בתשובה והלך לו, ואחרי זה נתגייר ויהי לגר צדק (גיטין נז), כוונתם בזה גם כן אל צסטיוס זה, אבל מפני יראתם מהרומאים, המליצו זאת ותלו את הספור בנבזראדן, שגם הוא כמו צסטיוס, היה שר צבא השלוח מהמלכות נגד המורדים. ובוה מובן מה שמספר ר' יהושע בן קרחה, שהאריך ימים מאד, בשם זקן מאנשי ירושלים. שכאלו היה עד ראיה מההריגה שעשה נבזראדן בירושלים ובסביבותיה (שם), כלומר, ההריגות בומן המלחמה של צסטיוס.

6 טאציטוס היסטוריה 5. 10, כותב: Fato aut faedio occidit, כלומר, אם על ידי מלוי.

או לרגלי מאסו בחיים.